

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ. Випуск 2. (2015)

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ:
історико-політологічні дискусії

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ**

**ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ:
ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДИСКУСІЇ**

(за матеріалами наукового засідання)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 2

Хмельницький – 2015

УДК 94(477).084.61
ББК 63.3(4Укр)
З 35

День Соборності України: історико-політологічні дискусії :
зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во
Хмельницького ін-ту МАУП, 2015. – Вип. 2. – 148 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті, виголошені на засіданні Всеукраїнської науково-практичної конференції “День Соборності України: історико-політологічні дискусії”. Авторами статей розкрито історичний, політологічний, правовий аспекти Акту Злуки українських земель; у контексті сучасності висвітлено історичні події 1917–1920 років.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Адамський В.Р., перший заступник Голови Хмельницької обласної ради; Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права; Байдич В.Г., кандидат історичних наук, директор Державного архіву Хмельницької області; Брицький П.П., доктор історичних наук, професор; Гуменюк А.Ф., кандидат економічних наук, доцент; Гундерук Л.М., кандидат психологічних наук, доцент; Дацюк О.А., кандидат богослов'я; Ковальчук Т.В., кандидат історичних наук; Коцюк В.Д., кандидат історичних наук; Олійник В.В., кандидат педагогічних наук, доцент; Олійник М.П., кандидат історичних наук, доцент; Трембіцький А.М., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник; Парандій В.О., кандидат історичних наук (відповідальна за випуск).

Рецензенти:

Лозовий В.С., доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Дацків І.Б., доктор історичних наук, професор (м. Тернопіль).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 3 від 23 березня 2015 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2015

Л. Г. Білий,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

СОБОРНІСТЬ УКРАЇНИ – ОСНОВА ДЕРЖАВНОСТІ

Поняття “соборність” з’явилося у нашому науковому й політичному лексиконі порівняно недавно. Насамперед, слід підкреслити, що соборність не є явищем лише суто українським. Це загальна, органічна ознака будь-якої нації, – неодмінна умова її розвитку й процвітання. Вона означає, по-перше, об’єднання в одне державне ціле всіх земель, які заселяє конкретна нація на суцільній території. Це – один з найзаповітніших ідеалів багатьох народів світу. По-друге, соборність не обмежується лише ідеєю збирання етнічних земель у рамках національної держави, а передбачає також духовну консолідацію всього населення країни, єдність усіх її громадян, незалежно від їхньої національності. Нарешті, соборність невіддільна від досягнення реальної державності, забезпечення справжнього суверенітету і незалежності народу, побудови процвітаючої демократичної національної держави.

Для українського народу, віками позбавленого своєї власної державності та розірваного на частини між сусідніми країнами, дана проблема завжди була особливо болючою і неймовірно складною. Соборність для України – це єдність багатоманітності, об’єднання навколо спільного стрижня, яким є українська державність, українська ідентичність.

Ідея єдності українських земель – соборності України – сягає у глибину віків та бере свій початок від об’єднання давньоруських земель навколо князівського престолу в Києві, а її філософське коріння сягає часів Візантії. Протягом віків практичним втіленням ідеї соборності займалися українські гетьмани Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Петро Дорошенко, Пилип Орлик. У XVIII – початку XX ст., коли українські землі були поділені між сусідніми державами:

Польщею, Росією, Румунією, Австро-Угорщиною, ця ідея знайшла своє відображення у працях кращих вітчизняних мислителів, оскільки для боротьби за свої національні інтереси Україні була вкрай важливою територіальна єдність.

В результаті ухвалення III Універсалу Української Центральної Ради 7 листопада 1917 р. була проголошена Українська Народна Республіка, до складу якої увійшло 9 українських губерній. Восени 1918 року після перемоги буржуазно-демократичної революції в Австро-Угорщині, на уламках монархії утворилися незалежні буржуазні держави: Австрія, Угорщина, Польща, Чехословаччина, Югославія, а також (як наслідок збройного повстання 1 листопада 1918 року у Львові та інших містах цього краю) Західноукраїнська Народна Республіка. Під впливом цих подій в жовтні 1918 р. у Львові представники західноукраїнських політичних партій створили Українську Національну Раду, а 1 листопада того ж року було проголошено утворення Західноукраїнської Народної Республіки. Відтоді між урядами УНР і ЗУНР велися переговори про втілення ідеї соборності. 1 грудня 1918 р. у Фастові був підписаний “Передвступний договір” про об’єднання УНР і ЗУНР, у якому було заявлено про непохитний намір в найкоротший строк створити єдину державу. 3 січня 1919 року Національна Рада УНР у місті Станіславі (Івано-Франківськ) схвалила закон про об’єднання Західноукраїнської Народної Республіки з Наддніпрянською Українською Народною Республікою в Народну Республіку.

Проголошення злуки було призначено на 12:00 годину 22 січня 1919 року, тобто першу річницю проголошення четвертого універсалу про повну незалежність України.

22 січня було проголошено всенародним і державним святом. Київ був прикрашений національними синьо-жовтими прапорами, гербами. О 9:00 годині ранку в усіх церквах відправляли богослужіння.

Акт Злуки був глибоко детермінований історично і спирався на споконвічну мрію українського народу про

незалежну, соборну національну державу. Він став могутнім виявом волі українців до етнічної й територіальної консолідації, свідченням їх самоідентифікації, становлення політичної нації. Вперше за 600 років він став реальним кроком до об'єднання українських земель, що вплинув на подальші національно-політичні процеси в Україні.

Об'єднавча акція 1919 року залишила глибинний слід в історичній пам'яті українського народу та сформувала підґрунтя для відродження незалежної соборної демократичної України, утвердження її національної ідеї.

Свято Дня Соборності встановлено в Україні "...враховуючи велике політичне та історичне значення об'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки для утворення єдиної (соборної) української держави..." згідно з Указом Президента України "Про День соборності України" від 21 січня 1999 року № 42/99.

День Соборності – це нагадування про те, що сила нашої держави – в єдності українських земель.

Сьогодні за запитанням щодо соборності України стоїть проблема того, наскільки в нашій країні створено передумови для національного єднання, насамперед – в контексті єднання регіонів, самовідчуття українських громадян як єдиної нації. Зараз, на двадцять четвертому році незалежності знову нас намагаються роз'єднати. Вже не таємними операціями зі знищення політичних лідерів, а відвертим вторгненням на нашу суверенну територію. В ході ведення неоголошеної війни наш північний сусід – Росія не гребує нічим. Минулий рік став черговим роком випробування соборності українських земель, що означає їх неподільність, єдність. Ці словосполучення були і є актуальними як у контексті боротьби наших попередників за територіальне об'єднання українських земель у єдину державу, так і в контексті збереження цього об'єднання в наші дні.

Ми віримо, що територіальна цілісність України, скріплена кров'ю мільйонів незламних борців, навіки залишатиметься

непорушною. Ми свідомі того, що лише в єдності дій та соборності душ можемо досягти величної мети – розбудови економічно й духовно багатой, вільної й демократичної України, забезпечення добробуту нинішніх і наступних поколінь українців. Ми переконані, що відзначення Дня Соборності, вшанування творців Акту Злуки – це не тільки суспільна потреба, а й моральний імператив берегти світлу пам'ять незліченних жертв, протягом віків принесених українським народом на вівтар незалежності, соборності, державності.

А. В. Атаманюк,
викладач

М. В. Атаманюк,
голова ХОО ВМГО “Студентська республіка”
(м. Хмельницький)

НАЦІОНАЛЬНО-ЕТНІЧНИЙ ЧИННИК ДНЯ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ

23 січня 1919 року, розпочався Трудовий конгрес України, який мав виконувати функцію всеукраїнського парламенту. Акт злуки було затверджено вищим законодавчим органом України. На основі цих рішень Західноукраїнська Народна Республіка перейменовувалась у Західну область УНР (ЗО УНР). Єдиним державним гербом став тризуб замість раніше затвердженого для ЗУНР золотого лева на голубому полотні. У той же час злиття урядів, армій, законодавчих органів УНР та ЗУНР відклалося до скликання Установчих Зборів об'єднаної України, як це й передбачалося ухвалою Української Національної Ради від 3 січня 1919 року [4].

Динамічний розвиток етнополітичних процесів в Україні вимагає і певних законодавчих змін, зокрема у визначенні сутності й статусу національних меншин та переселенців,

правового статусу етноскладових українського суспільства: української нації, корінних народів, національних меншин, мігрантів-іноземців тощо.

Відомо, що можливості для збереження етнічної ідентичності та культурної самобутності у різних груп неукраїнського населення неоднакові. У зв'язку з цим певної уваги потребують концепція розвитку корінних народів України і формування відповідної державної політики; питання розвитку бездержавних меншин (наприклад циганів), захищати права яких мають спеціальні міжнародні угоди. Доопрацювання вимагають закони України “Про національні меншини в Україні”, “Про реабілітацію та забезпечення прав осіб з числа національних меншин, що зазнали репресій та були депортовані з території України”, “Про біженців”, “Про мови в Україні”, “Про корінні народи України”, “Про притулок” тощо.

Акт возз'єднання, злуки двох Україн був, швидше, символічним знаком прагнення єдності, бо у керівництві країни спільності тоді не було. “Безпорадність проводу впливала на загальний настрій, – писала сучасниця тих подій, історик Наталя Полонська-Василенко. – Україна, затиснута між двома потужними силами – Антантою з півдня і большевизмом з півночі, – не мала сил для боротьби. Військо розбігалось, ширилося безладдя. У таких умовах пройшла майже непоміченою подія, яка мала велике ідейне значення: свято Соборності України. 22 січня 1919 року на Софійській площі проголошено злуку УНР і ЗУНР... Але під тиском невідрадних подій свято пройшло сухо, тихо” [4].

Поняття “етнос” найчастіше використовується на теренах колишнього СРСР, особливо у вітчизняній та російській етнологічній науці. В англomовній літературі користуються іншими термінами – “етнічна група”, “етнічна ідентичність”, “етнічність” [1].

Національний ідеал містить такі елементи, як мрія, культура, солідарність і політика. Інші представники цієї концепції (Д. Котце, Б. Андерсон, А. Орридж) стверджували, що

етнічність ґрунтується на таких основних елементах, як мова, релігія, династична держава; що етнічна ідентичність значно більше, ніж інші ідентичності, дає людині почуття власної гідності, безпеки, щастя й надії на майбутнє; що прагнення до національного самовизначення пов'язується з вірою людей у можливість досягти кращого життя спільно з тими, хто близький за певними культурними цінностями; що економічні й політичні відмінності самі собою не спричиняються до національних рухів, вони лише посилюють їх на тлі етнонаціональних прагнень [1].

Етнічна концепція ґрунтується на таких положеннях: примордіалістичний підхід до генезису нації; визнання українського етносу українською нацією та єдиним суб'єктом державотворення; юридичне закріплення пріоритетів корінного народу порівняно з національними меншинами в усіх сферах суспільного життя; надання українського громадянства всім українцям, незалежно від місця їхнього проживання; представники національних меншин отримують громадянство, якщо вони знають українську мову, лояльно ставляться до Української держави, шанують її закони; заперечення принципу двомовності в державних установах за будь-яких умов, а також принципу державного фінансування навчальних закладів національних меншин; конституційне закріплення правоспадковості Української держави; заперечення ідеологічного плюралізму і конституційне визнання державної ідеології, яка б ґрунтувалася на національній ідеї; прирівняння статусу Криму до області.

Для менталітету українців в історичній ретроспективі прикметною була перевага загальнолюдських інтересів над особистими, приватними інтересами. Тобто працювати і жити не тільки заради власного добробуту, а й заради великої мети – підносити свій народ, свою країну є органічною рисою більшості українців. У перехідний період, який триває, люди вже стомились очікувати чітко визначених орієнтирів подальшого розвитку: вони хочуть знати, яке суспільство і яким

шляхом мають створювати у своїй країні. Нова хвиля владної еліти уявляла своє покликання лише в руйнуванні старого, мало замислюючись над тим, що будувати опісля. В Україні, зокрема, були цілковито знищені засади нібито старої ідеології і зроблено спробу побудувати державу на національній ідеї незалежності, гармонійного розвитку людини. При цьому підходи до побудови нової ідеології у створенні такого поняття, як нація-державна, формувалися з огляду на поліетнічний склад України. Нація-державна стала точкою відліку для понять “національні інтереси”, “національна безпека”, “національна економіка” тощо, які прийшли на зміну “державним інтересам”, “державній економіці” і “державній безпеці”. Заміну “державного” на “національний” можна пояснити намаганням відмовитися від колишньої радянської термінології, де державне було просякнуте негативним сприйняттям.

Процес формування сучасної української нації відбувається на основі консолідації різних соціальних груп навколо національної ідеї у її політико-державному, економічному та етнокультурному аспектах. Він може успішно функціонувати завдяки здійсненню радикальних реформ в усіх суспільних сферах: політичній, правовій, економічній і культурній.

Виважена етнополітика України певною мірою сприяє діалогу на всіх рівнях, у тому числі дає можливість обстоювати інтереси української діаспори за кордоном.

Етнічність (англ. “ethnicity”) – це поєднання таких специфічних рис, які характеризують певні етноси або етнічні групи.

Фредерік Варт стверджував, що етнічність – це такі збережені і передавані з покоління в покоління звички, від яких людина неспроможна відмовитись, але може внести до них певні корективи [2].

Наприклад, в українців є такі специфічні характеристики, які відрізняють їх від інших спільнот. Це чітко фіксується в народних звичаях і традиціях, стереотипах поведінки,

менталітеті. Отже, західні етнополітологи вживають термін “етнічність” як набір специфічних рис представників певної етнічної спільноти.

Етнос – це стійка культурна спільнота, яка має спільну історичну територію або зберігає символічний зв’язок з нею, спільні культурні та психологічні риси, що сформувалися впродовж століть. Важливим елементом етносу є спільна історична територія, де відбувався процес його становлення й розвитку.

Російський етнолог-конструктивіст Валерій Тішков твердить: будь-яка соціальна, релігійна чи діалектна група впродовж 160–180 років може стати етнічною групою (етносом), якщо її членам нав’язати думку про спільне походження. Так етноси можна конструювати. У своїй праці “Реквием по етносу” [3] В. Тішков нагадує про “дрейф етноідентичності” в сучасному урбанізованому світі. На зміну етнічній ідентичності приходить громадянська ідентичність (нація-громадянство).

Етнотериторіальна концепція поєднує територіально-громадянський та етнічний принципи – формування нації навколо історичних цінностей корінного етносу (історичної назви, звичаїв і національно-державної символіки).

Ряд традицій (що їх примордіалісти вважають прадавніми) виникли зовсім недавно. Це – інтелектуальні творіння письменників, художників, вчених, політиків, які цілеспрямовано формують соціальне оточення. Саме вчені-історики відповідальні за становлення етнічності. Українці “усвідомили себе” після прочитання історичних праць М. Грушевського, М. Аркаса, “Кобзаря” Т. Шевченка тощо. Цей процес посилювався після проголошення незалежності в 1991 р., коли постала Україна, але українці ще не стали реальною етнічною спільнотою.

Складною для розв’язання є проблема захисту прав громадян України, що були позбавлені волі в зарубіжних країнах. На початок ХХІ століття таких осіб нараховувалось 10 тис, а відбували покарання за вироками іноземних судів

понад 2,5 тис. громадян. Найбільше заарештованих і засуджених громадян України нараховувалось: в Іспанії (22% від усієї кількості), ФРН (17%), Російській Федерації (12%), Республіці Польща (11%), Чеській Республіці (10%), Республіці Білорусь (8%), Угорській Республіці (7%) та Грецькій Республіці (2%).

Українці працюють в Угорській Республіці в основному на законних підставах: виїжджають на сезонні роботи в сільському господарстві й на будівництві, перебувають у країні легально без віз протягом одного місяця. До цього контингенту осіб зазвичай належать етнічні угорці, які добре знають мову і перебувають у країні в родичів чи знайомих, мають на меті в майбутньому отримати угорське громадянство. Вони перетинають кордон на підставі внутрішніх паспортів із вкладишами, які дають право на перетин кордону та перебування в країні протягом десяти днів. Такий режим діє на підставі двосторонньої угоди 1993 р. про спрощений порядок перетину державного кордону громадянами угорського походження, які проживають у прикордонних областях.

Етнічна концепція зосереджує увагу на таких рисах нації, як спільне родове походження, народ як суб'єкт історії, мова, звичаї.

Етноси – це людські міжпоколінні спільноти, які різняться одна від одної особливостями культури, способом життя, стереотипами поведінки, переважно розмовляють однією мовою. У звичному для нас розумінні, це такі спільноти як українці, росіяни, угорці, євреї, цигани, грузини та ін. [1].

У 15 вузах країни готують викладачів мови й літератури національних меншин. Окрім того, за домовленістю з міністерствами освіти Угорщини, Молдови, Польщі та Румунії викладачі шкіл і вищих навчальних закладів, вихователі дошкільних закладів проходять стажування у цих країнах.

У період з 18 до 22 років процес формування самосвідомості та самоідентифікації досягає найвищих темпів. Подальші зміни національної ідентичності є вже не стільки її формуванням, скільки трансформацією, яка залежить від

соціально-політичних, економічних, та інших сфер життєдіяльності людини.

Етнотериторіальна концепція передбачає формування української нації за територіально-громадянським і етнічним принципами.

Територіально-громадянський принцип цієї концепції передбачає, що члени української нації – це представники як корінного українського етносу, так і національних меншин, котрі є громадянами України. Крім цього, національні меншини мають право на створення національно-культурної автономії. Цей принцип реалізований у Законі України про громадянство, який передбачив після проголошення державності України нульовий варіант набуття громадянства всіма, хто проживає на території України, і в Законі про національні меншини в Україні.

Відомий британський етнолог Ентоні Сміт, що є представником примордіалізму, в своїй праці “Національна ідентичність” [2] виділив шість атрибутів етнічної групи:

- етнонім (групова власна назва);
- міф про спільних предків;
- спільна історична пам’ять;
- елементи спільної культури;
- зв’язок з конкретним “рідним краєм”;
- почуття солідарності у значної частини населення.

Таким чином, конструктивізм акцентує увагу на сучасних тенденціях зникнення традиційних культур і виникнення націй сучасного типу. Конструктивісти не можуть відповісти на запитання про емоційні компоненти етнічності, менталітет спільноти. Отож, аналізуючи етнополітичні процеси, потрібно синтетично використовувати надбання всіх вище окреслених концепцій етнічності.

Проблема становлення національної ідентичності, актуалізована реальним суспільно-політичним контекстом, активно піднімається в Україні в дослідженнях з етнопсихології та етнодержавознавства в 1990 – на початку 2000 років. У них

національна ідентичність визначається як процес ототожнення, уподібнення себе з певною нацією.

До правових чинників консолідації української нації насамперед треба віднести гармонізацію національного права із правовими стандартами ЄС. Створення ефективної правової системи в Україні сприятиме національній інтеграції, оскільки єдина система рівних для всіх громадян прав та обов'язків формуватиме у них почуття рівних можливостей для самореалізації саме завдяки національній ідентичності.

Об'єднання УНР і ЗУНР стало моделлю цивілізованого демократичного, неекспансіоністського збирання територій в єдиній суверенній державі – етнонаціональна консолідація. Задача становлення національної ідентичності, актуалізована реальним суспільно-політичним контекстом, активно піднімається в Україні в дослідженнях з етнопсихології та етнодержавознавства в 1990 – на початку 2000 років (живі ланцюги державної єдності). У них національна ідентичність визначається як процес ототожнення, уподібнення себе з певною нацією.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Національна ідентичність / Е. Гелнер; за ред. Т. Воропай. – Харків : Крок, 2002. – 316 с.
2. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Ентоні Д. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 390 с.
3. Тришков В. А. Реквием по этносу: Исследования по социально-культурной антропологии / В. А. Тришков. – М. : Наука. 2003. – 544 с.
4. Яременко І. Ф. День Злуки в нашій пам'яті / І. Ф. Яременко. – К. : Либідь, 2001. – 540 с.

В. В. Галатир,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

Л. БАЧИНСЬКИЙ

І ПРОЦЕС ОБ'ЄДНАННЯ УНР ТА ЗУНР

Під поняттям “соборність” розуміється об'єднання всіх національних земель в єдину країну. Так склалося, що впродовж історичного періоду формування національної державності Україна пройшла важкий, тернистий шлях. На жаль, у світлі останніх трагічних подій, через зовнішню агресію, є загроза втрати вибореної територіальної цілісності. Українські землі були розірвані та залишилися у складі інших держав від розпаду Київської Русі до кінця першого десятиліття ХХ ст. Реальний шанс об'єднати українські землі випав в ході української революції 1917–1921 рр. коли утворилися Українська Народна Республіка та Західно-Українська Народна Республіка, які робили кроки до зближення. Нарешті 22 січня 1919 р. відбулося об'єднання цих двох державних формацій. Велика заслуга в цьому належить ряду представникам тогочасної політичної еліти, серед яких чільне місце займає Л. Бачинський. Частково дослідженням проблематики об'єднання УНР і ЗУНР, діяльності Л. Бачинського займалися О. Павлишин [1], І. Гаврилів [2], П. Гуцал, Р. Матейко [3], Ф. Погребенник [4] та ін.

Лев Бачинський народився 14 липня 1872 р. у с. Серафінці. Після закінчення сільської школи продовжував освіту в Коломийській гімназії. Також Л. Бачинський був одним з найактивніших учасників нелегального гуртка молоді Коломийської гімназії. Після її закінчення в 1891 р. вступив на юридичний факультет Чернівецького університету. Займався громадсько-культурною діяльністю. Пізніше вступив до Українсько-Руської радикальної партії. Не маючи змоги стаціонарно продовжувати освіту в університеті, Л. Бачинський як студент-заочник юридичного факультету працював

адвокатській канцелярії Теофіла Окуневського в Городенці.

У середині 90-х років заочно здобуває вищу освіту, стає доктором юриспруденції, входить до числа найактивніших діячів радикальної партії. На VII з'їзді партії у липні 1898 р. Л. Бачинського обирають до її головного правління – разом з І. Франком, М. Павликом, С. Даниловичем, П. Думкою. З цього часу його життя нерозривно пов'язане з організаційною розбудовою радикального руху в Галичині.

Лев Бачинський

На початку XX ст. зі Снятинщини Л. Бачинський переїжджає на Бойківщину: спочатку працює в Калуші, в канцелярії Андрія Коса, потім переїжджає до Стрия. Тут він ще більше віддається політичній і громадській діяльності, здобуває широкий авторитет серед своїх виборців, які у 1907 р. при підтримці демократичних сил обрали його депутатом від Станіславівського округу. Як депутат Л. Бачинський був відомий своєю принциповістю і витривалістю у політичних дискусіях.

У період першої світової війни, Л. Бачинський піклується за долю переселенців, вивезених з рідного краю до таборів, звертає увагу урядових органів на тяжке соціальне становище людей, які змушені були залишити Україну. Живучи у Відні, він співпрацював з М. Ганкевичем, К. Левицьким, Є. Петрушевичем, В. Дорошенком, М. Лагодинським. Із розпадом Австро-Угорської імперії 18 жовтня 1918 р. у Львові зібралася Українська Національна Рада, яка проголосила

утворення ЗУНР. 3 січня 1919 р. на першій сесії УНРади Л. Бачинський був обраний заступником президента Ради Є. Петрушевича і членом правління. Державні інтереси України стають у центрі його уваги, особливо активну участь він приймає в процесі об'єднання двох частин України. 3 січня 1919 року сесія ЗУНР ухвалила Закон про злуку двох частин України в єдину державу, при збереженні автономії ЗУНР. Всі ці заходи і теоретично, і практично розроблялися у присутності Л. Бачинського [5].

Відповідно і він очолив делегацію Галичини, Буковини та Закарпаття, яка 22 січня 1919 р. взяла участь в урочистій церемонії проголошення Злуки двох українських держав на Софійській площі в Києві. Урочистості розпочалися промовою голови делегації ЗУНР, Л. Бачинського, який сказав: “На цій історичній площі столичного міста Києва стаємо оце ми, законні й вільними голосами нашого народу обрані представники Західної України, а саме Галичини, Буковини і Закарпатської Руси, та доносимо Вам, і запевняємо прилюдно перед усім народом України, перед усім світом і перед лицем історії, що ми, український нарід західньоукраїнських земель, будучи одною кров'ю, одним серцем і одною душею з усім народом Української Народної Республіки, власною нашою волею хочемо й бажаємо одновити національну державну єдність нашого народу, що існувала за Володимира Великого і Ярослава Мудрого, а до якої стреміли наші великі гетьмани – Богдан Хмельницький, Петро Дорошенко та Іван Мазепа. Відсьогодні Західна Україна лучиться в одне нерозривне тіло, в Соборну й Суверенну Державу” [6].

Далі Л. Цегельський зачитав заяву Президії Української Національної Ради і Державного Секретаріату про волю ЗУНР об'єднатися в одну Українську соборну державу [7]. Член Директорії Ф. Швець урочисто зачитав Універсал Директорії: “...Віднині воєдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України – Галичина, Буковина, Закарпаття і Наддніпрянська Україна. Здійснилися віковічні мрії, для яких

жили і за які вмирали найкращі сини України. Віднині є тільки одна незалежна Українська Народна республіка. Віднині український народ увільнений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднати всі зусилля своїх синів для створення нероздільної, незалежної української держави, на добро і щастя українського народу” [8].

Виконавши свою місію, Л. Бачинський разом з делегацією повернувся до Станіслава, щоб своєю працею зміцнювати єдину, суверенну Україну. Багато сил і енергії віддав він розбудові нової держави: розробив концепцію земельної реформи, запропонував план приватизації землі. Його проект земельної реформи ліг в основу закону уряду УНР, прийнятого 1919 р. До останніх своїх днів Л. Бачинський стояв на чолі Української соціалістичної радикальної партії [9].

У роки польської окупації західноукраїнських земель залишився у Станіславі й входив до міжпартійної ради, яка підтримувала на міжнародній арені позицію Є. Петрушевича щодо Східної Галичини, спрямовану на відновлення незалежності ЗУНР дипломатичними заходами. Л. Бачинський брав діяльну участь у створенні Союзу українських адвокатів (травень 1923), був заступником президента цієї організації. Виступав захисником на ряді політичних процесів. Публікував статті на правничі теми під псевдонімом “Юрист”. У 1928–30 рр. – був послом до польського сейму. В березні 1928 р. на засіданні сейму з нагоди приходу до влади Ю. Пілсудського виступив з протестом проти польської окупаційної політики на українських землях. Л. Бачинський вигукнув: “Геть з виборчими насильствами й шахрайством! Випустити політичних в’язнів”, за що був арештований прямо в залі парламенту. Так завершився політичний шлях борця за суверенну Україну. Помер Л. Бачинський 19 квітня 1930 р. у Відні важко хворіючи [10].

Таким чином, Л. Бачинський весь здобутий досвід, освіту, дипломатичні навички використав для відновлення української державності та об'єднання українських земель. Будучи активним захисником українських інтересів йому випала честь

відкривати акт злуки УНР і ЗУНР та ввійти до когорти політичних діячів, які Всеукраїнським державним актом утвердили історичне свято. Й сьогодні історична постать Л. Бачинського слугує прикладом незламності духу та ідеї української державності

Список використаних джерел та літератури:

1. Павлишин О. Об'єднання УНР і ЗУНР: політико-правовий аспект / О. Павлишин // Вісник Львівс. ун-ту. Серія історична. – Вип. 37. – Ч. 1. – С. 328.
2. Гаврилів І. УНР і ЗУНР: проблема взаємин на тлі соборності України / І. Гаврилів // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – № 18. – 2009. – С. 275-278.
3. Гуцал П. Бачинський Лев Васильович / Гуцал П., Матейко Р. // Тернопільський енциклопедичний словник / [редкол.: Г. Яворський та ін.]. – Тернопіль : видавничо-поліграфічний комбінат “Збруч”, 2004–2010. – Т. 1: А-Й. – 2004. – С. 91.
4. Погребенник Ф. Левко Бачинський – визначний громад.-політ. діяч. / Ф. Погребенник // Рада, 1992. – № 22-25.
5. Сорока М. Левко Бачинський – віце-президент ЗУНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://www.history.iv-fr.net/article.php?id=593>. – Назва з екрану.
6. Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до акту злуки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://www.ukrcenter.com/Література/Іван-Гошуляк/51617-149>. – Назва з екрану.
7. Опис події [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://uk.wikipedia.org/wiki/Акт_Злуки. – Назва з екрану.
8. Щусь О. Й. Акт Злуки / О.Й. Щусь // Енциклопедія історії України / Редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. – Київ: Наукова думка, 2003. – Т.1 – С. 56-57.
9. Сорока М. Левко Бачинський – віце-президент ЗУНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://www.history.iv-fr.net/article.php?id=593>. – Назва з екрану.
10. Бачинський Лев Васильович // Юридична енциклопедія : в 6-ти т. Т. 6 : А-Г. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. – С. 203.

Галашин І.М.,
студентка
(м. Тернопіль)

АКТ ЗЛУКИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ОЦІНКА

Створення незалежної, соборної держави – цей процес завжди був болючим для українців. Упродовж свого розвитку Україна у різні часи при об'єднанні під булавою Б.Хмельницького, П. Дорошенка, так і поділ на Правобережну і Лівобережну за правління І.Брюховецького. Тому довгоочікувана злука (об'єднання) наших земель була святом для всіх громадян. Соборність невід'ємна від генези реальної державності, забезпечення справжнього суверенітету й незалежності народу [6, с.125-129].

Щодо самих подій зазначеного періоду, то доцільно буде порівняти стан Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки (надалі – УНР та ЗУНР), щоб оцінити і зрозуміти як важко стверджувалася українська держава.

В УНР основна увага приділялась соціальним питанням, правам національних меншин, у той час як у ЗУНР основне питання було національне. Суттєво різнилися права еліта двох держав. При владі в УНР знаходились молоді політики, які у своїй діяльності значною мірою керувалися революційним романтизмом. Уряд ЗУНР складався з представників української аристократії та інтелігенції, яка мала великий досвід парламентської боротьби і у своїй діяльності виходила з потреб моменту.

Враховуючи розбіжності і власні амбіції, лідери двох різновидів українських держав перед проблемою небезпеки знищення власної державності прийшли до згоди про об'єднання. Цим Актом здійснилась мрія багатьох поколінь борців за незалежність і соборність України.

Ініціатором об'єднання виступила ЗУНР, яка опинилась у

тяжкому становищі перед обличчям польської та румунської агресії. Тому, 1 грудня 1918р відбулося підписання у Фастові «Передвступного договору» про об'єднання УНР і ЗУНР, у якому було заявлено про непохитний намір у найкоротший строк створити єдину державу» [8, с. 218-230].

Святковий Акт Злуки розпочався 22 січня 1919 р. На Софіївському майдані в Києві урочисто оголосили про об'єднання УНР і ЗУНР у соборну Україну відповідно до якого було проголошено: «...Віднині воєдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України-Галичина, Буковина, Закарпаття і Наддніпрянська Україна. Здійснилися віковічні мрії, для яких жили і за які вмирали найкращі сини України. Віднині є тільки одна незалежна Українська Народна республіка. Віднині український народ увільнений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднати всі зусилля своїх синів для створення нероздільної, незалежної української держави, на добро і щастя українського народу» [3, с. 75].

Об'єднання УНР і ЗУНР стало моделлю цивілізованого, демократичного, збирання територій у єдиній суверенній державі.

Також рішення про Злуку було затверджено на Трудовому конгресі, який відбувся 22 січня 1919 р. На цьому представницькому форумі Є. Петрушевича, голову Національної Ради ЗУНР, було обрано до складу Директорії. На допомогу Галичині уряд УНР виділив 500 млн. гривень, надав військову і продовольчу допомогу.

Проте, до справжнього об'єднання справа не дійшла. Через декілька днів після проголошення Злуки Директорія змушена була покинути Київ під ударами Червоної армії. На плечі ЗУНР ліг весь тягар війни з Польщею. Акт Злуки фактично перестав бути чинним, і наприкінці 1919 р. Є. Петрушевич його денонсував.

Враховуючи невдачу, все таки необхідно підкреслити, що Акт Злуки 22 січня 1919 р. має велике історичне значення як факт реального об'єднання українських земель у єдиній

соборній державі [7, с. 43-49].

Цінність його полягає в тому, що Акт Злуки став продовженням двох важливих державотворчих документів українців Галичини: Статуту Української Національної Ради, прийнятого у Львові 18 жовтня 1918 р. та Звернення Української Національної Ради від 19 жовтня 1918 р. У Статуті було зазначено: по-перше, що Українська Національна Рада є конституантою тієї частини українського народу, яка живе в Австро-Угорській монархії, на цілій його етнографічній території; по-друге, Українська Національна Рада має право і обов'язок діяти іменем українського народу Австро-Угорській монархії у всіх областях, заселених тим народом; по-третє, прийняти усі постанови та заходи репрезентативного, законодавчого та адміністративного характеру для організації суспільного життя.

Зверненням Української Національної Ради від 19 жовтня 1918 р. було проголошено, що перебуваючи на становищі самовизначення народів, Українська Національна Рада, як конституанта, постановила: по-перше, ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, зокрема, Східна Галичина з граничної лінією Сяну з включенням Лемківщини, південно-східна Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Серет та українська полоса північно-східної Угорщини - творять одно цілу українську територію; по-друге, ця українська національна територія конститовується як Українська Держава; по-друге, постановлено реалізувати підготовлені заходи для організації життя; по-третє, визнавалися всі національні меншини на цій українській області, причім жидів визнали за окрему національність і призивали, щоби уконституюватися і негайно вислати своїх представників до Української Національної Ради в кількості, відповідно до їх числа населення; по-четверте, Українська Національна Рада має розробити конституцію для утворення таким способом держави, на основі загального, рівного, тайного і безпосереднього права голосування з пропорціональним заступництвом, з правом

культурно – національної автономії та з правом участі в правительстві національних меншин; по-п'яте, Українська Національна Рада прагне зорганізуватися цими заходами в державу на українській землі і в подальшому створити своє представництво на мировій конференції [1, с. 92, 93]. Саме ці положення стали основою об'єднання українських земель, прийняття Акту Злуки.

У подальшому 22 січня 1919 р. в Україні було проголошено державним святом – Днем Соборності. Свято встановлено на честь проголошення Акту возз'єднання УНР та ЗУНР, що відбувалося в 1919 року [5, с. 65]. Офіційно в Україні День Соборності відзначалося з 1999 року, коли було видано та оприлюднено Указ Президента України «Про День Соборності України» «враховуючи велике політичне та історичне значення об'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної республіки для утворення єдиної (соборної) Української держави». 30 грудня 2011 року указом Президента України Віктора Януковича День Соборності на офіційному рівні було скасовано, натомість встановлено «День Соборності на Свободи України» [4, с. 345-346].

Отже, Акт Злуки став важливою історичною віхою українського державотворення, вагомим політико-правовим документом, могутнім виявом волі українців до етнічної й територіальної консолідації, свідченням їх динамічної самоідентифікації, становлення політичної нації, що у подальшому дав змогу утворити єдину незалежну соборну Україну.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституційні акти України. 1917-1920. – К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 156 с.
2. Історія України: Посібник / за загальною ред. Г.Д. Темка, Л.С. Тупчієнка. – К.: Вид. центр “Академія”, 2002. – 480 с.
3. Климишин М. В поході за волею / М. Климишин. – Торонто, 1975. – 65 с.
4. Литвин В.М. Історія України: навчально-методичний

посібник для семінарських занять / В.М. Литвин, А.Г. Слюсаренко, В.Ф. Колесник та ін.; за ред. В.М Литвина. – К: Знання – Прес, 2006. – 460 с.

5. Мельник А.І. Історія України. Навчальний посібник / А.І. Мельник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 88 с.

6. Музиченко П. Історія держави і права України / П. Музиченко. – К.: Одеса, 1998. – 255с.

7. Ставицька Н.П. Історія України / Н.П. Ставицька. – Полтава, 2001. – 96 с.

8. Чуткий А. Історія України: Навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів / А.Чуткий. – К.: МАУП, 2006. – 345 с.

О. П. Григоренко,

доктор історичних наук, професор

В. А. Захар'єв,

науковий співробітник

(м. Хмельницький)

КАРОЛЬ СЦІБОР МАРХОЦЬКИЙ: ЯСКРАВИЙ ПРЕДСТАВНИК ПОКОЛІННЯ ПРОГРЕСИВНОЇ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ПАТРІОТИЧНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті йдеться про діяльність сина відомого антикріпосника Ігнація Сцібор Мархоцького Кароля Мархоцького (1794–1881 рр.) як соратника прогресивних особистостей першої половини ХІХ ст. і одного з керівників Польського повстання 1830–31 рр. на Поділлі.

Ключові слова: *Кароль Сцібор Мархоцький, Адам Міцкевич, Шимон Конарський, Поділля, Одеса, Тобольськ, повстання, патріот.*

Відомий своїми сміливими експериментами у сфері взаємовідносин між землевласником та його підлеглими кінця

XVIII – першої чверті XIX століть Ігнацій Сцібор Мархоцький у шлюбі з Євою Руффо – мав єдиного спадкоємця – сина Кароля. Цей поляк, що все життя прожив в Україні, а навіть більше, ніж його славний батько-реформатор, відомий і шанований у Польщі. Перш за все, як патріот та соратник багатьох видатних поляків, зокрема, світоча Польщі поета і філософа Адама Міцкевича.

Про високі особистісні якості та людинолюбство К. Мархоцького позитивно відгукувалися відомі польські публіцисти і мемуаристи Т. Заборовський [1], Е. Шанєцька [2], Ш. Божидар [3], Ф. Ковальський [4], Е. Фелінська [5], А. Анджейовський [6], Ф. Вротновський [7], А. Міхаловський [8], М. Францева [9], Р. Пьотровський [10], М. Дубецький [11]. Не обминули К. Мархоцького дореволюційні подільські дослідники Й. Ролле [12] та Є. Сіцінський [13], популяризатори А. Копилов [14], Є. Євтіхєв [15]. Наприкінці XX – на початку XXI ст. у своїх працях торкнулися його діяльності польський енциклопедист Р. Афтаназі [16], українські науковці В. Колесник [17], Л. Баженов [19], а найбільше уваги приділили йому Т. Цесельський [20] та С. Аргатюк [21].

Народився Кароль Сцібор Мархоцький у 1794 р. Освіту отримував вдома, адже батько, як і інших своїх дітей, виховував і навчав хлопчину за рекомендаціями Ж. Руссо “назад до природи!”. Кароль виявився досить здібним до освоєння знань, тому наука йому давалася легко, а рівень розуміння суті навчальних предметів – досить глибокими. Чимало важливого пізнав він і під час спільних з батьком закордонних подорожей. Заодно по батьківській лінії йому передалися музичні та літературні здібності.

З раннього дитинства Кароль брав участь в усіх батькових починаннях, зокрема, був одним із головних героїв свята обжинків, яке сьогодні більш відоме як свято Церери. На нього покладалася важлива місія – в костюмі пастушка прокладати першу борозну на полі, де проводили врочистості.

Зрозуміло, що поруч з таким неспокійним батьком він

переймався його ідеями і не боявся перечити іншим. Крім того його становлення як особистості припало на кінець першого – початок другого десятиліття XIX ст., коли у Російській імперії царював Олександр I, в оточенні якого було чимало прогресивних вельмож польського походження.

Ставши повнолітнім і, отримавши певні права, Кароль Мархоцький з головою занурився у вир подій та віяння, які зароджувалися, розквітали і занепадали у тогочасному суспільстві.

Його громадсько-політичні уподобання були досить різнобічними. Найперше, він перейняв від батька захоплення ідеалами французьких просвітителів. Їхня філософія полонила його, стала вагомою частиною світогляду.

Через життєві обставини Каролу довелося мешкати не лише у “Миньковецькій державі”, а у причорноморських володіннях Мархоцьких – Руффіполісі, однак він був невід’ємною частинкою подільського бомонду. Саме тому його прийняли до масонської ложі “Озіріс до полум’яної зорі” (“Osiris pod Gwiazdą Płomieniejącą”), що діяла з 1818 по 1822 рр. в Кам’янці-Подільському [22]. Туди входили відомі представники тогочасної місцевої знаті, люди, що здатні на вчинки, які не надто подобалися російській владі. Тому ложу закрили, а її учасників суворо попередили про недопустимість подібного в майбутньому.

Очевидно, що на подільських масонів чинився й інший тиск, бо якщо у серпні 1823 року польський поет і письменник Ф. Ковальський застав Кароля на Поділлі під час свята ожинок [23], то наступні два роки молодого графа були тісно пов’язані з Причорномор’єм. 1824 р. Кароль Мархоцький надав допомогу відомому вченому-ботаніку А. Андржійовському (1785–1868 рр.) котрий спільно з К. Монюшко збирав колекції рослин на Півдні України. Через відсутність паспортів дослідників ледь не заарештував козацький пікет, коли вони виїхали з Одеси через Люстдорф до Дністровського лиману. К. Мархоцький владнав проблему, в яку потрапили науковці, запросив їх до

свого хутору, прийняв як найдорожчих гостей, а на ранок виділив власний екіпаж і провів гостей до Одеси, чим заслужив їх любов і повагу [24].

Незважаючи, що наражав себе на небезпеку і навіть можливе ув'язнення, Кароль Мархоцький зробив чималу послугу опальному польському поету Адаму Міцкевичу. Крім того, що Кароль опікувався поетом, який 1825 р., перебував в Одесі К., жив у будинку Залеських і був мав заборону на вільне пересуватися по території, саме Мархоцький посприяв таємному виїзду з міста до свого хутора Любомили. Там А. Міцкевич відчув приплив творчого натхнення і написав перший варіант знаменитого сонету “Акерманский степ”. Оскільки Любомила була розташована неподалік Акерману, то А. Міцкевич розповів господарю про те, що там живе його віленський товариш Серафим Гациський [25]. Отримавши від нього схвильованого листа, поет захотів обов'язково зустрітися з ним. Відтак К. Мархоцький організував незаконний перетин лиману та довгоочікувану зустріч друзів [26].

Після подій на Сенатській площі наприкінці 1825 р. Кароля Мархоцького підозрювали у зв'язках з декабристами, адже він спілкувався з офіцерами, котрі служили у Кам'янці-Подільському. Декабристи, як відомо, мали на меті шляхом воєнного перевороту встановити конституційну монархію та скасувати кріпосне право. У “Миньковецькій державі” та Руффіполісі кріпацтво як таке було ліквідовано Мархоцькими. Тому підозра впала на Кароля, оскільки головний реформатор Ігнацій Мархоцький на той час вже був досить старим. На початку 1826 р. його заарештували, тимчасово етапували у м. Б'ялисток. Зрозуміло, що Кароль симпатизував “декабристам”, і можливо, знав окремих з тих, хто був на Поділлі, про те царська “охранка” не мала на нього ніяких компроматів. Отже, після кількадечних допитів подолянина відпустили додому [27].

Проте через п'ять досить непростих для нього років, як повноправного спадкоємця батькової справи, після його смерті у 1827 році, у 1831 р. К. Мархоцький вже не приховував своїх

переконань. Кароль був у гущі подій, спільно з іншими поміщиками Ушицькому повіті підтримав “Патріотичне товариство” і його керівний орган на Поділлі, видавав повстанські листівки в миньковецькій друкарні. Його обрали делегатом від подільських повстанців до генерала Юзефа Дверницького, який базувався на Волині [28].

Виступ поляків в Ушицькому повіті найдетальніше описав Ф. Вротновський. У березні 1831 р. К. Мархоцького разом з С. Раціборським обрали помічником (емісаром) графа В. Тишкевича, на якого покладалася підготовка самого повстання [29].

30 квітня 1831 року після отримання звістки, що генерал Дверницький з військом вирушив на Поділля, з власного помістя Струга виступив маршалок Леон Стемковський з братом Вінсентом. На чолі 57 добровольців вони попрямував до містечка Вінківці. Але там замість очікуваних 120 добровольців до загону приєдналося лише 7 сміливців.

Водночас розвідники повідомили, що людей налякала новина, нібито повстання скасоване, а тому вони переймаються своєю долею після прибуття російських військ. Після кількогодинної наради, сподіваючись збільшити свої сили в с. Шарівка, вирішили йти на Зіньків і далі на захід [30], і з підмогою чи без неї рухатися до генерала Дверницького. Проте розчарований невдалим початком Л. Стемковський відмовитися від керівництва загonom і передав його К. Мархоцькому.

Мархоцький розділив 64 добровольців, що залишилися, на три частини. Братам Монюшкам він доручив командування першими двома, третій очолив Бандровському. Амуніцію і кошти, які мали намір передати генералу Дверницькому, склали на одному з возів. За них відповідали В. Стемковський і Майер.

Дорогою до Зінькова дізналися від двох мешканців Могилівського повіту, що генерал Дверницький потерпів поразку, а російські війська знаходяться на кордоні і на півдні Поділля [31]. Однак оптимізму додала звістка про велике повстання, яке розпочали за Бугом брати Собанські [32] і

Словицький [33]. Щоб не порушувати обіцянку, вирішили не йти до Шарівки, а добиратися до Ольгопольського повіту, де з'єднатися з тамтешніми загонами. Сподівалися й на те, що біля Шаргорода очікуватимуть кіннотники з Могилівського і Ямпільського повітів загальною кількістю у 120 шабель. До того ж неподалік від Бару загін Мархоцького зріс до 87 кіннотників. Близькість міста, де уклали Барську конфедерацію, піднімало патріотичний дух повстанців. Дехто навіть пропонував захопити місто і знову зробити його центром повстання. Проте, на це потрібно було певний час та певні втрати, тому вирушили далі та 5 травня отаборилися між с. Романки і містечком Шаргород. Та не знали, що дещо раніше в цих населених пунктах вже були два полки уланів з чотирма гарматами під керівництвом генерала Л. Ротта. Вони прибули до Шаргорода, діставшись сюди з околиць Сатанова через Ярмолинці, Зіньків, Вінківці, Снітків, Джурилів та Марківку.

Надія К. Мархоцького на поповнення свого невеликого загону могилівськими і ямпільськими союзниками не здійснилася [36]. Частина кіннотників з Робертом Дзиржеком і Людвігом Хлоповським прийняла рішення приєднатися до ескадрону старого Добека з двома синами, що діяв у Летичівському повіті [34]. Інші повстанці, чиї маєтки ще не захопили росіяни, вирішили повернутися додому і відстоювати зі зброєю своє майно. Лише 30 однодумців залишилося під керівництвом К. Мархоцького [35].

Генерал Шереметьєв, який до 7 травня знаходився у с. Міхалполь, зрозумівши, що повстанці повертатимуться до своїх сіл, вирушив зі своїм полком до с. Заміхов, щоб перепинити Л.Стемпковського по дорозі з-під Шаргорода до родинного маєтку у Струзі. Однак тому вдалося обминути засідку під Малою Стужкою і закріпитися на своїй землі. Відтак маршалець Стемпковський озброїв з власних запасів стрільців. На випадок облоги укріпили господарські споруди на пагорбах, звідки можна було контролювати околиці і прицільно відстрілюватися У пообідню пору, отримавши звістку про рух

російських уланів з боку Заміхова, Стемпковський дав команду селянам перекрити парканами шлях, що вів по яру. Зі свого боку К. Мархоцький із частиною загону очікував росіян на лівому березі р. Стружка. Переважаючі сили генерала Шереметьєва атакували повстанців, що залишилися в маєтці, змусили їх покинути позиції. Ті приєдналися до капітана Мархоцького на пагорбі і щоб отримати надійніший прилисток, стали рухатися до лісу. Відрізати їм шлях намагалося одне з відділень уланів, проте не змогло виконати завдання, бо втратило, кілька солдатів та коней [36]. На північ до Летичівського повіту відступили 20 ушицьких кавалеристів на чолі з одним із братів Монюшків. Вони вирішили продовжувати боротьбу і поповнили загін поручика Нагорнишевського [37].

Л. Стемпковського полонили. Згодом його доставили до Кам'янця, і засудили до заслання на копальні Нерчинська. Щоправда, з допомогою знайомого ксьондза Транквіліана Романовського йому вдалося утекти з під час етапування з Житомира в Київ і перебратися до Галичини. Там на нього вже чекали брат Вінсент, Бандровський і брати Монюшко [38]. В полон потрапив і капітан К. Мархоцький [39]. Згідно рапорту генерала Ф. Рідігера, він намагався перебратися до Галичини, але його заарештували і також відправили до Житомира [40]. По завершенні слідства графа Мархоцького вислали до Курська, а потім до Пермі [41]. Двічі: 9 жовтня 1831 р. неподалік містечка Кірсанова і 22 березня 1832 р. в Пензі, коли Кароль повертався з Пермської губернії на поселення, зустрічався з ним капітан Адам Міхаловський – мемуарист, один з учасників листопадового повстання [42]. У Миньківці К.Мархоцький повернувся наприкінці 1832 р., де й мешкав під таємним наглядом [43].

1836 р. на Поділля прибув засновник організації “Молода Польща” і радикальний політик Шимон Конарський. Через своїх однодумців гість запрошував на зустрічі місцевих поміщиків-поляків та агітував їх вступити до товариства, зокрема, і К. Мархоцького .

Однак, члени “Патріотичного товариства “Молода Польща”” Поділля висували вимоги, які розходилися з поглядами самого Ш.Конарського, адже місцева шляхта, зокрема, і К. Мархоцький, дотримувалися шляхетного консерватизму. Згідно листа К. Машковского до С. Бопре, розбіжності, полягали в тому, що: “Конарський був демократом і хотів їхню боротьбу перенести на наш ґрунт, розділити нас на аристократів і демократів, а нам цього було абсолютно не потрібно. Ми були поляками, і цього достатньо”.

Остаточо до розриву стосунків призвели гострі засадничі суперечки, які розгорілися у маєтку офіцера костюшківських військ Фрідріха Михальського в с. Вербка Мурована. Проте після того як у травні 1838 р. Ш. Конарського заарештували у Вільно, К. Мархоцького, як і більшість учасників “Молодої Польщі” після слідства засудили і відправили до Тобольська [44].

К. Мархоцький отримав в документах статус “змовника”. У нього остаточно конфіскували у власність держави м. Миньківці і довколишні села [45]. Поки К. Мархоцький перебував у засланнях в його частині Руффіполісу порятував син сестри Пульхерії – Ігнацій Малаховський.

Дорогою до місця заслання в с. Березово, видатна польська патріотка Єва Фелінська застала у Тобольську К. Мархоцького. З теплотою відзначила вона у своїх спогадах і те, як граф Мархоцький згодився облаштувати її проживання та орендував для цього будинок. Коли скресла крига на р. Іртиші і Фелінська змогла відправитися до місця відбування покарання, її проводжали до самого берега К. Мархоцький, К. Вольський і полковник Кржижанівський [46].

Доброзичливо відгукувалася про К. Мархоцького і донька російського чиновника Марія Францева, яка зауважила у своїх мемуарах: “В Тобольську, як і в Єнісейську, нашими вчителями були у більшості зіслані поляки. Поміж них вирізнявся граф Мархидский (так у тексті – автори) він давав нам уроки музики на фортепіано” [47]. За її інформацією словами, у Тобольську

К. Мархоцький затоваришував з декабристами М. Фонвізінім і Н. Фонвізіною, братами Павлом і Сергієм Бобрищевими-Пушкінами, І. Анненковим, О. Муравйовим, доктором Ф. Вольфом, С. Семеновим, Ф. Башмаковим, П. Свистуновим, бароном В. Штейнгелем, князем О. Барятинським.

Як приємна характером, контактна і вихована людина К. Мархоцький, залишив по собі приємні спогади. Зокрема, І. Пуцин у листі надісланому з Тобольська декабристу Є.П.Оболенському, що датований 8 вересням 1842 р. повідомляв: "...Мархоцького бачив у Свистунова..." [48].

Відбувши покарання, К. Мархоцький повернувся із заслання до Одеси. Польський історик Т. Цесельський, посилаючись на документи з Державного архіву Одеської області, стверджує, що це сталося близько 1852 р. Тоді ж придбав у Медзяховських 110 га землі з маєтку Любомиля, намагався повернути решту земель через суд, але на той час це не вдалося [49]. В інших документах та спогадах знаходимо, на які посилається одеський дослідник Мархоцьких та Руффіполісу С. Аргатюк, читаємо, що провівши в засланні 6 років, К. Мархоцький 1845 р. отримав дозвіл на поселення біля Одеси і того ж року виїхав з Тобольська. Після повернення до Андріанівки (Грибівки) К. Мархоцький хазяйнував на своїй ділянці землі, виділеній сестрою Емілією. В "Алфавітному списку населених місць Херсонської губернії, з показом їх власників" (на 1856 р.) вказано, що К. Мархоцькому належать хутори Бузиновата (Роксолани) і Отарик, де разом нараховувалося 25 дворів, тоді як Біляївка (Любомила) була записана за його сестрою, полковницею Емілією Інгістовою [50]. Ще одним аргументом на користь другої версії є повідомлення про те, що наприкінці 40-х років К. Мархоцький знову підтримав науковців. На цей раз археолога П. Беккера, котрий задався темою знайти в дельті р. Барабой залишки давньогрецької Офіуси [51]. Більше того, на честь племені роксоланів К. Мархоцький перейменував у Роксолани село Бузиновата.

За словами Мар'яна Дубецького, після повернення із заслання К. Мархоцький: “чи не до останніх днів працював як селянин на невеликій ділянці землі” [52]. У сільськогосподарських журналах навіть побачили світ кілька його статей про акліматизацію зернової пшениці-арнаутки в степовій зоні. Напередодні селянської реформи 1861 року перевів місцевих селян у розряд державних.

Проте на початку 1860-х років граф знову потрапив під нагляд поліції. Напередодні так званого другого польського повстання 1863–1864 рр. він бував у будинку Шеліотів (Шеміотів) в Одесі, де велися розмови про визволення Польщі [53].

К. Сцібор Мархоцького помер на початку листопада 1881 р. Його поховали без великих почестей і лише за присутності близьких родичів 8 листопада 1881 року в Одесі. М. Дубецький у статті в журналі “Колосся” охарактеризував померлого як людину, котра “одним барвам був відданий завжди, а справжні людські принципи братерства та любові ближнього, винесені з родинного гнізда, вмів зберегти та втілювати в дії у вузькому обсязі своєї діяльності” і наголосив: “серце його билось для добра і чеснот, і життя його було жертвним...” [54].

На жаль, сьогодні неможливо знайти могилу К. Мархоцького. Його невелику маєтність успадкували п'ять синів, які народилися у шлюбі з другою дружиною Елеонорою Рогузькою (1819–1897 рр.): Альберт (1850–1911), Людвіг (1852–1936), Карл (1854–1929), Казимир (1856–1915), і й Юліан-Клавдія (1858–1928). Проте вони завжди пам'ятали, якими багатствами володіли батько і дід на Поділлі та під Одесою. Тому не опустили можливість скористатися своєю участю та героїзмом у російсько-турецькій війні 1876–1877 років і домоглися повернення конфіскованих у батька 546 га біля Отрокова на Поділлі та 2731 га під Одесою з будівлями, що були на них. Все це вони поділили порівну і продали, врахувавши інтереси вдови Елеонори і сестри Терези [55]. Лише Людвіг залишив собі Притулівку і успішно господарював там,

побудувавши там один з найбільших водяних млинів Центрального Поділля [56].

Прості жителі Миньковеччини довго берегли світлі спогади про Ігнація, Кароля та Людвіга Мархоцьких, поляків, які ставилися до українців краще, ніж одновірці з північних територій, що в результаті загарбницької війни раптом отримали у користування українські землі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Marja Danilewiczowa. Nydor Zaborowski: zycie i tworcosc. – Dioniza Wawrzykowska-Wierciochowa. “Emilia Szczaniecka”. Opowieść biograficzna. Warszawa : Wydaw. Min. Obrony Narodowej, 1970.
2. Szaszor Bozydar. Ignacy hr. Ścibor Marchocki. Opowiadanie [Wspomnienia z pierwszej ćwierci XIX w.]. – Przegląd Europejski, 1863. Maj, R. 1. – T. IV. – S. 362;
3. Kowalski F. Wspomnienia. Pamiętnik Franciszka Kowalskiego. – T. 2. – Kijów : Nakładem Leona Idzikowskiego, 1859. – S. 49;
4. Ewa Felińska. Wspomnienia z podróży do Syberyi i pobytu w Berezowie i Saratowie. – T. 1. – Wilno, 1852. – S. 53.
5. Andrzejewski A. Ramoty starego Detiuka o Wołyniu. – T. III. – Wilno, 1921. – S. 171-172.
6. Wrotnowski F. Powstanie na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w roku 1831. – T. 1. – Paryż, 1837. – S. 112-116, 229; Wrotnowski F. Powstanie na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w roku 1831. – T. 2. – Paryż, 1838. – S. 34-38.
7. Adam Michalowski: My memoirs. Prepared for printing and supplied with an introduction and notes of reference by Elżbieta Helena Nieciowa / Rocznik biblioteki Polskie Akademii nauk w Krakowie. Rok XIII. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1967. – S. 194-195.
8. Францева М. Д. Воспоминания // Исторический вестник: историко-литературный журнал. – Т. XXXII. – С.-Петербург, 1888. – С. 390.
9. Piotrowski Rufin. Pamiętniki z pobytu na Syberii. – T. III. – Poznań, 1861. – S. 5.
10. Dubiecki Marian. Z wrażeń odeskich // Na Kresach i za Kresami. Wspomnienia i szkice. – T. 2. – Kijów, 1914. – С. 312.
11. Dubiecki M. Karol Scibor Marchocki (Wspomnienie pośmiertne.) // Kłosy, № 872. – Warszawa, 22 lipca / 3 sierpnia 1882 r. –

Т. XXXV. – С. 66.

12. Ролле Антоній Юзеф. Граф Редукс / Перекл. з польськ. Василь Ганущак / – Дрогобич, 2008. – 81 с.

13. Сецинский Е. Исторические сведения о церквях и приходах Подольской епархии. Ушицкий уезд // Труды Подольского церковного историко-археологического общества. – Каменец-Подольск, 1911. – Вып. XI.

14. Копылов А. Миньковецкое государство. Исторический очерк // Русский вестник. – СПб., 1895. – № 1. – С. 175-195; № 5. – С. 85-119.

15. Евтихий Е. Миньковецкое государство // Новое слово. – 1913. – № 3. – С. 34-52.

16. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej: Województwo podolskie. – Wrocław. – S. 255-256.

17. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини : Біографічний словник. – Вінниця, 2007. – С. 404-408.

18. Баженов Л. Життя і діяльність графа Ігнація Мархоцького в українській і польській художній літературі та історіографії XIX – початку XXI ст. // Україна – Європа – Світ : міжнар. зб. наук. пр. на пошану проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль, 2011. – Вип. 5. – Ч. 2. – С. 241-247.

19. Цесельський Т. На Поділлі і на Чорному морі – родина Сцібор Мархоцьких // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т. 3. – Хмельницький, 2011. – С. 16-36.

20. Аргатюк Сергій. Кароль Сцібор Мархоцький // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т. 4. – Хмельницький, 2013. – С. 29-48.

22. Серков А. И. Русское масонство. 1731–2000. Энциклопедический словарь: Российская политическая энциклопедия, 2001 г. – С. 525.

23. Kowalski F. Wspomnienia. Pamiętnik Franciszka Kowalskiego. – Т. 2. – Kijów : Nakładem Leona Idzikowskiego, 1859. – S. 49.

24. Andrzejewski A. Ramoty starego Detiuka o Wołyniu. – Т. III. – Wilno, 1921. – S. 171-172.

25. Ланда С. С. Мицкевич накануне восстания декабристов (Из истории литературных связей) // Литература славянских народов – Т. 4. – М., 1959. – С. 119.

26. Месяцеслов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи на 1826. – Ч. II. – СПб., 1826. – С. 494.

27. Marchocki-Scibor J. Wspomnienia. – Biblioteka Narodowa

w Warszawie. – Ark. 13234. – S. 1.

28. Richard, Otto Spaizier: Historia powstania narodu polskiego w roku 1830 i 1831. – T. 1. – Paryż: J. Pinard, 1833. – S. 333.

29. Wrotnowski F. Powstanie na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w roku 1831. – T. 1. – Paryż, 1837. – S. 229.

30. Wrotnowski F. Powstanie na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w roku 1831. – T. 2. – Paryż, 1838. – S. 34.

31. Wrotnowski F. – T. 2. – Там само. – S. 35.

32. Смит Ф. История Польского восстания и войны 1830 и 1831 годов. – Т. 2. – СПб., 1863. – С. 406-407.

33. Смит Ф. – Там само. – С. 407.

34. Wrotnowski F. – T. 2. – Там само. – S. 36, 112-113, 37, 38.

35. Spaizier R. O. Historia powstania narodu Polskiego w roku 1830 i 1831. – T. 3. – Paryż, 1833. – s. 40.

36. Wrotnowski F. – T. 2. – Там само. – S. 113-115.

37. Смит Ф. История Польского возстания и войны 1830 и 1831 годов. – Т. 2. – СПб., 1863. – С. 425.

38. Wrotnowski F. – T. 2. – Там само. – S. 116.

39. “По отношению генерала Ридигера о задержанном вблизи австрийской границы помещике Подольской губернии местечка Миньковец Кароле Мархоцком” // ЦДІАУ (Київ). – Ф. 442. – Оп. 782. – Спр. 161.

40. Gołyński Aleksander. Pamiętnik podolskiego powstania 1830–1831 roku. – Warszawa, 1979. – S. 93.

41. Лукин В. Граф Мархоцкий, государство Миньковецкое и еврейское книгопечатание на Украине // Лехаим. – Москва, 2007. – №9(185), Сентябрь. – С.311.

42. Adam Michalowski: My memoirs. Prepared for printing and supplied with an introduction and notes of reference by Elżbieta Helena Nieciowa / Rocznik biblioteki Polskie Akademii nauk w Krakowie. Rok XIII. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1967. – S. 194-195.

43. “Дело о графе Карло Мархоцком” / ЦДІА (Київ). – Ф. 470. – Один. зб. 88. – Арк. 24 об. (1838) //Ланда С. С. – Там само. – С. 91-185.

44. Связи революционеров России и Польши XIX – начала XX в. : сб. докум. / Академия наук СССР, Институт славяноведения. – М., 1968. – С. 175.

45. Лукин В. – Там само. – С. 311.

46. Wspomnienia z podróży do Syberji i pobytu w Berezowie,

spisane przez Ewę Felińską. Wilno, 1850 // Przegląd Poznański. Pismo miesięczne. – Т. XII. – Poznań, 1850. – С. 100-101.; Ewa Felińska. Wspomnienia z podróży do Syberyi i pobytu w Berezowie i Saratowie. – Т. 1. – Wilno, 1852. – С. 53.

47. Францева М. Д. Воспоминания // Исторический вестник: историко-литературный журнал. – Т. XXXII. – С.-Петербург, 1888. – С. 390-392.

48. Пущин И. И. Сочинения и письма : в 2-х т. – Москва : Наука, 2001. – Т. 1: Записки о Пушкине. Письма 1816–1849 гг. – С. 261-262.

49. ДАОО. – Ф. 140. – Оп. 1, 27. – Спр. 74 і наст.

50. ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 1873. – Арк. 42-43.

51. Беккер П. В. Берег Понта Евксинского от Истра до Борисфена, в отношении к древним его колониям. – ЗООИД, III. – Одесса, 1853. – С. 207.

52. Dubiecki Marian. Z wrażeń odeskich // Na Kresach i za Kresami. Wspomnienia i szkice. – Т. 2. – Kijów, 1914. – С. 312.

53. Восстание 1863 года: материалы и документы. – Т. 5 (Т. 10. – Вып. 2). – Москва–Вроцлав, 1964. – С. 19.

54. Dubiecki M. Karol Scibor Marchocki (Wspomnienie pośmiertne.) // Kłosy, № 872. – Warszawa, 22 lipca / 3 sierpnia 1882 r. – Т. XXXV. – С. 67.

55. Marchocki-Scibor J. Wspomnienia. – Biblioteka Narodowa w Warszawie. – Ark. 13234. – С. 15.

56. Олійник Ю. З історії електрифікації маєтку Л. К. Сцібор-Мархоцького у с. Притулівка // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т. 2. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 113-114.

Л. М. Гундерук,
кандидат психологічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Для українського народу, тривалий час розірваного на частини між сусідніми країнами, проблема соборності завжди була особливо болючою і складною. Соборність для України – це єдність багатоманітності, об'єднання навколо спільного стрижня, яким є українська державність, українська ідентичність. Соборність невіддільна від досягнення реальної державності, забезпечення справжнього суверенітету і незалежності народу, побудови демократичної національної держави. Ідея єдності нашої держави була однією з найзаповітніших мрій українців протягом багатьох сторіч.

Тема соборності нашої держави є надзвичайно актуальною у реаліях сьогодення. Але, який би складний час не переживала наша держава, у будь-якому суспільстві залишається місце для духовності, для всебічного аналізу помилок минулого, намагання уникнути їх у сьогоденні. Реалізувати це покликана саме наука, яка має прогностичну функцію.

Досвід високорозвинених країн показує, що найвищого розвитку досягли ті країни, які мають висококваліфікованих працівників у відповідній сфері діяльності і у якій на найвищому рівні знаходиться освіта, наука і культура. Тобто, ми говоримо про інтелектуальний, творчий потенціал нації, що повинен постійно поповнюватися молоддю. А таке високе відповідальне покликання здатні здійснювати як учителі шкіл, так і викладачі вищих навчальних закладів. Адже освічена людина, на звання якої претендують наші студенти, переступивши поріг навчального закладу, повинна знати основні віхи розвитку власної країни, зокрема, найголовніші з них.

Особлива праця покладається на учителів та викладачів, які, застосовуючи неординарні методи навчання, повинні достукатися до свідомості сучасних дітей, інтереси яких не зовсім спрямовані на вивчення історичних аспектів минулого країни, і достукатися до душі буває дуже важко, але не неможливо.

Зважаючи на багаторічний досвід проведення наукових заходів у Хмельницькому інституті МАУП, викладачі інституту стимулюють студентів до наукового пошуку, серед інших – і в напрямку дослідження історичних аспектів соборності України, у межах щорічного конкурсу студентських наукових робіт на тему “Україна в сучасному геополітичному просторі”. Обов’язковими складовими у даних дослідженнях стають уявлення про найбільш загальні методи, такі як об’єктивність та історизм, поняття історіографії, спроби узагальнення, аналізу, порівняння.

Вивчаючи дану тему на заняттях, особливу увагу слід звертати на виховну мету цих занять. Адже такі теми сприяють її реалізації, оскільки виховують патріотизм, усвідомлення важливості соборності, єдності території країни, спільного розвитку українців як нації, а не лише народу в значенні населення країни. А це, в свою чергу, сприятиме підвищенню рівня національної свідомості, розуміння своєрідності національного етносу, національної історії, культури.

Вивчаючи та досліджуючи тему соборності України у вищих навчальних закладах, ми реалізуємо тим самим триєдину мету – формування не просто освіченої і вихованої людини, а такої особистості, якій притаманні риси людяності, толерантності, поваги до свого та інших народів. Лише такі громадяни суспільства здатні творити історію сьогодення і майбутнього.

Список використаних джерел та літератури:

1. Акт Директорії про з’єднання всіх українських земель // Українознавство: Хрестоматія-посібник : У 2 кн. – К., 1997. – Кн. 2.

2. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К., 1997. (Nota bene).

3. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Є. Маланюк // Земна мадонна. Вибране. – Братислава, 1991.

Дацків І.Б.,
доктор історичних наук, професор
(м. Тернопіль)

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СЛУЖБИ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У 1918–1923 РОКАХ

У статті йдеться про діяльність зовнішньополітичної служби Західно-Української Народної Республіки у 1918–1923 роках. Пропоноване дослідження також висвітлює дипломатичні відносини з країнами Європи та Америки.

Ключові слова: *делегація, дипломатія, Східна Галичина, зовнішня політика, міжнародні відносини.*

З проголошенням незалежності України і виходом на міжнародний рівень одним із найважливіших завдань серед інших є розв'язання проблем зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності, встановлення взаємовигідних паритетних двосторонніх відносин з європейськими державами, визначення пріоритетних напрямків української міжнародної політики. Зростання зовнішньополітичної активності України, входження до світових та регіональних політичних структур поставило перед нею завдання подальшого вдосконалення роботи дипломатичної служби, впровадження її ефективних методів.

Із відновленням державності України закономірно зростає інтерес до її минулого, переосмислення історичного досвіду нашого народу, особливо в контексті розвитку європейської

цивілізації, адже без з'ясування історичного тла неможливо побачити перспективи.

Україна сфері міжнародної діяльності має певний власний історичний досвід, набутий упродовж періоду боротьби українського народу за незалежність та власну державність у 1917–1923 роках.

У зв'язку з цим зростає значущість досвіду зовнішньополітичної діяльності українських урядів доби Української революції, коли були зроблені перші кроки на шляху розбудови зовнішньої політики України новітнього часу. Уроки тієї доби актуальні і нині, вони потребують неупередженого та уважного ставлення сучасників для розуміння витоків зовнішньої політики України, її традиції [1, с. 5-6].

Упродовж десятиріч офіційна радянська історіографія поставила поза законом історію західноукраїнського визвольного руху. Зміна ідеологічних доктрин виправила цю помилку. Свідчення цього – численні дослідження останнього десятиріччя, зокрема наукові публікації. Власне зовнішньополітичну діяльність Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) або окремі її аспекти досліджують Н. Городня [2], О. Павлюк [3], М. Генік [4], Б. Савчук [5], Т. Галицька-Дідух [6] та інші. Акцентують увагу на окремих проблемах у загальній історії ЗУНР і дають популярне пояснення основних тенденцій О. Полянський [7], В. Мороз [8], Я. Шашкевич [9], А. Тернинський [10]. Чи не найбільший внесок у вивчення періоду визвольних змагань на Західній Україні зробили автори найновіших монографічних досліджень Б. Тищик і О. Вівчаренко [11], М. Литвин і К. Науменко [12], С. Макарчук [13], О. Павлюк [14], О. Красівський [15]. Б. Тищик і О. Вівчаренко вперше в історикоправовій літературі зробили спробу висвітлити державно-правові аспекти виникнення і діяльності ЗУНР [11]. М. Литвин і К. Науменко свою працю “Історія ЗУНР” присвятили аналізу подій Листопадового зриву, державотворчої діяльності уряду та УНРади ЗУНР, подано

хроніку українсько-польської війни, висвітлюються переговорні процеси, позиції Парижа і Москви [12]. С. Макарчук характеризує передумови проголошення ЗУНР, питання її державного і військового будівництва, хід українсько-польської війни, причини поразки Української Галицької Армії (УГА) [13].

Монографія М. Литвина, крім ходу бойових дій на різних етапах українсько-польського протистояння, описує організацію УГА діяльність військово-дипломатичних місій у Східній Галичині [16]. Праці О. Павлюка і О. Краківського є перш за все об'єктивним популярним аналізом зовнішньополітичної діяльності ЗУНР, характеризують геостратегічну ситуацію у Центрально-Східній Європі та світі, що вплинули на результати національно-демократичної революції на західноукраїнських землях [14; 15].

І все ж, якщо проблеми виникнення ЗУНР, внутрішньої політики, польсько-української війни вже знайшли певне відображення в історіографії, то зовнішня політика ще потребує поглибленого вивчення із залученням архівних матеріалів й адекватного трактування.

Метою цієї статті є вивчення конкретно-історичних умов розгортання дипломатичної діяльності ЗУНР у 1918–1923 роках, з'ясування особливостей взаємин із Українською Народною Республікою (УНР), денікінцями, більшовиками та державами Антанти; визначення місця і ролі зовнішньополітичної діяльності у вирішенні питання міжнародного визнання ЗУНР.

18 жовтня 1918 року українські послы до австрійського парламенту на чолі з Євгеном Петрушевичем заявили про утворення ЗУНР у складі Східної Галичини, Лемківщини по Новий Сонч, північної частини Буковини і Закарпатської Русі [17, с. 135].

Тимчасовим основним законом ЗУНР, виданим 13 листопада 1918 року, її територія мала включати українську частину колишніх австрійських країв Галичини з Володимирією і Буковини, та з українськими частинами колишніх угорських столиць (комитатів): Спиш, Шариш, Земляни, Уг, Берег, Угоча,

Мармарош, – як вона означена на етнографічній карті австрійської монархії Карла [18, с. 392].

На жаль, українське населення не вирішувало власної долі. З початком українсько-польської війни обидві сторони, звертаючись до великих держав, звинувачували одна одну в агресії та прохали допомоги. У листопаді 1918 року польська Ліквідаційна комісія звернулася до урядів і військ Антанти

зі скаргою на “українські банди”, які нібито за допомогою пруських та австрійських військ зайняли частину Східної Галичини і місто Львів. Польський національний комітет, що мав представництва в Англії, Франції, США та Італії, розгорнув широку пропагандистську кампанію, доводячи, що ЗУНР і УГА – “австро-німецька інтрига” [15, с. 104].

Галицька дипломатія, зі свого боку спираючись на 14 пунктів Вудро Вільсона, розсилала ноти з повідомленням про утворення незалежної держави і польську агресію проти неї [15, с. 104].

На кінець 1918 року питання про долю західноукраїнських земель уже стояло на порядку денному більшості антантівських урядів. Посилена увага до цього регіону пояснюється, з одного боку, нафтовими інтересами у Дрогобицько-Бориславському районі, а з другого – важливістю “східно-галицького питання” в загальній архітектурі Версальської системи [19, с. 26-27].

Проте якщо у зовнішньополітичних планах Франції домінувала ідея утворення “Великої Польщі”, яка мала стати єдиним стабілізувальним чинником у регіоні, то британський уряд декларував свою підтримку “малим народам”, а США виступали за федералізацію Східної Європи зі збереженням неподільності Росії. За такої відсутності єдності у поглядах на майбутнє цих земель великі держави все ж були одностайними в засудженні українсько-польської війни, що знецінювала обидві сторони як антибільшовицьку силу і перешкождала експлуатації природних багатств краю. Тому сторонам, які воювали, регулярно надсилалися пропозиції сісти за стіл переговорів [20, с. 66].

19 січня 1919 року одна з таких пропозицій була прийнята, і у Львові за ініціативою англійського полковника Вайда відбувся двосторонній діалог.

Українська сторона вимагала виведення військ за річку Сян, але представники Варшави з цим категорично не погоджувались і переговори були перервані. Аналогічна доля спіткала і миротворчі місії під головуванням французького генерала Ю. Бартелемі, американського генерала Кернана і південноафриканського генерала Боти: щоразу одна зі сторін незмінно виступала проти чергового проекту [15, с. 110, 112-113].

На мирній конференції в Парижі представники Польщі рішуче виступили проти офіційного коментарю 13-го пункту В. Вільсона, протиставляючи ідеї етнічних кордонів “історичні права” на реставрацію Речі Посполитої в межах 1772 р. У дипломатичній боротьбі проти галичан поляки користувалися поганою інформованістю західних держав, зображаючи себе як уособлення західних сил регіону, а українців як про більшовицькі або проавстрійські елементи [21, с.10-15].

З українського боку в Парижі виступала делегація у складі М. Лозинського, Д. Вітовського та О. Кульчицького. Незважаючи на протест польських політиків, представники офіційно не визнаної ЗУНР все ж були допущені до дебатів і підняли питання про польський наступ, що був фактичним ігноруванням волі Найвищої ради. Цю польську акцію різко критикував Лорд Джордж, який пропонував припинити будь-яку допомогу Варшаві. Проте Ж. Клемансо і В. Вільсон ліберальніше трактували дії Польщі і, врешті-решт, списали все на самочинність Ю. Пілсудського, протиставляючи їй поміркованість І. Падеревського. Так, через обставини навіть політичний та організаційний дуалізм, що до певної міри існував у реалізації зовнішньої політики Польщі, у цьому випадку зіграв на її користь. Натомість намагання галицьких представників в травні 1919 року дистанціювати справи ЗУНР від загальноукраїнської (і це вже після Акту Злуки) не мало жодних

реальних наслідків, окрім неузгодженості дій і конфліктів у середині делегації [20, с. 66].

У 1919 році з'явився ще один чинник, що серйозно шкодив українській справі у світі – єврейські погроми. Впливові євреї з Американського єврейського комітету і Сіонської організації Америки мали легкий доступ до Вільсона та Гауза, а чутливий до порушень прав людини Білий Дім охоче брав на себе роль виразника їхніх інтересів. Українці, на жаль, нічого не зробили, щоб встановити зв'язок з цією впливовою силою, у той час як І. Падеревський підтримував з єврейськими організаціями постійні контакти, а Р. Дмовський прямо запропонував у грудні 1918 року покласти край антисемітизму в обмін на підтримку Польщі їхньою делегацією в Парижі [14, с. 79-80].

Обидві сторони – як українці, так і поляки – використовували зв'язки еміграції. Представники українців США Кирило Білик і конгресмен штату Нью-Джерсі Джеймс Гемі навіть влаштував неофіційну зустріч дипломатів УНР і ЗУНР Г. Сидоренка і В. Панейка із членом адміністрації Вільсона Гаузом, а польські науковці з еміграції С. Заверчовський та Г. Артковський брали активну участь у розробленні документів комісії експертів щодо Галичини і передавали Р. Дмовському всі потрібні дані. Сам І. Падеревський, будучи представником ПНК (Польського Національного Комітету) в США, використовував дружні стосунки з Гаузом для загальнопольської справи [14, с. 43-44].

Галицькі дипломати налагоджували зв'язки із Чехо-Словацькою республікою (ЧСР), і Чехословацькі правлячі кола намагалися встановити тісні політичні й економічні взаємини з українськими урядами і на Сході, й на Заході України. Зокрема відбувся обмін дипломатичними місіями між урядами ЧСР і ЗУНР (кінець 1918 р.), які, хоч і мали неофіційний характер, активно працювали на ниві українсько-чехословацького співробітництва, насамперед господарського [22, с. 27-28].

Відносини Чехословаччини із ЗУНР, зокрема внаслідок

чехословацько-польських суперечностей та суперництва, посідали важливе місце в зовнішньополітичній концепції ЧСР (у лавах армії ЗУНР, наприклад, за угодою уряду ЧСР було чимало чеських і словацьких офіцерів). Якщо офіційна чехословацька політика не мала конкретних планів стосовно Східної Галичини (хоч підтримка ЗУНР та її об'єднання з рештою українських земель у складі федеративної Росії й спільного чехословацько-російського кордону були важливими для політичних і господарських кіл ЧСР), то цього не можна було сказати про другу сторону. У певних політичних колах західноукраїнського суспільства, насамперед русофільської орієнтації, ще з кінця 1918 р. обговорювалося питання про можливість приєднання території Прикарпаття і Лемківщини на правах автономії до Чехословаччини [23, с.182].

Питання про відновлення ЗУНР та встановлення федерації між Східною Галичиною та ЧехоСловацькою республікою порушували також наприкінці 1919 р. представники української еміграції в ЧСР перед урядом цієї країни, а восени 1920 р. – Українська національна рада в США перед керівниками країн Антанти [24, с.152].

Невизначеність довкола “східногалицького питання” була настільки значною, що в липні 1920 р. прем'єр польського уряду В. Грабовський погоджувався на відокремлення земель краю на правах федерації з урахуванням окремого статусу Львова [20, с. 67]. У лютому 1921 р. міжнародна Рада Ліги націй під головуванням бразильського делегата Да Кунї ухвалила спеціальну резолюцію, в якій зазначалося, що Польща є лише фактичним мілітарним окупантом Східної Галичини і остання лежить поза її кордоном [20, с. 67]. У тій ситуації офіційна Варшава вдавалася до тактики виграшу часу і, керуючись принципом “*gueta non movere*”, вичікувала сприятливішої міжнародної ситуації. Одним із головних завдань візиту міністра закордонних справ Польщі графа Сапеш до Франції і Англії у квітні 1921 р. було, якраз, прагнення добитись, щоб справа “глибоко спала” [19, с. 31].

Натомість українці всіма силами намагалися активізувати світову увагу. На відміну від ідеалістичної віри у справедливість Антанти 1919-1920 рр., тепер головна ставка робилася на суперечності між великими державами. Уряд Є. Петрушевича не скупився на обіцянки західним лідерам та фірмам, розраховуючи використати їхні лобістські можливості [14, с. 102]. Значну активність на міжнародній арені виявив митрополит Андрей Шептицький. У різний час він відвідав Англію, Ватикан, Францію, Швейцарію, Австрію, Бразилію, Аргентину, Канаду, Бельгію, Голландію: зустрічався з багатьма поважними особами, серед яких президенти Гардінг і Пуанкаре, папа римський Пій XI, прем'єр Франції Бріан, міністр торгівлі США Гувер та інші [20, с. 67].

У січні 1920 року Є. Петрушевич вирушив до Парижа і Лондона особисто. Зустрівшись 20 лютого з головою департаменту політичної розвідки Форін Офісу Дж. Хедлам-Морлі, він висловив протест проти розробленого Варшавою “Статусу для Східної Галичини” і погрожував союзом з більшовиками [25, с. 67–69].

Уперше з домаганням визнання незалежності ЗУНР Є. Петрушевич звернувся 15 липня 1920 р. у ноті “До Президента Найвищої Ради Світової Конференції М. Мільерона”. 15 серпня він звернувся до прем'єра Англії Л. Джорджа з проханням позитивно вплинути на союзні держави у справі Східної Галичини.

Згодом виникла концепція так званої Швейцарії зі Сходу, згідно з якою нейтральна Східна Галичина мала відігравати у Східній Європі роль Швейцарії. 30 квітня 1921 р. Є. Петрушевич запропонував країнам Антанти проект “Основ державного устрою Галицької Республіки”. Проте аналогії зі Швейцарією не знаходили відгуків на Заході.

Дипломатична діяльність уряду ЗУНР особливо активізувалась із листопада 1920 р., коли в м. Женева розпочалася сесія Ліги націй. 28 листопада українська делегація подала її президії матеріал з викладенням вимог своїх домагань:

визнати Східній Галичині право національного самовизначення, усунути польську окупацію краю тощо.

У вересні 1921р. питання щодо Східної Галичини знову обговорювалося на засіданнях Ліги націй у Женеві, де з доповіддю виступив канадський міністр Дотерті, але вирішення його вкотре відкладалося. Подібним результатом закінчилось обговорення західноукраїнської проблеми на III сесії Ліги націй у вересні 1922 р. [26, с. 145].

Західноукраїнське товариство Ліги націй, створене у січні 1922 р., та уряд ЗУНР впродовж 1922-1923 рр. надіслали ще чимало меморіалів, протестів, закликів, резолюцій на Міжнародні конгреси і організації, але вони не бралися до уваги сильними світу цього [27, арк. 1-2].

21 лютого 1923 р. Франція, Італія та Англія за ініціативою польського уряду скликала конференцію Ради послів, яка 14 березня цього самого року санкціонувала анексію Східної Галичини Польщею.

Останню зобов'язали гарантувати автономію цієї території і підписати договір про забезпечення прав національних меншин. Однак це було лише “фіговим листком”, яким держави Антанти і США намагалися прикрити колоніальний розбій у центрі Європи [26, с. 145].

Таким чином, внутрішня слабкість і нежиттєздатність ЗУНР не дали Заходові потрібного часу для усвідомлення можливої ролі та місця України в Європі. Помилки були допущені і урядом ЗУНР.

За умов внутрішньої слабкості українського національно-визвольного руху багато залежало від зовнішнього визнання і підтримки України. З другого боку, міжнародне визнання незалежності ЗУНР обумовлювалося внутрішнім зміцненням і утвердженням української державності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кривець Н. В. Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка. 1918–1933 рр. / Н. В. Кривець. — К.: Інститут історії України НАН України, 2008. — 322 с.

2. Городня Н. Їм потрібні були сильні союзники: Українське питання на Паризькій мирній конференції 1919 року / Н. Городня // Політика і час. — 1995. — № 11. — С. 75–80.

3. Павлюк О. Зовнішня політика ЗУНР / О. Павлюк // Київська старовина. — 1997. — №3-4. — С. 114–138.; Павлюк О. США і східно-галицьке питання на Паризькій мирній конференції 1919 р. // Київська старовина. — 1999. — № 6. — С. 67–69.

4. Геник М. Зрада ради Амбасадорів / М. Геник // Літопис Червоної калини. — 1993. — № 1-2. — С. 10–12.

5. Савчук Б. Договір Галицької армії з А. Денікіним (листопад-грудень 1919 р.) / Б. Савчук // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. — Івано-Франківськ, 2001. — № 5-6. — С. 214–219.

6. Галицька-Дідух Т. Радянська Росія в політиці урядів УНР і ЗУНР (1919-1920 рр.) / Т. Галицька-Дідух // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. — Івано-Франківськ, 2001 — № 5-6. — С. 234–239. Галицька-Дідух Т. Дипломатична боротьба навколо проблеми українського представництва на мирній конференції в Ризі (вересень 1920 – березень 1921 рр.) / Т. Галицька-Дідух // Укр. істор. журнал. — 2001. — № 6. — С. 100–109.

7. Полянський О. ЗУНР: місце і роль в загальноукраїнському національно-визвольному русі ХХ ст. (до 80-річчя ЗУНР) / О. Полянський // Наукові записки ТДПУ. Серія: Історія. Вип.8. — Тернопіль, 1999. — С. 3–8.

8. Мороз В. Історія Західно-Української Народної Республіки / В. Мороз // Мандрівець. — 1999. — №1-2. — С. 3–21.

9. Шашкевич Я. ЗУНР: позитивний і негативний досвід / Я. Шашкевич // Шлях перемоги. — 1998. — 28 жовтня. — С. 4.

10. Тернинський А. Чи спіткнеться Європа знову? (1 лист. 1918 р.) / А. Тернинський // Політика і культура. — 2002. — № 40. — С. 42–43.

11. Тищик Б. Й. Західноукраїнська Народна Республіка. 1918-1923 рр. (до 75-річчя утворення і діяльності) / Б. Й. Тищик, О. А. Вівчаренко. — Коломия: Світ, 1993. — 118 с.

12. Литвин М. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. — Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1995. — 368 с.

13. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. / М. Литвин. — Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1998. — 488 с.

14. Макарчук С.А. Українська республіка галичан. Нариси про

ЗУНР / С. А. Макарчук. — Львів: Світ, 1997. — 192 с.

15. Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923) / О. Павлюк. — К.: Видавничий дім “КМ Academia”, 1996. — 188 с.

16. Краківський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин / О. Красівський // Укр. акад. держ. Управління при Президентові України. — К.: Вид - во УАДУ, 1998. — 299 с.

17. Podhorodecki L. Historia Polska / L. Podhorodecki. — Warszawa, 1997. — S. 135.

18. Сергійчук В. Українська соборність. Відродження українства в 1917 — 1920 роках / В. Сергійчук. — К.: 1999. — 412 с.

19. Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Ю. Сливка. — К.: Наукова думка 1985. — 188 с.

20. Стовбуха Д. Українсько-польське дипломатичне протистояння довкола східного питання у 1918–1923 рр. / Д. Стовбуха // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. Вип. 5. — Тернопіль, 2002. — С. 65–68.

21. Stepan Rinetsky. Ukrainian-Polish diplomatic struggle 1918–1923 / Stepan Rinetsky — Chicago, 1963. — 189 p.

22. Necas Y. Uprimne slovo o stycich cesko-ukrajinskych / Y. Necas. — Kyjiv–Praha, 1919. — S. 27–28.

23. Українська державність у XX столітті: Історико-політичний аналіз // О.Дергачов (керівник авт. Колективу). — К.: Політична думка, 1996. — 448 с.

24. Sladek Zdenek. Sprawy ukraińskie w czechosłowackiej polityce w latach 1918–1922 / Sladek Zdenek, Jaroslav Valenta // Z dziejow stosunkow polsko-radzieckich. Stud. i mater. — 1968. — № 3. — S. 152.

25. Доброт І. Протистояння польській владі у Східній Галичині / І. Доброт // Пам’ять століть. — 2001. — № 6. — С. 66–75.

26. Чуйко І. Дипломатична діяльність ЗУНР у 1919–1923 рр. / І. Чуйко // Наукові записки ТДПУ ім. В.Гнатюка. Серія: Історія. Вип.1. — Тернопіль, 2003. — С. 141–146.

27. Центральний державний історичний архів у м. Львові, ф. 581, оп. 1, спр. 29. Щоденник невстановленого автора “Записки українця”. 95 арк.

This article tells us about the activity of foreign-policy service West

Ukrainian Folk Republic in 1918–1923 years. This research also lights up diplomatic mutual relations between European and American countries.

Key words: *delegation, diplomacy, East Galycia, foreign policy, international relations.*

Ковальчук О.Л.,
викладач
(м. Хмельницький)

РЕВОЛЮЦІЙНІ ЗМІНИ УКРАЇНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ І НОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ МАЙБУТНЬОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ МОНІТОРИНГ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Результати моніторингового заміру громадської думки завжди очікуються з особливим нетерпінням. Адже події останніх революцій в Україні, що сколихнули всю країну і поставили Україну у центр світової уваги, не можуть не відбиватися на думках громадян, їх оцінках, поглядах.

Звичайно, революція означає зміну не лише владних персоналій, а й якісні зміни характеру і принципів влади.

2004 р. та 2014 р., аналізуючи громадську думку, ми виділили такі головні вади у питаннях розвитку демократії :

- низький рівень довіри до усіх без винятку органів влади, що засвідчує неефективність дії демократичних механізмів добору еліт через виборчі механізми;

- переважаюча невіра населення у те, що взагалі у суспільстві є політичні лідери, партії та рухи, яким можна довірити владу;

- негативне ставлення до багатопартійної системи;

- тотальна корумпованість владних структур;

- усвідомлення неспроможності свого впливу на владу;

- відсутність розвиненого громадянського суспільства, низька довіра до громадських організацій. [1]

Після революційного злету громадської активності мільйонів людей, варто поглянути, які зміни відбулися у цих питаннях, як змінилась громадська думка у царині питань, що належать до сфери демократії, якими є імовірні позитивні і негативні наслідки цих змін для процесів демократизації та розбудови громадянського суспільства.

Як свідчать і результати моніторингу і інші численні соціологічні опитування ставлення населення до влади різко погіршилось.

Привертає увагу відсутність позитивної динаміки у ставленні громадян до інституцій, які покликані захищати їхні права: міліції, прокуратури, судів. Крім того, майже не зросла довіра до профспілок, які за визначенням є самодіяльними організаціями трудящих, покликаними обстоювати їхні права у трудовій сфері, а також до громадських об'єднань та асоціацій, з яких і складається громадянське суспільство.

Дуже великі зміни відбулися в емоційному сприйнятті людьми майбутнього України.

Розглянемо соціодемографічні характеристики респондентів-лідерів – прихильників різних моделей майбутнього України. Слід зазначити, що традиційна статистична процедура порівняння має на перешкоді малу кількісну наповнюваність відповідних груп респондентів. Саме тому відмінності характеристик, що будуть наведені нижче, слід розглядати як гіпотетичні.

Серед тих, кому до вподоби західний зразок, на 14 % більше чоловіків, ніж жінок, порівняно з проросійськи настроєним населенням. Натомість серед «східняків», порівняно із «західняками», на 24 % більше пенсіонерів. Порівняно зі «східняками», серед «західняків» на 15 % менше респондентів з початковою й неповною середньою освітою, на 10 % більше із середньою спеціальною освітою й на 7 % більше – вищою освітою, на 35 % етнічних українців, ніж росіян, і на 16 % більше селян.

Назагал дані моніторингу дають підстави для таких

попередніх висновків:

1. Не можна стверджувати, що народ України одностайний у своєму виборі шляху чи то до Європи, чи то у «світле минуле». Консенсусу щодо вибору суспільного ладу не існує.

2. Загалом стан громадської думки про майбутній суспільний устрій, про ключові принципи його організації амбівалентний, скидається на сумніви гоголівського персонажа: «Так уже важко наважитися, що просто й передати не можна, як важко! Якби губи Никанора Івановича та й приставити до носа Івана Кузьмича, та взяти дещицю розв'язності Балтазара Балтазаровича, та, либонь, додати до цього огрядності Івана Павловича, - я б тоді зразу наважилася».

Про такий стан громадської думки треба знати політикам, котрі надто часто зловживають заявами на кшталт: «Увесь народ України бажає жити в суспільстві...», а далі – залежно від кольору ідеології, яку сповідує інший політик.

3. Дані дослідження громадської думки щодо вибору майбутнього суспільного устрою дають підстави для гіпотези про проблематичність формування на ґрунті характеристик суспільного устрою Української держави загальнонаціональної ідеї, а головне, перетворення її на ядро повсякденної ідеології населення. [2]

Досить актуальним є засвоєння повсякденної ідеології національної ідеї: незалежна України «без холопа і без пана». «Саме ця ідея надихала багато поколінь борців за Україну – починаючи з кирило-мефодіївців до народників, до Української революційної партії, до українських соціалістів та укапівців, націонал-комуністів, до ОУН-УПА. Не випадково такі різні й навіть конфронтаційні політичні сили сповідували цей принцип кожна у своїх формах і своїх програмних конкретизаціях – Україна без холопа і без пана». [3]

За оцінками зарубіжних експертів, громадянське суспільство в Україні характеризується як перехідне й неконсолідоване, тобто таке, яке не досягло рівня країн

розвинутої демократії й зберігає ризик повернення до менш розвинутого стану. [4]

Поставимо питання: як же досягнути формування суспільства нового типу? У ЗМІ з цього питання зустрічаються різні точки зору, версії, підходи. Одна з них пропагує переконання в тому, що громадянське суспільство в Україні, хоча й вельми повільно, але все ж формується на основі посилення індивідуальної та групової активності громадян. Інша точка зору заперечує попередню: мовляв, посилюється не так громадянська активність, як пряма боротьба за владу, власність, багатство, комфорт. До того ж усе важче «борцям» досягати компромісів, урівноваження інтересів, не припиняється їх лобіювання у парламенті, уряді. А протистояння опозиції з владою просто дихає непримиренністю.

Третя точка зору визнає наявність в українському суспільстві тільки початкових елементів громадянськості, натяків на неї. Мабуть, вона найближча до істини. [5]

Отже, можна стверджувати, що громадянське суспільство в Україні ще не в реальності, а в теорії, у свідомості, заповненій уявленнями про те, що громадянське суспільство – це засіб і сфера постійної боротьби з владою.

Той чи інший стан суспільства – соціальне явище, що акумулює в собі історичну пам'ять, знання досвіду пращурів, попередніх поколінь.

Загалом, можна зробити такі короткі висновки :

По-перше, громадянська активність в суспільстві набула широких масштабів і проникла майже в усі сфери суспільства;

По-друге, громадянська активність є проявом кризи взаємовідносин держави і громадянина;

По-третє, без активної громадянської позиції, неможливо сформувати інститути громадянського суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бекешкіна І. Процес демократизації в Україні й розвиток політичної свідомості населення// Українське суспільство 1994-2004. Моніторинг суспільних змін. К., 2004. – С 232-242.

2. Оссовський В. Соціологія громадської думки. – К., 2005.
3. Дзюба І. Неполитические розмішлення политического маргинала// Дружба нароров. – 1998.- № 3. – С.23.
4. Соціальні виміри суспільства. - Вип. 5 (16). - К., 2013.
5. Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. [Електронний ресурс]/ За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013. Режим доступу – <http://www.uisr.org.ua/monitoring>

В. В. Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ВІДЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ТОРЖЕСТВ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ В ПЕРІОД УНДР (1917 – 1920 РР.): ПРОГОЛОШЕННЯ ІІІ УНІВЕРСАЛУ, АКТ ВОЗЗ’ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

На сучасному етапі День Соборності України наповнений трагічним, але й водночас героїчним змістом. Діти малюють на папері мир в Україні. Пташка, калина, сонях і колосок для них – атрибути щастя і миру на Батьківщині. З огляду на це звернемося до історико-педагогічного досвіду, зокрема відзначення державних торжеств у навчальних закладах України в 1917 – 1920 роки.

В часи УНДР (1917–1920) у своїх дослідженнях педагоги, учені в умовах становлення української державності висловлювали міркування щодо становлення національної культури в сув’язі з відродженням національних традицій. Українські педагоги на всеукраїнських, повітових і губернських з’їздах учителів і працівників культури неодноразово порушували питання про національне виховання підростаючого покоління.

Зазначимо, що на Другому Всеукраїнському

вчительському з'їзді видатні педагоги, громадські діячі виступали з доповідями (С. Русова “Націоналізація школи”, П. Холодний “Єдина школа”, Я. Чепіга “Соціалізація народної освіти”, М. Дем'яновський “Українізація початкової школи” та ін.), в яких розглядалось питання про створення національної школи та виховання учнів [1, арк. 52]. Ці доповіді разом із резолюціями двох учительських з'їздів, створили основу для формування української національної системи освіти.

У плеяді українських педагогів, які зробили вагомий внесок у розвиток школи і педагогічної думки в Україні в досліджуваний період, гідне місце належить С. Русовій. З 1917 р. в уряді УНР за пропозицією комісара освіти І. Стешенка вона очолювала два департаменти – дошкільного виховання і позашкільної роботи. Важливого значення у вихованні дітей вона надавала мистецтву, насамперед, національному. У праці “Націоналізація школи” (1917) вона розкрила значення українських пісень для духовного розвитку дитини, її індивідуальних здібностей. Педагог зазначала, що в школі повинні звучати народні пісні, милувати погляд усякі вироби народні і це створить таку атмосферу, яка дасть психічне задоволення учням і сприятиме вільному розвитку їх духовних сил. С. Русова вважала, що лише рідна школа, де здійснюється національне виховання учнів, може впливати на громадянство і стати найкращим культурним скарбом народу. На її думку, тільки така школа може виховати громадянську свідомість, почуття своєї людської гідності [2, с. 58, с. 60].

У цю добу в Україні функціонували початкові (нижчі і вищі початкові школи, земські) і середні навчальні заклади – гімназії (хлоп'ячі та дівочі), реальні, комерційні, торговельні і духовні школи, духовні семінарії (хлоп'ячі), дівочі єпархіальні школи. За формою власності вони поділялися на державні, громадські і приватні.

У загальноосвітніх навчальних закладах згідно з циркулярним розпорядженням ГСО (Генеральний секретаріат освіти) урочисто проходили торжества, присвячені

проголошенню III Універсалу (7 листопада 1917 р. III Універсалом проголошувалося створення УНР як автономної державної одиниці Російської республіки) [3, арк. 28]. Питання національної школи і виховання в окреслений період було актуальним у працях й інших українських педагогів. Ця проблема дуже часто розглядалась у промовах і працях визначного українського педагога, директора школи В. Дурдуківського. Як і С. Русова, він обґрунтовував національну основу виховання. Розробляючи проблему національного виховання, він обстоював думку, що зміст шкільної освіти і виховання мусить слугувати ідеї відновлення забутих і загублених історичних традицій і витворення міцного, твердого, надійного ґрунту для подальшого широкого, вільного, швидкого культурного розвитку українського народу. Так, 9 листопада 1917 р. о третій годині дня в 1-й Київській гімназії ім. Т. Шевченка на урочистостях перед учнями з промовою виступив директор гімназії В. Дурдуківський. Він звернувся з такими словами: “Ми зібралися тут, щоб помолитись за щастя і долю рідної України. Надзвичайної ваги і значення події відбуваються зараз у нашій країні...” [4, с. 204-205]. Після промови священник відправив українською мовою молебень з проголошенням многая літа Українській Центральній Раді, Генеральному секретаріату освіти, викладачам і учням. Захід продовжився концертом з декламуванням українських віршів, наприклад, “Вже воскресла Україна”, та виконанням українських пісень.

Згадаємо про пам’ятну дату в історії українського народу. Саме 22 січня 1919 року в Києві, на Софіївському майдані, було проголошено Акт злуки Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки. Так українці заявили про своє прагнення об’єднати в єдиній соборній державі всі, розкидані по різних державах, українські землі. З метою вшанування цієї події в школах було скликано нараду директорів початкових і середніх шкіл м. Києва, на якій було запропоновано відзначити це свято у всіх навчальних закладах

як міста Києва, так і по всій Україні дитячими ранками або вечірками зі співами, музикою [5, арк. 4]. На нашу думку, святкування цієї пам'ятної дати відбувалося з метою виховання в учнів любові до Батьківщини, до її українських звичаїв і традицій.

Отже, в початкових і середніх навчальних закладах часів Української національно-демократичної революції (1917 – 1920) відзначалися державні торжества. Урочистості, організовані на національних, гуманістичних засадах, сприяли вивченню українських традицій, звичаїв, згуртуванню дитячого колективу, вихованню українського громадянина.

Список використаних джерел та літератури:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) ф. 2581 Народне міністерство освіти УНР. 1917–1918 рр., оп. 1, спр. 17. Постанови про організацію місцевих учительських спілок і Всеукраїнської спілки вчителів, їхні статuti, протоколи з'їздів, скликання Всеукраїнського з'їзду, квітень 1917 р. – 16 лип. 1918 р., 107 арк.

2. Русова С. Ф. Другий Всеукраїнський учительський з'їзд. Націоналізація школи / С. Ф. Русова // Пед. журн. – 1917. – № 7-12. – С. 57-69.

3. ЦДАВО України ф. 2581 Народне міністерство освіти УНР. 1917 – 1918 рр., оп. 1, спр. 1. Протоколи шкільної ради при міністерстві, 17 лип. 1917 р. – 24 квітня 1918 р., 153 арк.

4. Хроніка. Біжуче життя й школа. // Вільна укр. шк. – 1917. – № 3-4. – С. 204-205.

5. ЦДАВО України ф. 2582 Міністерство освіти УНР. 1918 – 1919 рр., оп. 1, спр. 74. Листування про скликання з'їзду директорів українських гімназій; протокол наради директорів м. Києва з приводу влаштування свята об'єднання Східної і Західної України, 1918 – 1919 рр., 4 арк.

В.О. Парандій,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС ДО ДНЯ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ

22 січня 1919 року в Києві на Софійській площі сталася визначна подія в історії нашого народу – урочисте проголошення Акту Злуки: в єдину українську соборну державу об'єдналися Українська Народна Республіка і Західно-Українська Народна Республіка.

В часи розрухи після Першої світової війни, в часи війни громадянської, кривавої і жорстокої, в часи злиднів і голоду судилося спалахнути зірці колективної думки, загальної доброї волі, коли реальністю став давно омріяний девіз: “Од нині воєдино!”

В той морозний січневий день збулася віковична мрія українського народу жити однією сім'єю на своїй землі, в єдиній державі, не розділеній кордонами і не розірваній між ворогуючими державами.

Ідея української соборності є однією з основоположних складових національної ідеї. В українській мові термін “соборний” вживається у значенні об'єднаний, неподільний, а “соборність” – як властивість, тобто об'єднаність, цілісність, неподільність. Змістовне наповнення визначення “української соборності” в науковій та суспільно-політичній думці тривало достатньо довго – з кінця XIX ст. і аж до початку XXI ст. Вітчизняні історики зазвичай трактували “українську соборність” не в одному, а у двох значеннях: 1) як національна державність; 2) як духовно-культурна, етнотериторіальна та політична єдність українського народу. У першому випадку термін “соборність” використовувався переважно державними діями у своїх політичних документах. Частина таких діячів, а

також дослідників українського народу та його історії, ототожнювали поняття “соборності” і “державної єдності”.

Але вже з початку ХХ ст. сформувалося більш широке розуміння “української соборності”, яке охоплювало обґрунтування етнотериторіальної, культурної, економічної єдності, формування національної свідомості, об’єднання українських етнічних територій, утворення незалежної держави. Оскільки українська державність ґрунтується на духовно-культурній, етнотериторіальній єдності українського народу, розуміння і застосування словосполучення “українська соборність” у такому значенні в наш час є оптимальним.

Ідея єдності і соборності батьківських земель – так само, як і ідеї незалежності, державного суверенітету, сильної централізованої влади, – є головним змістом і смислом державницької ідеології більшості народів світу. Не став винятком і наш український народ.

З сивої давнини, ще з княжих часів ідея соборності не переставала хвилювати уяву видатних державотворців і політичних діячів “середньої руки”, полководців і дипломатів, церковних ієрархів і літописців, письменників і поетів, кобзарів і оповідачів. Тривогою за відсутність єдності на рідних землях, застереженнями від порушення державної цілісності задля власних амбіцій, осудом князівських чвар і міжусобиць, які значною мірою призвели до падіння Київської Русі, наповнено чимало давньоруських оповідей й повчань, літописів і інших літературних творів. “Пощо ми губимо Руськую землю?”, – закликали староруські князі на сумнозвісному з’їзді в Любечі понад дев’ять століть тому, в 1097 році від Різдва Христового. Нажаль, марно закликали до єдності окремі князі, а також покликані занотовувати уроки історії літописці, зокрема і автор геніального “Слова о полку Ігоревім”. З’їзд, хоч і припинив на деякий час чвари правителів земель руських, об’єднавши їх проти зовнішнього ворога – половців, в той же час закріпив автономію окремих князівств і широкі права їх правителів.

Згубність надій на відокремлене процвітання, міф про успішне удільне виживання земель унаочнилося гірким уроком розбрату для багатьох поколінь.

Після розпаду Київської Русі українській еліті не вдалося ані об'єднати в межах національної держави етнічні українські землі, ані зберегти їхню незалежність. Превалювання серед можновладців особистих, а також регіональних інтересів над національно-державними ідеями зумовили неможливість для панівної верстви організувати й очолити боротьбу українців за створення незалежної соборної держави. Письмові джерела свідчать, що до середини XVI ст. ідея поновлення великого монолітного князівства на українських територіях в їхній свідомості перестає відігравати будь-яку суттєву роль (а подекуди щезає зовсім).

Лише в роки Української національної революції середини XVII ст. у самосвідомості нашого народу намітився і почав втілюватись в життя, по суті, революційний прорив: уперше після загибелі Київської держави в ній з'являється державна ідея, що виросла на ниві діянь великого гетьмана Богдана Хмельницького. Вона передбачала створення незалежної національної держави, до складу якої мали увійти усі етнічно українські землі. Ця державна ідея стала визначальною у визвольних змаганнях народу протягом наступних століть.

Сам Богдан Хмельницький зробив усе можливе заради її реалізації. Він зміг побудувати Українську козацьку державу. Не були втрачені перспективи возз'єднання в її межах усіх українських земель і досягнення цілковитої незалежності, і лише вкрай несприятливий для України стан міжнародних відносин, доповнений низкою внутрішніх чинників, не дозволив Хмельницькому досягти мети.

Як не дивно, надзвичайно важливим етапом в утвердженні у свідомості українців ідеї соборності став один з найважчих періодів в нашій історії – наступна за Національною революцією епоха Руїни. Саме в цей час, за афористичним виразом козацького літописця Самійла Величка, в масовій свідомості

української людності сформувалося відчуття козацько-руської вітчизни. Хаос і плутанина в політичному житті, перманентне протистояння політичних сил, братовбивчі конфлікти викликали відчуття протесту і в гетьмана, і в церковного ієрарха, і простого козака, і селянина. Тому й закликав Петро Дорошенко, для якого соборна Україна ототожнювалася з Київською Руссю “от Путівля за Перемишль і Самбір аж до Сянока”: “обидва береги Дніпра” з’єднатися “в первісній згоді й братерській любові”. Нажаль, уявлення, за яких умов має відбутись таке з’єднання, були найрізноманітніші і нерідко протирічили одне одному.

Національна революція середини XVII ст., прецедент існування держави Богдана Хмельницького, а потім трагедія Руїни спричинилися до того, що ідея соборності українських земель поступово стала характерним елементом суспільної свідомості українців. Свідченням тому – знамениті “козацькі літописи” кінця XVII, а також початку XVIII ст.: Самовидця, Самійла Величка, Григорія Грабянки.

Справжнім Маніфестом українського патріотизму, вершиною національно-політичної думки другої половини XVIII початку XIX ст. стало швидше гостро-публіцистичний, ніж суто історичний твір “Історія Русів”. Його невідомий автор звертається до образів давньоруської соборності, рішуче заперечуючи протиставлення понять “Стародавньої Русі” та “України”.

Дуже живими, еволюційно-революційними залишилися ідеї української самостійності і соборності протягом усього XIX ст.

Визначну роль у формуванні почуття соборності і, власне, “українськості”, безперечно, відіграв один з найвидатніших поетів та письменників нашої нації Тарас Григорович Шевченко. Реалізований через літературу та образотворче мистецтво, його внесок в усвідомлення національної єдності і, разом з тим, національної окремішності можна порівняти хіба що з діяннями Богдана Хмельницького.

Ідеї єдності українських земель, пролунавши зі сторінок “Русалки Дністрової”, випущеної “Руською Трійцею”, “Книги буття Українського Народу” Кирило-Мефодіївського товариства, в поемах і віршах Тараса Шевченка і декларації Головної Руської Ради, проголошеної в Галичині у 1848 року, почали оформлюватися у виразну політичну програму в другій половині ХІХ ст. Це стосується діяльності Михайла Драгоманова, галицьких “народовців”, “Братства Тарасівців”, творчості Івана Франка, Юліана Бачинського, Миколи Міхновського, Михайла Грушевського, В’ячеслава Липинського, а також фактично усіх українських партій та інших політичних організацій кінця ХІХ – початку ХХ ст.

“Ми мусимо, - писав у зверненні до галицької молоді у 1905 році Іван Франко, – навчитися чути себе Українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіційних кордонів. І це почуття не повинно у нас бути голою фразою”. [1]

Українська революція 1917-1920 років зробила реальністю мрію багатьох поколінь українців про об’єднання в єдину соборну державу. Вона увібрала в себе весь попередній багатовіковий досвід національно-визвольної боротьби українського народу. Саме в ці роки визвольних змагань з надзвичайною силою розкрилися творчі сили, свободолубство і національний дух українського народу. Внаслідок української революції утворилися дві демократичні держави – Українська Народна Республіка і Західно-Українська Народна Республіка. Державне існування України стало історичним фактом.

Разом з тим штучний кордон, проведений далекими від українських інтересів політиками в далеких від України містах, розтинав тіло нашого народу, створював перешкоди на шляху його розвитку як єдиного політичного, економічного, соціокультурного організму. В роз’єднаних частинах України формувалися відмінні риси господарської інфраструктури, політичної культури, етноконфесійних відносин. Та, незважаючи на всі зусилля поневолювачів, народ України через

віки проніс мрію про об'єднання всіх українських земель у власній державі. Формування УНР і ЗУНР надало шанс до об'єднання, яким скористалися українські національні сили по обидва боки кордону.

Ініціатором возз'єднання українських земель виступила Українська Національна Рада – вищий представницький орган населення західноукраїнських теренів. В результаті швидкоплинних і конструктивних переговорів 1 грудня 1918 року у Фастові, тогочасній ставці Директорії, було укладено “передвступний” (попередній) договір про “злуку обох українських держав в одну державну одиницю”.

Третього січня 1919 року Українська Національна Рада схвалила Фастівський договір і призначила делегацію, уповноважену проводити переговори щодо конкретних дій з метою злуки.

22 січня старий Київ був вбраний, наче на свято. На Володимирській вулиці перед Софійською площею спорудили тріумфальну браму, прибрану блакитними і жовтими стрічками та гербами всіх українських земель. Близько дванадцятої години біля входу до собору святої Софії з'явилися члени Директорії, офіційні представники ЗУНР, єпископат Української православної церкви. Над площею, де зібралися десятки тисяч киян і гостей столиці, пролунало “Ще не вмерла Україна”. Після нього було проголошено історичні слова: “Однині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка. Однині український народ, звільнений могутнім поривом своїх сил, має змогу об'єднати всі зусилля своїх синів для створення нероздільної, незалежної Української держави на добро і щастя українського народу”. [2]

Однак об'єднання УНР і ЗУНР в одну державу через низку обставин так і не було доведене до кінця. Головна з них –

скрутне становище, в якому незабаром опинилися як і УНР, так і ЗУНР. Несприятлива міжнародна обстановка відіграла провідну роль в падінні двох демократичних українських республік. Проте, навіть за таких обставин сьогодні ми повинні віддати належне рішучості і патріотизму тих політиків, які в неймовірно складних умовах, долаючи величезні труднощі, сприяли злиттю двох гілок єдиного народу.

Тому, незважаючи на загальну поразку українських визвольних змагань початку ХХ ст., день 22 січня 1919 року назавжди залишиться в історії нашого народу як свято Соборності України. Це був, безумовно, один з найпрекрасніших моментів нашої непростой, нерідко трагічної історії.

Урочисто відзначаючи день Акту Злуки УНР і ЗУНР, ми не маємо права обійти мовчанкою одного з найважливіших етапів в історії змагань українського народу за свою землю, соборність і державність, а саме – період 1938-1954 років. Саме в цей час відбулося проголошення незалежності Карпатської України; увінчалась успіхом боротьба українців із німецько-фашистськими загарбниками; завершилося збирання в межах колишнього СРСР основних етнічних земель українського народу; до складу УРСР увійшов півострів Крим, і Україна як повноправний член ООН вийшла на арену світової політики.

Збирання українських земель і утвердження нових кордонів України в їх етнічних межах гарантувало сприятливі умови для консолідації української нації, національного відродження і зростання національної самосвідомості українців. Незважаючи на жахливі жертви і втрати, ці роки увійшли героїчною сторінкою в літопис священної боротьби українського народу за свою єдність і цілісність. Вони засвідчили нескореність нації і невмирущість національної ідеї. Вони наблизили реальний суверенітет України, її незалежність.

В цьому контексті фактом вияву вищої, історичної, справедливості є Указ Президента про відзначення в Україні 22 січня Дня Соборності. [3]

Відзначаючи День Соборності України, оглядаючи величні і драматичні події, в яких спалахнула яскрава зірка всеукраїнського єднання, слід зробити певні узагальнення для сьогодення.

Незалежна Україна в кінці XX століття стрімко увійшла у світове співтовариство, отримала широке міжнародне визнання. Подальша її інтеграція, насамперед до європейської спільноти, потребує виваженої державної політики у міжнародній сфері, гармонізації зовнішньополітичних орієнтацій різних груп населення, знаходження балансу між динамічними геополітичними реаліями і пріоритетами національних інтересів, забезпечення високого міжнародного іміджу України.

Наше завдання зберегти і примножити державотворчий потенціал ідеї соборності як запоруки нерозривності і єдності державного організму, поступального соціально-економічного і духовно-культурного розвитку України.

Сутнісною рисою української соборності є інтеграція етнічних земель, консолідація духовного і культурного життя, нівелювання регіональних бар'єрів. Унітарність нашої держави закріплена в Конституції України, а цілісність території виступає ключовим фактором її суверенітету.

Нажаль, на сьогодні гострою залишається проблема соборності української церкви, покликаній виступати впливовим чинником духовної єдності суспільства. Без її розв'язання буде залишатися потенційна небезпека “розлому” українства за конфесійною ознакою. Пріоритет національних інтересів у духовно-релігійній сфері має реалізуватися шляхом вироблення дійового суспільного механізму забезпечення цивілізованого функціонування релігійних організацій у поліконфесійному просторі.

Консолідуючим фактором соборності в Україні повинні виступати міжнаціональна злагода і мир, толерантне співжиття

титульної нації, корінних народів, національних меншин. Збереження одного з найсуттєвіших надбань новітньої суверенної України – міжнаціональної злагоди – є не тільки веління часу, але й запорукою соборного існування держави.

Соборність України у сучасному, багатомірному розумінні пролягає від територіальної цілісності до громадянської консолідації. Україна обрала свій шлях – шлях непохитного національного консенсусу і безумовного та безперервного суспільного діалогу.

Акт Злуки 22 січня 1919 року – подія величезного історичного значення. Навіть залишившись тоді нереалізованим, ідеал соборності українських земель упродовж багатьох десятиліть виступав визначальним чинником національної консолідації, виявом генетичного прагнення українства до територіального й духовного єднання, спадкоємності історичної державницької традиції. Цілісність етнічної території стала фундаментальною підвалиною відродження сучасної незалежної, соборної України. Наше завдання – зберегти і примножити державотворчий потенціал ідеї соборності як запоруки нерозривності і єдності державного організму, поступального соціально-економічного і духовно-культурного розвитку України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Франко І. Зібр. творів: У 50-и т. – К., 1978. – Т.14. – С. 123.
2. Яременко І.Ф. День Злуки в нашій пам'яті. – К., 2001. – С. 89.
3. Указ Президента України № 871/2014 від 13 листопада 2014 року “Про День Соборності України”. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18440.html>

Т. М. Петрик,
викладач
(м. Хмельницький)

АКТ ЗЛУКИ ЯК КОНСОЛІДУЮЧИЙ ФАКТОР СОБОРНОСТІ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Двадцяте століття залишило нам у спадок вершинні події минулого, які, віддаляючись, не втрачають своєї значущості та актуальності, потребуючи осмислення сконцентрованого в них історичного досвіду боротьби українства за свободу, незалежність, державність. До таких подій належить 22 січня 1919 року – день ухвали Акту Злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки. Цій даті судилося навечно вкарбуватися в історію України величним національним святом – Днем Соборності.

Саме того зимового дня в золотоверхому Києві під перегук дзвонів Святої Софії було ухвалено рішення про об'єднання двох, розділених історичною прірвою, гілок українського народу. В Універсалі Директорії УНР наголошувалося: “Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка”. Так, спираючись на заповітні мрії і широке волевиявлення обох частин українства, враховуючи об'єктивні історичні, політичні, духовні, правові аспекти цього тривалого й болісного процесу, постала єдина соборна Українська держава.

Оцінюючи тоді цю важливу подію, відомий український політичний діяч і публіцист Сергій Єфремов писав: “Того дня оформлено і затверджено акт поєднання двох досі порізнених частин України. Розпанахане, од віків переполовинене тіло національне зробило останній акт, щоб зростись не тільки духом, бо це давно вже зроблено, а й у політичних формах”.

Проте, як відомо, тоді українському народу не вдалося реалізувати свій історичний шанс. У тих складних внутрішніх та зовнішньополітичних умовах об'єднання завершити не вдалося.

Україна залишалася бездержавною, роз'єднаною етнічно, роздertoю територіально, поневоленою національно. Втрата державності знову перетворила соборність українських земель на ідеал, невітлену мрію, одвічне бажання. На щастя, ті часи для України вже минули. Твердо віримо, що назавжди.

Акт Злуки був глибоко детермінований історично і спирався на споконвічну мрію українського народу про незалежну, соборну національну державу. Він став могутнім виявом волі українців до етнічної й територіальної консолідації, свідченням їх динамічної самоідентифікації, становлення політичної нації. Ідея соборності українських земель набула державного статусу, в наступні десятиліття залишалась інтегральним чинником і чи не єдиним неконтроверсійним положенням програмних цілей усіх течій національно-визвольного руху.

Акт Соборності надав завершеної форми самостійній українській державі, сприяв подоланню рудиментів федералізму в ментальності національної політичної еліти.

Об'єднання мало і практично-політичний аспект, адже обидві держави потребували концентрації збройних сил та взаємної допомоги для захисту своїх територій від іноземного військового втручання, яке на той час набуло форми агресії. Об'єднання УНР і ЗУНР стало моделлю цивілізованого демократичного, неекспансіоністського збирання територій в єдиній суверенній державі. Етнонаціональна консолідація базувалася на таких засадничих принципах, як історичне самоусвідомлення спільності, ідеали свободи і незалежності, добровільне волевиявлення, опора на власні політичні і матеріальні ресурси. Разом з ухваленням Універсалу про злуку УНР і ЗУНР Трудовий конгрес задекларував, що об'єднана УНР “не має й думки забрати під свою владу чужі землі”.

Важливим є й факт легітимності завершального соборницького процесу, який передував Акту Злуки. Ініціатори об'єднавчого руху – Українська Національна Рада та Директорія УНР – ще 1 грудня 1918 року уклали предвступний договір про

наміри об'єднати населення і території обох утворень в одній державі.

У січні 1919 року Українська Національна Рада у Станіславі прийняла ухвалу про злуку і надала повноваження своїй делегації завершити оформлення об'єднання двох держав. Президент Ради Євген Петрушевич наголошував: “По лінії з'єдинення не було між нами двох думок”. І нарешті завершеного оформлення Акт Злуки дістав після ухвали Трудовим конгресом. Безперечно, сучасні правники і політики повинні робити певні поправки на складні й динамічні процеси української революції, які чимало державних рішень змушували ухвалювати за спрощеною процедурою.

Об'єднавча акція 1919 року залишила глибинний слід в історичній пам'яті українського народу. Свідченням того стали січневі події 1990 року, коли крізь трухляві ідеологічні лещата агонізуючого режиму ця пам'ять вибухнула енергією інтелігенції і виструнчилась живим людським ланцюгом, єднаючи Київ і Львів, Схід і Захід України.

Якщо події кінця Першої світової війни спричинили крах об'єднавчих зусиль українського народу, то Друга світова війна стала каталізатором збирання роз'єднаних частин України. Вони потрапили в орбіту геополітичних інтересів двох антагоністичних тоталітарних режимів – радянського і фашистського.

У результаті нового перерозподілу Європи у 1939 році західноукраїнські землі були інкорпоровані до складу СРСР. Безперечно, тодішнє радянське керівництво вирішувало свої стратегічні завдання, нарощуючи територіальний тулуб держави, найменше турбувалося про соборність України та етнічну консолідацію українців. Якраз навпаки, воно розуміло, що західноукраїнське населення, особливо галичани, несуть на східні терени республіки небезпеку поширення “українського буржуазного націоналізму”. Звідси й такі жорстокі методи “комунізації”, масові репресії, численні депортації населення, братовбивче повоєнне упокорення Західної України.

Попри справжні наміри та сподівання партійно-державного керівництва СРСР, об'єднання всіх українських етнічних територій в одній, навіть квазідержавній структурі мало і позитивне значення. Насамперед, це соціальне піднесення, промислова модернізація краю, підвищення освітнього рівня людей тощо.

Населення східних та південних регіонів теж відчувало вплив своїх західних співвітчизників. Долаючи суцільні ідеологічні загати, їхня ментальність, культура, політичні настрої знаходили відгук, особливо в середовищі інтелігенції, інспірували дисидентський рух, сприяли національному пробудженню.

Безперечно, “золотий вересень” 1939 року не став ідеалом соборницьких устремлінь західноукраїнського населення. Йому набагато ближчим і зрозумілим був січневий Акт Злуки 1919 року. Не випадково, що одно з перших авторитетних громадських об'єднань краю, Галицька асамблея, ще на початку 1990-х років у своїй ухвалі “Про єдність українських земель” правовим підґрунтям входження західноукраїнських земель до України назвала саме Акт Злуки. У тому, що на Всеукраїнському референдумі східні та західні українці проголосували за незалежну, суверенну державу, теж простежується ідейна спадщина злуки, національна воля єдиного народу.

При всій неоднозначності сталінського “внеску” в об'єднання українських земель, не можна заперечити, що прирадянське співжиття українців в одній республіці створило певні передумови для територіальної інтеграції та національного самоусвідомлення.

Вони й стали базовими для динамічного процесу оформлення незалежності України як суверенної, соборної держави. Завдяки тому вона має повнокровну територію, усталені кордони і мирне життя громадян.

Сутнісною рисою української соборності є інтеграція етнічних земель, консолідація духовного і культурного життя,

нівелювання регіональних бар'єрів. Акт Злуки насамперед був спробою ліквідації вікової роз'єднувальної межі між Заходом і Сходом України.

Унітарність нашої держави закріплена в Конституції України, а цілісність території виступає ключовим фактором її суверенітету. Проте історична спадщина старих розмежувальних ліній сьогодні подекуди проступає державному тілі України хворобливими плямами регіоналізму.

Гіпертрофія цього явища в сучасних умовах може породжувати сепаратистські настрої місцевих еліт, відцентрові тенденції політичного й економічного характеру.

Консолідуючим фактором соборності в незалежній Україні виступають міжнаціональна злагода і мир, толерантне співжиття титульної нації та корінних народів, національних меншин. Тому гармонізація міжнаціональних відносин може бути досягнута всебічним розвитком усіх етносів, їх подальшою інтеграцією і формуванням поліетнічної політичної нації. Зберегти одне з найсутніших надбань новітньої суверенної України – міжнаціональну злагоду – є не тільки велінням часу, але й запорукою соборного існування суверенної держави.

Незалежна Україна наприкінці ХХ ст. стрімко ввійшла у світове співтовариство, отримала широке міжнародне визнання, створила дипломатичну службу. Подальша її інтеграція, насамперед до європейської спільноти, потребує виваженої державної політики у міжнародній сфері, гармонізації зовнішньополітичних орієнтацій різних груп населення, знаходження балансу між динамічними геополітичними реаліями і пріоритетами національних інтересів, забезпечення високого міжнародного іміджу України.

Українська історична наука, долаючи кризовий стан, поступово розбирає ідеологічні завали минулої епохи, ліквідує численні історичні міфологеми, подаючи у всій складності тернистий шлях українського народу до незалежної, соборної держави. Тільки об'єктивність і правда можуть стати джерелом повчального історичного досвіду, застерегти сучасних

будівничих нової України від необачних дій і помилкових рішень.

На цьому підґрунті розвивалися події 22 січня 1990 року, коли історичну естафету поборників незалежності України гідно підтримали наші сучасники, поєднуючи живим ланцюгом злуки Київ і Львів, Схід і Захід України.

Відзначення Дня Соборності, вшанування творців Акту Злуки це не тільки зовнішній суспільна потреба, а й наш моральний обов'язок берегти світлу пам'ять незліченних жертв, принесених українським народом на олтар незалежності, соборності, державності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Субтельний О. Історія України / О. Субтельний. – К., 2000.
2. Яременко І. Ф. День Злуки в нашій пам'яті / І. Ф. Яременко. – К., 2001.

А. М. Трембіцький,
*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)*

НАДІЯ САВЧЕНКО ПРО ПРОСКУРІВЩИНУ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ

В ХХ – і на початку ХХІ ст. постать відомого педагога, бібліотекознавця, історика просвітницького руху, етнографа та громадсько-просвітянського діяча на теренах України і в середовищі української діаспори США, Наталії Вікторівни Дорошенко-Савченко, майже не висвітлювалася. Лише короткі фрагментарні статті-гасла про її життєві шляхи, творчі здобутки, педагогічну і громадську діяльність знаходимо в праці “При розбудові народної освіти” (1977) [1], а також енциклопедичних і біографічно-довідкових виданнях – “Енциклопедія

українознавства” [2], “Українська журналістика в іменах” [3], “Вікіпедія” [4] та ін. [5]. При цьому важливо зауважити, що значні матеріали про її життя і діяльність зосереджено у фонді 168 “Савченко Наталія (з дому Дорошенко; 1889–1974), педагог, громадська діячка, організатор і директор земської української гімназії у Полтаві, бібліотекар” Архіву-Музею ім. Д. Антоновича Української Вільної Академії Наук у США [6]. Можливо саме через це, сьогодні майже не досліджують її діяльність і не згадують цінних, але маловідомих для сучасних українських дослідників, праць: *історико-краєзнавчих* – “Перевидання української історичної повісті” (1941) [7], “Жіночий рух на Наддніпрянщині” (1954) [8], “Початки національної революції на Проскурівщині” (1955) [9-11], “Сватання на дворі князя Ярослава” [1]; *етнографічних* – “На Купала” (1958) [12], “Драматичне навечір’я Зелених свят в 1945 р.” (1959) [13], “Різдвяне оповідання” (1964) [14], серія статей про Великодні свята – “Один Великдень із мого дитинства” (1956) [15], “Великдень у Києві за мирних часів” (1965) [16], “Великдень у Києві за старих часів” (1971) [17]; *бібліотекознавчих* – “Дванадцять бібліотекарських курсів: Вражіння провідниці, що ці курси проводила” (1937) [18], де розкрила особливості підготовки кадрів для бібліотечних установ Львова, показала місце і роль у цьому процесі курсів бібліотекознавства, що організовувалися різними громадськими організаціями, зокрема, “Просвітою” та “Рідною школою”; *біографістичних* – “Дмитро Іванович Дорошенко (3 нагоди 5-річчя смерті)” (1956) [19], “Зразковий приклад (У 100-літні роковини народин Софії Русової)” (1957) [20]; “Отаман Юнаків. Історична повість для молоді” (1964) [21]; *науково-популярних* – “В річницю заснування “Просвіти” (1955) [22], “По рідному краю” (1956) [23], “Візія” (1958) [24], “Пани й паки про Просвіту” (1958) [25]; *спогадів* – “Полтавські спомини (1917–20 рр.)” (1933) [26]; *дитячих* – “Дід Мороз” (П’єса-казка для дітей в 3-х діях з піснями й танками) (1971) [27] та інші, без яких сучасні дослідження історії України, в т. ч. історії перебігу подій

Визвольних змагань українського народу 1917–1921 років на теренах Поділля, є неповними.

Наталія Вікторівна Дорошенко народилась 1888 року в с. Білоцерківці Лохвицького повіту Полтавської губернії (нині Пирятинський район, Полтавська область) в сім'ї військового лікаря. Крім неї в сім'ї були: *старший брат Володимир* (3 жовтня 1879 р., Петербург – † 25 серпня 1963 р., Філадельфія, США) – видатний бібліограф (“князь української бібліографії” [28]), знавець української історії, літератури і книги, член і голова Бібліографічної комісії НТШ (*Львів*), редактор декількох видань організації “Союз визволення України” та щоденника “Америка”, автор багатьох праць, у тому числі опублікованих у збірнику “Альманах Українського Народного Союзу” – “Львів у діях України” (1955), “Любов у житті Івана Франка” (1956), “З кола Шевченкових знайомих” (1961), а також видані вже після його смерті – “Михайло Грушевський – життя і діяльність” (1967), “Просвіта” в країнах Нового Світу” (1968) та ін.; *молодша сестра Міліца* (1892 р., в с. Білоцерківці – † 26 червня 1985 р., Каліфорнія) [28], яка в 1924–1930-х роках працювала як бібліотекар-фахівець, бібліотекар-спеціаліст підвідділу наукової систематики секції книгоопрацювання та старший бібліотекар Всеукраїнської бібліотеки (Київ) [29, с. 212].

Наталія Вікторівна була заміжня за Володимиром Павловичем Савченко (14 вересня 1882 р., м. Сквиря (*нині Київська область*) – українським військовим діячем, начальником штабу Катеринославського Республіканського Коша, начальником штабу 8-ї Запорізької дивізії, полковником [30] (за іншими даними – *першим генерал-квартирмейстером* [31]) Генерального Штабу Армії УНР, автором численних праць-спогадів на військові теми – “Від Владивостока до Кореї (Фрагмент з часів російсько-японської війни – 1904–1905 рр.)” (1950) [32], “Генеральний штаб на еміграції (Присвячую св. пам’яті генерала В. Петрова)” (1951) [33] та багатьох інших, опублікованих у журналі “Табір”, збірнику “За державність”, щорічних календарях-альманахах “Дніпро”,

газетах – “Діло”, “Краківські вісті”, “Львівські вісті”, “Свобода”, “Новий шлях” [31; 34; 35]. Володимир Савченко помер 18 листопада 1957 р. в шпиталі св. Вінценція на Стейтен Айленд у Нью-Йорку. Поховано його 20 листопада на українському військовому кладовищі в Бавнд Бруку, Н. Джерсі, США. Я. Курдидик у статті “Там, де могили промовляють й оскаржують” (1964), згадуючи про славних синів України, писав: “Савнт Бавнд Брук, – це сьогодні поняття про місце, де коло Храму – Пам’ятника на цвинтарі у його підніжжі спочивають самі тільки українці. Одні поруч одних, православні і католики. Всі ті, що колись так же самісько дома один коло одного, працювали разом, творили, переносили і ділили спільне горе і спільну радість. Що захищали її спільно зброєю, хоч і встоятись не було сили... І тепер вони спочивають вічним сном серед своєї громади у підніжжі цього величавого Храму...”. Поміж ними член уряду ЗУНР Л. Ганкевич, професори М. Ветухів і М. Єфремов, відомий хірург Б. Андрієвський, “досить численна громада” наших мистців: композитор М. Фоменко, маляр-графік М. Бутович, скульптор М. Мухин, письменники Т. Осьмачка і Ф. Дудко, архітектор і мистець, подолянин В. Січинський. А далі “наші військовики?... Боже, аж важко повірити, що вони вже так масово відмаршували у вічність... Люди, з яких немов би кожний по своєму викував собі місце у Всенародному Пантеоні, щоб там залишитися назавжди із ранами на тілі і хрестами заслуги на грудях. Вони тут усіх ранг і спеціальностей та призначень...” генерал-поручник І. Омелянович-Павленко, полковники М. Куликівський, П. Філоненко, В. Савченко “і багато ще таких, що служили колись під українським національним прапором і залишилися йому вірними. До останнього менту свідомості...” [36].

Про дитячі роки та роки навчання відомості, на жаль, дуже скупі. Відомо лише, що середню освіту вона здобула в гімназії м. Прилуки. Від серпня 1913 р. і до кінця червня 1917 р. Наталія Вікторівна мешкала із родиною в Проскурові (*нині Хмельницький*). Разом із свідомими українцями, а пізніше

відомими українськими громадсько-політичними діячами Визвольних змагань українського народу (1917–1921) – уродженцем села Куманів Городоцького району – Іваном Розгоном (1897–1972) [37], уродженцем села Стетківці на Волині – Миколою Стаховським (1879–1948) [38], уродженцем містечка Сатанова – Трохимом Верхолюю (1883–1922) [39], уродженцем с. Лезнево (*нині передмістя Хмельницького*) – Костем Місевичем (1890–1943) [40], та багатьма іншими, брала активну участь у національному житті Поділля після революції 1917 р., зокрема “в такому специфічному середовищі, як Проскурів та його повіт”. Адже саме Поділля, і “зокрема Проскурівщина, були у винятковому становищі, з огляду саме на колишню приналежність до Польщі. Тут жандармське око було пильніше, ніж деінде, особливо під час Першої світової війни... населення довго не мало права голосу і цілком залежало від державної адміністрації. До того ж на Поділлі діяв розпорядок про “обрусеніє краю” [9].

В травні 1917 р. Наталія Дорошенко-Савченко була делегована “земством на курси українознавства в Києві”. Після закінчення курсів вона повернулась в Проскурів, де за сприяння Земства організувала “короткореченцеві курси українознавства для вчителів”. Слухачам курсів читали лекції з таких предметів: “українська мова і література, українська історія, географія, українське мистецтво, кооперація і спів”, який до речі “викладав композитор Стеценко”. Та евакуація Проскурова наприкінці червня, перешкодила роботі курсів, і Наталія Вікторівна, як “директорка дівочої виділової школи”, була змушена вивезти курси до Полтави. Подальші життєві обставини склалися так, що вона “залишилася працювати в Полтаві, а до Проскурова приїздила лише в половині жовтня 1917 р., аби передати виділову школу новій директорці” [11].

У 1917–1920 рр. була організатором та директором першої української гімназії в Полтаві, більш відомої дослідникам як “земська” гімназія. Після ускладнення військово-політичної

ситуації в молодій Українській державі, переїжджає із родиною до Львова, де жив її брат Володимир. Настали еміграційні будні. В 1921-1939 рр. вона брала активну участь у діяльності осередків Товариства “Просвіти”, була бібліотекаркою товариства “Просвіта” [28], а згодом, коли “розвинулась освітня програма “Просвіти”, вона стала бібліотечною референтною при Головному Виділі”. Так вона “увійшла” в “освітню працю, що їй присвятила свої сили”. За її планом і під її наглядом, комплектувалися бібліотеки читалень “Просвіти”, що вимагало великої праці й уваги, адже освітній рівень українського села був низький. Однак серед народу “була снага до освіти, до книжки” і це вміло вона використовувала на нарадах із секретарями “Просвіти”. Досить багато працювала, проводила курси бібліотекарів, випрацювала зразки звітів тощо. Українські бібліотекарі, які сьогодні працюють у сучасних бібліотеках, “повинні згадати цю свою попередницю, яка в умовах дошкільного переслідування ширила друковане слово серед українського народу”. Проте Наталя “рекомпенсувала собі це іншим – вона стала писати” й друкувати свої оповідання в часопису “Українські Вісті” (Краків), літературно-мистецькому місячнику “Ілюстровані вісті” (Краків), календарі-альманаху “Дніпро” (Львів) [1].

Пізніше разом із родиною – чоловіком і донькою Катериною [25], емігрувала в США, де також була активним членом УВАН, СУА, “Просвіти” та інших науково-освітніх і громадсько-просвітницьких товариств. Почала друкувати свої оповідання в україномовних часописах української діаспори “Свобода” (Нью-Йорк) і “Визвольний Шлях” (Лондон). Та найбільшого успіху зазнала її повість для молоді “Сватання на дворі князя Ярослава”, яка дістала нагороду часопису “Жіночий Світ” [1]. 24 травня 1964 р. на науковій конференції УВАН, присвяченій пам’яті Володимира Вікторовича Дорошенка, вона виступила із доповіддю “Спогади про брата”, а далі знані вчені: Б. Загайкевич прочитав доповідь “Діяльність В. Дорошенка у Львові”, В. Міяковський –

“В. Дорошенко на еміграції” [41].

Н. Савченко також приймала участь у влаштуванні та відкритті різнопланових виставок для української громади. Так, вона разом із професором Д. Горняткевичем “цінні просвітянські видання визичили на виставку” української книжки і преси, з нагоди 100-річчя “Просвіти” у Львові, яка 3–11 грудня 1968 р. відбулася у великій залі Народного Дому в Нью-Йорку [42]. При цьому Наталія Савченко передала на виставку “рідкісні видання Матірнього Т-ва “Просвіта” у Львові та унікальні фотознімки з діяльності “Просвіти” на рідних землях” [43].

Померла Наталія Дорошенко-Савченко 6 січня 1974 р. [2-4], похоронена 10 січня на українському православному цвинтарі в Савнт Бавнд Бруку, Н. Джерсі, США [44].

Повертаючись до її спогадів “Початки національної революції на Проскурівщині” (1955) [9-11], зазначимо, що Наталія Дорошенко-Савченко фрагментарно висвітлила у них життєві аспекти привітної подільської “сім’ї Місевичів, де всі говорили виключно українською мовою. Мала донечка, Галочка, гарно декламувала патріотичні українські вірші й танцювала козачка, під акомпаніамент бандури батька. Маленький, добре утримуваний садочок, оточував малу хатину Місевичів серед безлічі пахучих квіток – замилювання пані Місевич – мрійливо гули бджілки, бо в саду була й невеличка пасіка” [9]. Крім того, подає біографічні відомості про члена управи першої Української громади, “всеціло відданого справі”, видатного артиста-маляра Трохима Верхолу, делегата Українського національного Конгресу [10], який відбувся 17 березня 1917 р. у Києві за участю тисячі представників українських партій, наукових, освітніх, кооперативних, студентських та інших організацій, і на якому було утворено революційний український парламент – Центральну Раду на чолі з М. Грушевським.

Наталія Вікторівна також розкриває становлення та розвій української справи на Проскурівщині, висвітлює діяльність

свідомих українців – бандуриста Костя Місевича [40], військового лікаря Миколи Стаховського, Трохима Верхоли та інших, щодо організації Української громади Проскурова та їхню співпрацю з Віктором Приходьком і Н. Григорієвим [9].

Вона також розкриває деякі аспекти скликання і проведення першого вчительського з'їзду та заснування Української вчительської Спілки. Висвітлює проблему українізації народних шкіл на Поділлі, боротьбу Української громади за українське обличчя Проскурівщини та вибори Повітової Земської Управи, роль і місце в цих процесах попереднього голови Земства – Сергія Кисельова [10]. Детально показує процес вибрання М. Стаховського головою нової Повітової Земської Управи та вибори її “членів: Т. Верхолу, вчителя народної школи Чухрія, ще двох вчителів, чи не бл. п. Осецьку та одного селянина” [11].

Враховуючи значення для сучасних українських дослідників маловідомих спогадів Наталії Дорошенко-Савченко “Початки національної революції на Проскурівщині”, поданих на сторінках україномовного часопису “Свобода” (Нью-Йорк) і з метою введення їх у науковий обіг та надання можливостей широкому колу істориків і краєзнавців використовувати їх у своїх дослідженнях, вони подаються повністю *зі збереженням стилю автора*.

ДОДАТОК

Н. Дорошенко-Савченко

ПОЧАТКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА ПРОСКУРІВЩИНІ:

Спогади

Стаття проф. [подолянина, Івана. – А. Т.] Розгона, надрукована в чч. 86-89 “Свободи” (за 6-11 травня ц. р. [1955. – А. Т.]) спонукала мене взятися за перо. Правда, стаття носить

назву: “Деякі епізоди боротьби з більшовиками на Поділлі”, але в першому числі, ч. 86, оповідається також про початки революції на Проскурівщині (очевидно, української революції). Я мешкала в Проскуріві від серпня 1913 р. до кінця червня 1917 р., брала близьку участь у національному житті по революції 1917 р., то ж хочу заповнити прогалини в статті проф. Розгона, а також виправити деякі недокладності. Гадаю, що для майбутнього історика, а може і для нашого громадянства не байдужим буде довідатися, як то відбулася українська революція в такому специфічному середовищі, як Проскурів та його повіт, а також про перші блискавки грядучої бурі-боротьби з червоними москалями.

Після поділу Польщі, Подільська земля перейшла до Російської імперії. Населення її по селах в більшості було українське, але дідичі – переважно поляки. По селах жила також певна кількість і польських селян, тим то там було багато костелів, а не тільки церков. Католицьке духовенство всіми засобами силкувалося спольщити українське селянство, для чого використовувало у випадках мішаного подружжя також жінок-польок. Матеріальне становище нашого селянства тут було значно гірше, ніж, напр., у рідній моїй Полтавщині. Було воно тут здебільша убоге, пригноблене. Бідняки-селяни залежали від пана, поляка, до якого ходили на заробітки. Було воно й мало свідоме національно. Щодо інтелігенції, то перед революцією 1917 р., в загальному тяжко було зорієнтуватися, хто тут був свідомий українець, всі бо мусили ховатися за маску російських патріотів. Треба сказати, що Поділля, зокрема Проскурівщина, були у винятковому становищі, з огляду саме на колишню приналежність до Польщі. Тут жандармське око було пильніше, ніж деінде, особливо під час першої світової війни. До того ж, на Правобережжі “Земства” (органи місцевого самоврядування), з’явилися значно пізніше як на Лівобережжі. Тоді, коли на Лівобережжі Земства постали від 1864 р. на Правобережжі тільки в 1911 р. Таким чином, населення довго не мало права голосу і цілком залежало від державної адміністрації. До того ж

на Поділлі діяв розпорядок про “обрусеніє краю”. По школах вчителі – чоловіки одержували до своєї платні оцей додаток на “обрусеніє краю”. Цей фонд постав ніби з сконфіскованих царським урядом маєтків поляків-повстанців. До заснування Земств по селах існували парафіяльні школи, залежні від православного духовенства, яке було тут у великій мірі зрусифіковане, або було послухним інструментом у руках московської Церкви. Дрібна торгівля по селах була в руках жидів. Можна собі уявити становище українського селянства на Поділлі до революції 1917 р. До речі, тут воно було питомками колишніх кріпаків, а не козаків, такі були тут рідкістю. Обплутано економічно, морально залежне від багатьох чинників, село було не виразне щодо українства, коли прогрімала революція 1917 року. Зрештою, проф. Розгін сам стверджує, що “Проскурівщина була найменше національно освідмлена”.

Само місто Проскурів лежить на горішній течії Бога, в її початках. За царських часів це місто виглядало більш цивілізовано, ніж багато лівобережних повітових міст. Лежить воно на шляху Київ – Львів і мало безпосереднє сполучення з Києвом і австрійським кордоном, від якого віддалене воно було на 96 верстов. Околиці болотяні, нездорові, але само місто уряджене було культурно: електрика, багато різноманітних магазинів, де можна було дістати й закордонні товари, що приходили сюди часто контрабандою. Було кілька середніх шкіл, кіно, де відбувалися також вистави й балі. Перед першою світовою війною в місті стояли два полки: Дніпровський – піхотний і Білгородський – кінний уланський полк. Це дуже оживлювало товариське життя міста. Як пізніше виявилось, в Дніпровському полку було досить українців-старшин і один з них зорганізував із вояків хор, який співав і українських пісень. Перед першою світовою війною місто налічувало 47,000 мешканців, з яких більш як половина були жида. Далі йшли поляки, росіяни й нарешті українці. Ці останні здебільша були робітники або дрібні урядовці, вчителі тощо.

Більшість чужинців робила місто назовні російським. Здавалося, для успіху української революції шанси були більш ніж сумнівні. Такий невідрядний стан застала революція 1917 року. Правда, було декілька свідомих українців в самому місті, а це: директор хлоп'ячої виділової школи Василь Богацький, який зі страху перед пильним оком жандармерії та й перед своїми таки підлеглими вчителями, передплачував “ЛНВ” на ім'я своєї куховарки, до речі, неписьменної. Був він також пост і друкував українські вірші під псевдонімом, не пригадую вже яким. Але він і за революції не був активним громадським діячем. Другий зате свідомий українець, це був Кость Місевич, здається, перед революцією телефоніст на станції Проскурів. За революції ідейний, самовідданий громадський діяч, а пізніше, на еміграції, відомий бандурист, якого в часі другої світової війни німці розстріляли на Волині.

Дуже приємно було відпочити душею в привітній сім'ї Місевичів, де всі говорили виключно українською мовою. Мала донечка, Галочка, гарно декламувала патріотичні українські вірші й танцювала козачка, під акомпаніємент бандури батька. Маленький, добре утримуваний садочок, оточував малу хатину Місевичів серед безлічі пахучих квіток – замилювання пані Місевич – мрійливо гули бджілки, бо в саду була й невеличка пасіка. Це було в с. Лезнево, п'ять верстов від Проскурова. Туди треба було йти весь час болотом, через яке були прокладені кладки з поруччями. В тому ж селі була відома українка, вчителька п. К-на. Серед персоналу дівочої й хлоп'ячої виділових шкіл було також декілька свідомих українців.

На початку березня 1917 р., на вулицях міста Проскурова з'явилися хлопці, які бігали й кричали: “революція, революція в Росії...”.

Всі кидаються купувати бюлетені. Жадібно читаю ці перші вістки про довгождану подію, а думка сверлує мозок: як то тут з українською справою виступати, до кого звертатися? З усіх свідомих українців, яких я знала, хіба тільки Місевич міг бути активним, а решта могли приєднатися лише, коли все буде

налагоджене. Яка ж була моя радість, коли через пару днів читаю оголошення, що закликають українців прийти на збори тоді то і тоді, туди то й туди. В призначений час іду з завмиранням серця... На моє приємне здивування бачу повнісіньку залю. Серед публіки досить солдатських шинелів, зауважую й дві уніформи військових лікарів. Отже, війна допомогла нам. В Проскуріві закватирував військовий шпиталь, а крім того з різних причин опинилося тут досить вояцтва. Між ними був і Трохим Верхола. З огляду на хворобу легенів, дістав він відпустку додому. Серед присутніх із здивуванням побачила й кілька вчителів (-льок) виділових шкіл: настав час, українці скинули фальшиву машкару й виявили своє правдиве обличчя... Звичайно, був і Кость Місевич. Зборами проводили два військові лікарі: д-р Микола Стаховський, тепер уже покійний і д-р Б-кий. Промовляв багато й Верхола. Це був сухорлявий чоловік, середнього росту, з жовтим як віск обличчям і палаючими гострим вогнем очима. Організувалася тоді Українська Громада, на голову якої був обраний д-р М. Стаховський. Д-р Б-кий незабаром виїхав до Кам'янця-Подільського і за Української Центральної Ради був Губерніяльним Комісаром. Наша Громада була з ним увесь час у контакті, а також із проф. Віктором Приходьком. Оскільки не помиляюся, був він губ. комісаром освіти за Центральної Ради. Не пам'ятаю вже в якому характері приїздив до Проскурова бл. п. Н. Григоріїв також із Кам'янця Подільського.

На членів управи цієї першої Української Громади були обрані: бл. п. Трохим Верхола, бл. п. Кость Місевич, двоє вчителів народних шкіл, з них одна вчителька, якщо не помиляюся була бл. п. Осецька, а також Наталія Дорошенко.

Новообрана управа зібралася наступного дня і намітила програму праці. Відразу Т. Верхола став душею Громади. Це був чоловік невсипучої енергії, надзвичайно рухливий, а до того всеціло відданий справі. Був він ще й видатний артист-маляр. Крім того, він користувався популярністю серед селян Проскурівщини, бо сам походив із селян с. Сатанова. До нього

також добре ставилося жидівське населення. Між іншим, коли пізніше, 1919 р. вибух жидівський погром у Проскурові, Верхола багато спричинився до заспокоєння його. Вдячне жидівство допомагало йому на еміграції у Львові, вже як тяжко хворому.

Першим кроком нашої Громади було улаштування української маніфестації. Це сталося в неділю після служби Божої. Подавляюча більшість крамниць у Проскурові належала жидам, особливо гаянтерійні. Вони були зачинені в суботу, але Верхола завдяки своїм зв'язкам роздобув усе потрібне. Протягом ночі пані разом із ним виготовили українські синьожовті прапори тощо. На ранок усе було готове.

Був гарний весняний день. Маніфестанти вишикувалися стрункими рядами, на чолі з управою. Весело лопотіли національні прапори на весняному вітрі, нашвидку зорганізований хор співав український гімн, “Заповіт” та інші патріотичні пісні. До маніфестації приєднувалося по дорозі все більше й більше народу, так що коли прямували головною, Олександрійською вулицею, маніфестація набрала вже поважного вигляду. Учасники і собі приєднувались до хору. На рогах вулиці пані в українських одягах причіпляли маніфестантам національні кокардки. Поляки й росіяни здивовано оглядалися і чулися здивовані голоси: “і відкіля це все набралось?”. Особливо зворушливо було бачити солдатів із українськими відзнаками, що їх дехто з них причіпляв до кашкетів.

Скоро після того організовано “Просвіту”, при якій постала й бібліотека. Українські книжки для неї закуплено в київських книгарнях. Один міський суддя, якого до того часу вважали чорносотенцем, несподівано для нас дав у користування української Громади в своєму буднику дві кімнати, в одній з них і була приміщена бібліотека. Майже всі члени управи щодня перебували в тій домівці все пополудне, аж до ночі. Сюди зверталися різні особи за порадою чи допомогою, приїздили й доколичні селяни за різними вказівками.

Наступною справою було висилка делегата на Український Національний Конгрес, ним обрано Т. Верхолу.

Хоч мали ми вже після Національного Конгресу свою Центральну Раду й контактувалися з нею, а все ж діяв ще російський Тимчасовий Уряд, як політичний зверхник. Функціонували і старі царські органи, всі установи були ще в чужих, ворожих українській справі руках. Звичайно й повітове та міське самоврядування було ще в руках росіян і поляків, які косим оком дивилися на нашу роботу, Особливо вороже ставився шкільний інспектор Попов. Отже черговою справою стало унормування шкільних відносин й організація вчительства.

На наше щастя, подавляюча більшість педагогів по селах – були українці. Скликано загальні збори вчительства, в яких взяли участь поляки й жиди. Збори ухвалили, що початкова школа повинна бути семирічна, а мовою її – материнська. На цьому тлі не обійшлося без конфліктів. Ксьондз Носалевський, вже давно дивився на наші заходи ворожим оком, але прикидався лояльним. Тепер він заявив, що треба наперед по селах перевести плебісцит, якої мови в початковій школі бажає собі селянство. На це ми запитали його, чи він вважає також потрібним переводити подібний плебісцит у Польщі й Росії? Звичайно, ухвалено, що в селах має бути викладава мова українська. На тих зборах я вперше познайомилася з бл. п. Миколою Тарановичем. Був він у президії. Тоді це був народний вчитель у с. Сатанові, де він між іншим організував кооперативу. М. Таранович був спокійною, зрівноваженою людиною і флегматичною, досить поміркованою на той гарячий час, як нам здавалося, вдачою. Пізніше він був повітовим комісаром Проскурівщини. Другий інцидент на вчительському з'їзді трапився поміж самими жидами. Одні з них обстоювали жаргон у початковій школі, як мову материнську, зате сіоністи стояли за гебрейську. З'їзд ухвалив залишити цю справу на вирішення самому жидівському громадянству. На з'їзді засновано Українську Вчительську Спілку.

Українізація народніх шкіл зустріла спротив інспектора народніх шкіл Попова, що був ярим україножером. Довелося звернутися до Губерніяльного Комісаріату Поділля. Попова усунули й він виїхав із Проскурова.

Не буду спинятися докладно на всіх епізодах боротьби Української Громади за українське обличчя Проскурівщини, хоч багато цікавого траплялося. Одначе вважаю потрібним оповісти про один з них, а саме: про перевибори до Повітової Земської Управи, а це тому, що то був перший прилюдний виступ-боротьба Української Громади й перший її тріумф.

Згідно з розпорядком Тимчасового Уряду мало це статися на демократичних началах. Досі Земства були скрізь “цензові”, цебто, аби мати право голосу, треба було мати певний земельний “ценз”. Правда, існувала вже Українська Громади, а по селах – українське вчительство, та все ж така ситуація була непевна. Щодо настроїв міст, то справа була ясна – воно було проросійське. У великій мірі одначе залежало від селянства, бо його делегатів було більше. Ми знали трохи довколишні села, але селянство в цілості в усьому повіті для нас було загадкою. З огляду ж на малу свідомість національну в масі, на мішанину населення подекуди, а також на агітацію росіян і поляків, справа була й зовсім непевна. Нам ішло про те, щоб провести до земської управи бодай кілька своїх членів. Верховла зробив розвідку в місті й сказав нам, що справа погана. На нашу пропозицію бльоку поляки й буржуазні жидівські кола відмовилася, бо, мовляв, йдуть з росіянами. Їх кандидатом на голову нової управи Земства був попередній голова, дідич Сергій Кисільов, російський к-де (конституційно-демократична партія). Вже всі паркани кричали про це афішами й закликами підтримувати кандидатуру Кисільова. Стало відомо також, що вчительство середніх шкіл буде підтримувати згадану кандидатуру. Почалася моральна сугестія, що, мовляв, тільки Кисільов переможе, бо за ним “усе громадянство”. Та ми не здавалися. Почалася, по модному кажучи, “холодна війна”, яку ми й виграли, завдяки вийнятковій енергії й винахідливості

Т. Верхоли.

Діло було таке. Напередодні виборів Українська Громада знайшла простору хату, в якій зроблено “штаб”. Настелили на долівці соломи, дістали величезний самовар, наготовили вечерю. Того ж дня вже зранку Верхола попередив, аби Н. Дорошенко й К. Місевич дежурили весь день у “штабі” й нікуди не відходили, а сам зник невідомо куди. Попередив одначе, щоб приймали делегатів, коли такі будуть сюди приходити. Дійсно, по полудні почали напливати до нас делегати-селяни. А на вечір з’явився й сам Верхола. Що ж виявилось? Він засів у полі на перехресті доріг, які вели до міста, й спроваджував селян на нашу адресу. Ввечорі хата вже була повна гостей. Можливо, що селяни спочатку самі не зорієнтувалися, куди вони попали, бо звичайно Кисільов і К-о приготувляли для делегатів-селян приміщення.

Після вечері всі порозсідалися на соломі й почалася праця: усю ніч ми “накачували” селян, з’ясовуючи їм, чиїх батьків, чиї вони діти. Тут були й лекції з історії України, й змагань за волю, про експлуатацію України Росією, про багатства України та про перевагу самостійного життя для народу. Намічено також усіх наших кандидатів на членів управи та на голову. На голову намітили д-ра М. Стаховського, а на членів: Т. Верхолу, вчителя народної школи Чухрія, ще двох вчителів, чи не бл. п. Осецьку та одного селянина. Підсумовуючи свої сили, все таки не були ми певні перемоги.

Вранці хтось із наших “громадян” прибїг і сміючися оповідав, що Кисільов та його прибічники хвилюються, що ще й досі немає селянських делегатів, мовляв: вже й готель і ресторан замовлено, а ніхто не приїздить.

З огляду на непевність успіху, наша Громада збльокувалася з жидівським робітництвом, пообіцявши їм одно місце в управі. Буржуазні кола жидів, як уже було згадано, йшли з росіянами.

На вибори наші пішли гуртом і зайняли суцільно ліву сторону залі, на шкільних лавках. Спереду, на кріслах сиділа

“еліта”: росіяни, поляки й жида-буржуї.

Вже на залі, Верхола ще раз пішов пропонувати полякам бльок, обіцяючи одно місце в управі, але ті гордо відмовилися, так були певні своєї перемоги.

Першим мали вибирати голову. Наші роздали картки селянам із кандидатурою М. Стаховського. Селяни вже заздалегідь були ознайомлені з особою д-ра М. Стаховського, як з народним діячем. Який за царського режиму за це сидів у в'язниці. Сам кандидат забрався аж на останню лавку та все просився зняти його кандидатуру, пророкуючи повний наш провал і скандал та що його це цілком скомпромітує. Але ми були невмолимі. Почалися вибори. Бідний д-р Стаховський сидів, схилившись на лавку, й голову сховав у руки. Селяни повагом підходили до виборчої скриньки, кидали свої картки й ще мацали, чи добре пішла та куди треба.

Українці перемогли! Д-р Стаховський був обраний на голову: треба було 2/3 голосів. Що тоді почалося! Наші делегати зірвалися з місць і всі ми гуртом кричала: Слава, слава Україні! Слава нашому голові, д-рові Стаховському! На сцену просимо нашого голову! Передні ряди здивовано оглядаються в нашу сторону. Під шалені оплески й овації д-р Стаховський виходить на сцену й схвилюваний вклоняється. Знову бурхливі оплески й овації. Це була незабутня хвилина! Це була перша перемога українців, така несподівана для самих і така повна! І то де, в такому осячому гнізді! В місцевості, де перед тим всеціло панували росіяни й поляки, де ще так недавно й писнути не можна було по-українському – і раптом така перемога українців!

Далі мали йти вибори членів управи. І ось тепер поляки прийшли проситися до бльоку, аби мати бодай одно місце, але тепер наші відмовилися. Наші члени управи були вибрані великою більшістю голосів. Виявилося потім, що ті жида, які тримали перше з росіянами, довідавшись, що українці дали одно місце в управі жидові, – всі голосували за український список.

В новій управі керівником освітнього відділу став Верхола. Він відразу енергійно прийнявся за українізацію шкіл. На вільні

місця призначав вчителями кол. полонених галичан.

З черги наша Громада взяла участь у Селянському З'їзді. Тут уже позначилися намагання большевиків опанувати селянство, їх промовці перековувала, що не треба відділятися, бо. мовляв, разом краще, “всі їли з одного котьолка”, – ще ж продовжувалася війна. Очевидно їм сіллю в очі була Українська Центральна Рада й вони силкувалися відтягти селян від визнання її. Наші промовці мали добрі аргументи проти тієї єзуїтської любови “старшого брата”. Їм закидано, що вони люблять нашу пшеницю, вугіль, залізо і т. д. Ми використали також випадок, про який прочитали в часописах, а саме: в Саратовщині москалі побили українців переселенців. Це так вплинуло на наших селян, що вони почали з обуренням кричати російським промовцям: “геть!”.

Перемоги була ніби на нашому боці, але після перерви на обід, прийшовши на залю, ми не застали нікого. Виявилося, що большевики перетягнули селян продовжувати з'їзд до військових касарень: мовляв, там більше місця, а насправді щоб оточити їх гущею москалів. Тоді бо було вже багато дезертирів, внаслідок розвалу фронту. Всі вони перебували в касарнях, як переходовому таборі. Звичайно, ми поспішили до касарень. Не маючи змоги опанувати з'їздом, ми зірвали його.

Улаштувала Громада наша й Шевченківське свято в травні. Одначе, я не могла вже бути на ньому, бо мене делеговано земством на курси українознавства в Києві, куди поїхало нас двоє кандидаток. По закінченні тих курсів і моїм повороті до Проскурова, наше Земство зорганізувало короткореченцеві курси українознавства для вчителів. На програму складалися такі предмети: українська мова і література, українська історія, географія, українське мистецтво, кооперація і спів. На місці знайшлися майже всі лектори з вищою освітою, а спів викладав композитор Стеценко. Та курси ці не пощастило закінчити, бо перешкодила евакуація Проскурова, що відбулася наприкінці червня. Як директорка дівочої виділової школи, я мусіла вивезти її. Я вибрала Полтаву. Обставини склалися так, що я залишилася

працювати в Полтаві, а до Проскурова приїздила лише в половині жовтня 1917 р., аби передати виділову школу новій директорці.

Я забула згадати, що ще за мого перебування в Проскурові була українізована й міська управа. Таким чином, українське життя в Проскурові й повіті вже було організоване, а послідуочим діячам хіба треба було його продовжувати й розвивати, а не організувати, як про це говорить у своїй статті проф. Розгін. Контакт з Українською Центральною Радою також уже був налагоджений.

На закінчення хочу сказати, що як з поданого видно, українська народна стихія ніде на Україні не завмерла, навіть в так пильно береженій царським режимом Подільській землі. Вона була лише приглушена, загнана під пресією й заборонами царату. Коли ж вдарив дзвін волі, українським діячам легко було відкрити очі засліпленим землякам. Оце я б хотіла показати на прикладі виборів до Повітової Земської Управи в Проскурові. Зате “старший брат”, на той час червоний, не перебирав у заходах, аби розколоти наш народ. Перші позначки грядучої бурі й боротьби з нею вже почали проявлятися, як це видно з прикладу Селянського З’їзду [9; 10; 11].

Список використаних джерел та літератури:

1. “Л. Б.” При розбудові народної освіти / Лідія Бурачинська // Наше життя (Нью-Йорк). – 1977. – Ч. 4. – квіт. – С. 7.
2. Дорошенко Наталія // Енциклопедія українознавства. У 10-х т. / Гол. ред. Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1954–1989. – Т. 2. – С. 584.
3. Кострова М. Дорошенко (Дорошенко-Савченко) Наталія Вікторівна / М. Кострова, О. Харгелія // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника. – Т. 11. – Львів, 2004. – С. 131-133.
4. Дорошенко Наталія Вікторівна [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://ru.wikipedia.org/wiki>
5. Для Енциклопедії Українознавства // Наше життя (Нью-Йорк). – 1961. – Ч. 6. – черв. – С. 14.
6. Савченко Наталія (з дому Дорошенко; 1889–1974), педагог,

громадська діячка, організатор і директор земської української гімназії у Полтаві, бібліотекар. Фонди Архіву-Музею ім. Д. Антоновича Української Вільної Академії Наук у США. Фонд 168 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. : http://uivan.us/?page_id=50

7. Сав-енко Н. [Дорошенко-Савченко Н.] Перевидання української історичної повісті / Наталія Дорошенко-Савченко // Ілюстровані вісті (Краків). – 1941. – верес. – С. 12.

8. Дорошенко-Савченко Н. Жіночий рух на Надніпрянщині / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1954. – № 250. – 29 груд. – С. 3; № 251. – 30 груд. – С. 3; № 252. – 31 груд. – С. 3.

9. Дорошенко-Савченко Н. Початки національної революції на Проскурівщині: Спогад / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – № 249. – 28 груд. – С. 2.

10. Дорошенко-Савченко Н. Початки національної революції на Проскурівщині: Спогад / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – № 250. – 29 груд. – С. 2.

11. Дорошенко-Савченко Н. Початки національної революції на Проскурівщині: Спогад / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – № 251. – 30 груд. – С. 2.

12. Савченко Н. На Купала / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1958. – № 131. – 11 лип. – С. 2; № 132. – 12 лип. – С. 2.

13. Савченко Н. Драматичне навечір'я Зелених свят в 1945 р. / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1959. – № 124. – 30 черв. – С. 2; № 125. – 1 лип. – С. 2; № 126. – 2 лип. – С. 2.

14. Савченко Наталія. Різдвяне оповідання / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1964. – № 4. – 8 січ. – С. 2; № 5. – 9 січ. – С. 2.

15. Савченко Н. Один Великдень із мого дитинства / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1956. – № 85. – 4 травня. – С. 2; № 86. – 5 травня. – С. 2.

16. Савченко Н. Великдень у Києві за мирних часів / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1965. – № 76. – 23 квітня. – С. 2, 4.

17. Савченко Н. Великдень у Києві за старих часів / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1971. – № 72. – 16 квіт. – С. 2; № 73. – 17 квіт. – С. 2-3.

18. Дорошенко-Савченко Н. Дванадцять бібліотекарських

курсів: Вражіння провідниці, що ці курси проводила / Наталія Дорошенко-Савченко // Просвіта (Львів). – 1937. – Ч. 3/6. – С. 85-90.

19. Дорошенко-Савченко Н. Дмитро Іванович Дорошенко (З нагоди 5-річчя смерті) / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1956. – № 80. – 27 квіт. – С. 2; № 81. – 28 квіт. – С. 2; № 82. – 1 трав. – С. 2; № 83. – 2 трав. – С. 2, 6.

20. Дорошенко Н. Зразковий приклад (У 100-літні роковини народин Софії Русової) / Наталія Дорошенко-Савченко // Наше життя (Нью-Йорк). – 1957. – Ч. 8. – верес. – С. 4.

21. Савченко Н. Отаман Юнаків. Історична повість для молоді / Наталія Дорошенко-Савченко // Визвольний Шлях (Лондон). – 1964. – Кн. 6/197. – С. 650-660.

22. Дорошенко-Савченко Н. В річницю заснування “Просвіти” / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – № 238. – 10 груд. – С. 3.

23. Савченко Н. “По рідному краю” / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1956. – № 94. – 18 трав. – С. 3.

24. Савченко Н. Візія / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1958. – № 74. – 19 квіт. – С. 2; № 75. – 22 квіт. – С. 2; № 76. – 23 квіт. – С. 2.

25. Дорошенко-Савченко Н. Паки й паки про Просвіту / Наталія Дорошенко-Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1958. – № 204. – 23 жовт. – С. 2; № 205. – 24 жовт. – С. 2, 4.

26. Дорошенко Н. Полтавські спомини (1917-20 рр.): Фрагменти / Наталія Дорошенко-Савченко // Календар-альманах “Дніпро” на звичайний рік 1933. – Львів, 1933. – Р. 10. – С. 52-92.

27. Савченко Н. “Дід Мороз” (П’єса-казка для дітей в 3-х діях з піснями й танками) / Наталія Савченко // Веселка (Нью-Йорк). – 1971. – Ч. 10. – С. 6-7; Ч. 12. – С. 4-9.

28. Дорошенко М. Некролог / Міліца Дорошенко // Свобода (Нью-Йорк). – 1985. – № 128. – 9 лип. – С. 7.

29. Гарбар Л. Біографічні джерела з історії дослідження української бібліотечної справи (1918–1934) з архіву Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та питання персоніфікованої реконструкції / Лариса Гарбар // Волинські історичні записки. – 2010. – Т. 5. – С. 210-219.

30. Подяка // Свобода (Нью-Йорк). – 1957. – № 243. – 18 груд. – С. 3.

31. Вішка О. Савченко Володимир / О. Вішка // Українська

журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 295-296.

32. Савченко В. Від Владивостока до Кореї (Фрагмент з часів російсько-японської війни – 1904-1905 рр.) / Володимир Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1950. – № 242. – 18 жовт. – С. 2.

33. Савченко В. Генеральний штаб на еміграції (Присвячую св. пам'яті генерала В. Петрова) / Володимир Савченко // Свобода (Нью-Йорк). – 1951. – № 260. – 7 листоп. – С. 2.

34. Савченко Володимир // Енциклопедія українознавства. У 10-х т. / Гол. ред. Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1954–1989. – Т. 7. – С. 2683.

35. Савченко Володимир Павлович [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.

36. Курдидик Я. Там, де могили промовляють й оскаржують / Ярослав Курдидик // Свобода (Нью-Йорк). – 1964. – № 163. – 1 вересня. – С. 7.

37. Розгін Іван Федорович [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://ru.wikipedia.org/wiki>; Трембіцький А. М. Подолянин Іван Розгін про національну революцію 1917-1921 рр. на Поділлі / А. М. Трембіцький, Л. А. Іваневич // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: В. С. Степанков (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – Вип. 5: На пошану професора М. Б. Петрова. – С. 454-466.

38. Галайчук Б. Дипломатія / Б. Галайчук // Енциклопедія українознавства. У 10-х т. / Гол. ред. Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1954-1989. – Т. 2. – С. 511-514; Стаховський Микола // Там само. – Т. 8. – С. 3042; Кучик О. Діяльність дипломатичної місії УНР у Лондоні (1919-1920) / О. Кучик // Українська Думка. – 2008. – 19 січня. – С. 6-7; Стаховський Микола Ананійович [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://ru.wikipedia.org/wiki>; Українці в Сполученому Королівстві. Інтернет-енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/01/dypmisunr-u.htm>.

39. Верхола Трохим // Енциклопедія українознавства. У 10-х т. / Гол. ред. Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1954-1989. – С. 234; Верхола Трохим Федорович [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://ru.wikipedia.org/wiki>;

Матеріали до книговидавничого репертуару Поділля: Бібліографічний посібник. – Вінниця, 2006. – С. 202.

40. Трембіцький А. Кобзар-подолянин Костянтин Місевич – вояк УПА / Анатолій Трембіцький // Науковий вісник “Межибіж”: Матеріали Четвертої науково-краєзнавчої конференції “Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України” / Під ред. О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін. – Меджибіж-Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2011. – Ч. 1. – С. 421-433.

41. Хроніка УВАН у ЗДА. Конференції та наукові засідання // Свобода (Нью-Йорк). – 1964. – Ч. 149. – 12 серп. – С. 4.

42. В Нью-Йорку відкрито Виставку Української Книжки і Преси з нагоди 100-річчя «Просвіти» // Свобода (Нью-Йорк). – 1968. – Ч. 226. – 6 груд. – С. 1.

43. Успішно проходить виставка з нагоди 100-ліття “Просвіти” // Свобода (Нью-Йорк). – 1968. – Ч. 230. – 12 груд. – С. 3.

44. Наталія Савченко [Некролог] // Свобода (Нью-Йорк). – 1974. – № 6. – 10 січ. – С. 3.

А. М. Трембіцький,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
А. А. Трембіцький,
магістр
(м. Хмельницький)

СИМОН ПЕТЛЮРА У СПОГАДАХ ПОДОЛЯНИНА ВІКТОРА ПРИХОДЬКА

Окремою групою джерел в сучасних історичних дослідженнях є мемуарна література, адже для історії “будь-якої країни, народу чи спільноти ... дуже важливим джерелом, попри документи, є спогади осіб, які ту історію творили або були її свідками” [1]. До надзвичайно цінних наративних джерел дослідження відносяться “спогади відомих діячів про себе і сучасників, з детальними характеристиками їхніх особистих

якостей та словесними портретами” [2, с. 430]. Спогади, – це “дуже важливий вид джерел, що висвітлюють життя і діяльність даної особи”, адже автор писав їх для публікації і “вивчення громадськістю та нащадками”. Але необхідно вважати, що вони, – це все ж “тенденційніше джерело порівняно зі щоденником” [3, с. 204]. Крім того, маємо враховувати й те, що автор спогадів “часто намагається прикрасити описувані у спогадах події” і тому на “правдивість спогадів впливає соціальний стан їх автора, його політичні переконання, час написання їх та його віддалення від того періоду та подій, які описуються, а також справжня роль автора у цих подіях” [3, с. 205].

Для зображення історичної епохи з суб’єктивної точки зору спогади безпосередніх учасників українського просвітницько-політичного і національно-громадського руху 1917–1921 рр. мають свою значну актуальність і займають “одне з найповажніших місць”, адже “справжнє життя завжди цікавіше, ніж вигадане”. О. Воропай пише, що мемуарист у спогадах “передає новому поколінню свій власний життєвий досвід в ділянці літературній, політичній, чи громадській” й при цьому він щирий “своїм прагненням до точного зображення дійсності” [4, с. 374]. Спогади дають дослідникам можливість “дивитись на описані події з певної перспективи, охопити більший відрізок часу та аналізувати події з точки зору його ідейної концепції”, що “значно підвищує якість і актуальність кожного твору”. Праці відомих політично-державницьких, військово-громадських діячів, це “цінні скарби”, що розповідають “новим поколінням про те, як жили і боролись старші за визволення нашої батьківщини – України” [4, с. 375]. В. Приходько писав, що ці праці, – це “наша боротьба, наша історія, наші змагання і наші глибокі переживання” [5], адже “зображують події особистого життя на полі сучасної дійсності”, в них є “можливості для відбору, відсіву подій” [4, с. 375]. Мемуарист подаючи “реальну правдивість” подій розкриває національну свідомість і соціальну приналежність, які “визначають тематику спогадів”, обумовлюють його відношення

“до описаних подій, та й вибір самих фактів” [4, с. 376].

Сучасні історики стверджують, що надзвичайно цінними спогадами безпосередніх учасників українського просвітницько-політичного і національно-громадського руху 1917–1921 рр., є спогади відомого подолянина Віктора Приходька, який “усім своїм єством відався праці для добра України”, “брав активну участь в українському національно-громадському житті” і “у важкий для Української Держави час”, виконував обов’язки губернського комісара Поділля [6]. Наприкінці 1920 р. він вимушено емігрував з України, проте твердо вірив, що Україна стане самостійною демократичною державою й тому “не зважаючи на загальний підупад державно-творчої праці, був ентузіастом організаційно-громадської праці” [7; 8, с. 16]: членом законодавчого органу ДЦ УНР в екзилі – Ради Республіки [8, с. 35], членом її Мандатної комісії від фракції місцевого самоврядування [8, с. 122], керівником ресорту Міністерства фінансів УНР в екзилі. Серед українських науковців “особливої слави” здобули спогади “Під сонцем Поділля”, де він докладно описав події на теренах краю впродовж 1895–1921 рр. [9; 10]. В. Січинський з нагоди його ювілею літературно-публіцистичної і громадської діяльності, вказує, що ці спогади “написані незвичайно живо і цікаво, завжди наповнені теплим чуттям і симпатією до людей праці, обов’язку і пильності”, вони “захоплюють читача зо всіх українських земель” й мають “незвичайну і заслужену популярність” серед українського громадянства [7].

В сучасній історичній науці посилився інтерес до вивчення доби національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., коли в огні збройної боротьби український народ відроджував і відстоював свою державність. А також до особистостей які творили Українську державу, а саме до однієї з найбільш одіозних особистостей ХХ ст. – українського державного і політичного діяча, публіциста, літературного і театрального критика, організатора українських збройних сил, “символу національної революції” [11], “будівничого і символу Української

державності” [12], “Президента України” [13], Голови Директорії, Головного Отамана Військ УНР, Симона Петлюри (*10.05.1879 – †25.05.1926). Після виходу в екзилі УНР не могла існувати як держава, адже не мала власної території, населення та міжнародного визнання. Проте Голова ДЦ УНР в екзилі С. Петлюра все ж таки був головою держави, а не головою політичного чи партійно-громадського об’єднання. Очолюваний ним ДЦ УНР був державно-політичним центром українського народу, а не політично-громадським угрупованням, який не імітував державну діяльність [14, с. 89], а проводив конкретну роботу щодо збереження і відновлення незалежної української держави [15].

До проблеми висвітлення цієї особистості неодноразово зверталися сучасники С. Петлюри, які писали, що завдяки його жертовній ідейності, непохитній волі, вмінню наказувати, напіврегулярні партизансько-повстанські військові формування ставали боєздатними частинами Армії УНР [16], “тверда і незламна віра вождя в остаточний її успіх, якась стихійна впертість, стремління боротись й боротись, – підсичували слабнущу енергію командирів і допроваджували до пожаданих наслідків” (В. Сальський) [17, с. 12]; він не зважаючи на дуже несприятливу ситуацію на фронті “бачив лише майбутню Україну, боротись за яку закликав до останньої краплі крові. В цьому була, є і буде сила впливу Петлюри не тільки на сучасні, але й на майбутні покоління” (В. Прохода) [18, с. 142]; “нікого за цей час могутнішого не виявилось йому на заміну, бо такого й не було”, адже це “людина нестримної енергії, ентузіаст, вірить, хоч деколи тільки інтуїтивно, й вливає свою віру в інших. Це головна його позитивна риса, яко вождя” (М. Капустянський) [19, с. 20-21]; він “не лякався смерті... рвався до передової лінії фронту: від цього кроку його завжди треба було стримувати” (О. Удовиченко) [20, с. 242].

В. Приходько також неодноразово висвітлював у своїх, на жаль, й досі маловідомих спогадах особистість С. Петлюри. Так, у праці “Момент підписання Варшавського договору” (Нью-

Йорк, 1954) [21-23] він розкрив деякі проблеми, пов'язані з міждержавною таємною угодою між УНР та Польщею, а також ставлення С. Петлюри до її творення. Зокрема, він писав, що як голова Губернської народної управи і Губернський комісар Поділля, “мимоволі був більш-менш в курсі тих подій” і тому, на його думку, цей договір “незалежно від його політичної оцінки, був актом суверенної, української держави з другою суверенною державою і як такий, уже належить до історії”. Він писав, що для об'єктивної оцінки ролі С. Петлюри при укладенні Варшавського договору 1920 р. варто розглянути всі обставини, які призвели до цього. Адже вже в листопаді 1919 р. до Кам'янця-Подільського і “на маленьку територію Української Республіки (п'ять повітів Поділля: Кам'янецький, Ушицький, Проскурівський, Могилівський і Ямпільський), на підставі окремої угоди, вступило польське військо, а за ним і польська ... цивільна й військова адміністрація”, яка мала досить далекосяжні “наміри щодо “братньої республіки”, особливо щодо “непомітної інкорпорації цієї частини Поділля до корінної Польщі”. Польська адміністрація намагалась поступово і непомітно “зліквідувати на цих теренах українські установи, українські школи і взагалі українське життя” [21].

Далі В. Приходько згадує, що “переговори у Варшаві займали перше місце в міркуваннях та дебатах”, адже для всіх хоча трохи політично відповідальних людей головною темою були “перспективи і можливості нашої політичної та військової співпраці” з Польщею. В. Приходько зауважує, що С. Петлюра добре усвідомлював усю безвихідь ситуації, в якій перебувала Україна [22], адже “культурна Європа свідомо закривала очі свої на криваву боротьбу України” в надії відтворити “колишню могутню Росію” [20, с. 290], не бажала визнати її незалежність, не вважала за потрібне допомогти українцям у їхній виснажливій, смертельній боротьбі з більшовизмом. С. Петлюра вважав, що творити в таких обставинах державу “абсолютно не можна” [24, с. 206] і вихід для України – лише у компромісі з польським урядом [21; 22; 25, с. 399-403]. Після підписання

договору, який і досі залишається найбільш вразливим аргументом в оцінках діяльності С. Петлюри, який приїхавши до Кам'янця-Подільського казав: “Я знаю, що багато з вас не вірить у наш новий союз” [26], але уряд УНР “пішов на тяжку жертву в інтересах державних, але він ніколи не відрікався від ідеї державної самостійності України” [20, с. 372].

Про свої враження щодо особистих спілкувань з С. Петлюрою згадує В. Приходько в спогадах “Із зустрічей з Головним Отаманом С. Петлюрою” (Нью-Йорк, 1953) [27; 28]. Зокрема, він пише, що перша коротка зустріч з С. Петлюрою відбулася на початку 1918 р., коли С. Петлюру було обрано Головою Київської губернської народної (земської) управи. Крім того, впродовж 1918–1923 рр. відбувалися “тільки принагідні короткі особисті зустрічі”. При цьому В. Приходько зауважує, що діяльність С. Петлюри та характер її були в центрі уваги цілого українського суспільства”, й тому його особисті спогади “можуть лише ілюструвати той загальний образ, який уже склався” про Головного Отамана та добу” [27].

В. Приходько характеризуючи особистість Голови ДЦ УНР, писав про “привабливість, симпатичність С. Петлюри, як людини, як особи”, як у “моменти радісні і у хвили сумні, – оця привабливість, “задушевність” ніколи не покидали Головного Отамана, хоч зрозуміло, була забарвлена різними настроями і переживаннями”. Від природи С. Петлюра був оптиміст і не зважаючи на своє високе становище, як “президента Держави й Отамана Військ, стосунки з ним, побачення і розмови ніколи не мали характеру натягнутости, напруження, нервовости, тим більше – страху”. Це не була “демагогія”, “панібратство”, штучна “солодкість”, бажання подобатись”, для цього він був “занадто інтелігентний і подібне “маскування” було “противне його вдачі”. Його натуральна привабливість притягала “до нього серця людей – селян, вояків, інтелігенції і, не раз навіть трохи чужих українству, генералів генерального штабу”. Це “відчувало й широке населення України – і то без різниці національності. Вступ українського війська в якесь визволене

від більшовиків місто був завжди великим і радісним святом... Учора мертве, понуре місто, – сьогодні оживало, народ висипав на вулицю, жінки, дівчата одягались, вікна розчинялись настіж і веселі акорди давно замовклих роялів наповнювала повітря”. Загалом, це був “стиль” української влади, української збройної сили, українського панування. Стиль – “диктатури серця”, під промінням якого все оживало й розцвітало”, а “флюїди цієї людяности, сердечности, погідкости йшли й розтікались по Україні зі ставки Головного Отамана” [27].

Далі В. Приходько згадує про своє призначення керівником відділу юстиції Директорії УНР, де він у Ставці Головного командування у Вінниці [27], мав зустріч з Головним Отаманом Симоном Петлюрою, який “в кімнаті уставлений телеграфічними апаратами” приймав “радісні повідомлення з різних місцевостей про успішний рух повстанської армії”. Це мабуть був “один із щасливіших днів” в його життю, – пише В. Приходько, – адже він “натхненний, оживлений, в чорному жупані, з сірим обрамленням, що дуже йому пасував, надзвичайно привітав мене, йдучи назустріч, тиснучи руку та обіймаючи”. “Я, – згадує В. Приходько, – навіть був трохи заскочений такою сердечністю та інтимністю”, адже ми не були “близько знайомі, але це безперечно було виявом його піднесеного настрою і щастя”. Він з безкомпромісних позицій української державності й незалежності боровся за те, щоб Україна звільнилася “з-під чужинного панування” і перед нею розгорнулася “блискуча доба “власної правди у власні хаті” [28].

Далі В. Приходько згадує про свою зустріч з С. Петлюрою на початку червня 1919 р., коли українське військо, під командою полковника О. Удовиченка зайняло Кам’янець-Подільський та інші поселення. На жаль, вояки Армії УНР, “улягаючи загальному рухові проти більшовиків”, учинили в одному із звільнених містечок жидівський погром. При цьому населення не постраждало, а вояки лише “пограбували пару крамниць та розпороли кілька перин. Зробили вони це, бо вважали, що всі жиди – більшовики”. В цьому питанні “на мое

здивування, – пише В. Приходько, – зустрівся з незвичною для С. Петлюри твердістю”, який вважав, що всі причетні до цих подій мають предстати перед судом. На всі мої прохання полегшити долю вояків, – згадує Віктор Кіндратович, – Головний Отаман зустрічав “мене лагідною усмішкою” й “говорив: знаю, знаю, голубе, чого ви приходите. Але що ж я можу вдіяти? Хочемо держави! Мусить бути суд і розправа. Потерпімо, що скаже суд”. При цьому, як пише В. Приходько, варто було враховувати й те, що з боку більшовиків лунали “тяжко несправедливі обвинувачення Головного Отамана і української влади взагалі в погромах чи потуранню погромам” [28].

Проблеми ставлення Голови Директорії до жидівських погромів частково розкрив В. Приходько і в праці “Симон Петлюра і жидівське питання Росії” (Нью-Йорк, 1951). Він стверджує, що С. Петлюра “був невтомним борцем не тільки за інтереси української нації, він був палким оборонцем всіх поневолених царатом народів і зокрема оборонцем також і жидівського народу”. С. Петлюра “цілком ясно і виразно виявив своє велике співчуття і прихильність до жидівського народу” в своїй маловідомій передмові до українського перекладу дуже популярної п’єси Є. Чірікова “Євреї” – “Страждання Нахмана” (1907), яка мала “певну політичну мету: викликати, серед широких мас українського народу співчуття до жидівського народу і ненависть до царської чорної сотні”, яка їх організовувала. Він, зокрема, писав, що п’єса “збуджує в серцях глядачів глибоку любов до пригнобленої нації”, викликає “глибокі співчуття у кожного, хто й не належить до цієї нації, якій судилось нести тяжкий хрест утисків і насильств”, “запалює гнів і ненависть” до того ладу, в якому можливі “хижацькі знущання над невинними жертвами”, і бажає аби “цей твір, навіяний глибокою прихильністю автора до віковичного мученика народу, став не тільки за лектуру для громадянства українського”. Вже сам факт вміщення передмови до українського перекладу п’єси “Євреї”, – робить висновок

В. Приходько, – “красномовно свідчить, що в особі С. В. Петлюри жидівський народ мав не тільки щирого приятеля і прихильника свого, а ще й активного оборонця від кривд, поневолення і знущань з боку російського царського уряду”. На жаль, – пише В. Приходько, – ще й досі “вороже настроєні до української національної справи” науковці продовжують всупереч незаперечним фактам поширювати “брехливий ганебний наклеп на криштално чисту постать Великого Сина Української Нації” та компрометують “керівника Українських визвольних змагань і сам Український визвольний рух” перед світовою спільнотою [29].

Таким чином, В. Приходько свідчить, що С. Петлюра був “людиною глибоко ліберальною, гуманною, щирим демократом, прихильником народоправности і водночас політиком великого формату, що не вагався перед відповідальними рішеннями” [25, с. 399; 30, с. 2029]. Спогади В. Приходька допомагають значно розкрити та усвідомити ті складні соціально-політичні обставини, в яких керівник Української держави Симон Петлюра робив усе можливе для відродження української державності. Знаний історик А. Жуковський оцінюючи його діяльність, пише: “якими малими, неправдивими і облудними були оцінки, програми і директиви колись визначних державних діячів! Лише шлях Петлюри був виправданий”. Адже за ним пішла більшість його сучасників, а згодом – й “пізніші генерації”. Його план творення незалежної України знайшов “свою реалізацію і в добрих починах сучасної української державності” [31, с. 6; 32].

Сьогодні мрія С. Петлюри в українську державність, в яку він безмежно вірив, здійснилася: “Ти переможеш, Великий Народе Мученику, і переможеш не для того, щоб підбивати під себе чужі, не наші землі. Ти переможеш для спокійного будування могутньої держави України, для щасливої праці поколінь майбутніх. Спадуть віковічні кайдани з стомлених рук твоїх, спадуть ганебні пута з величної постаті рідної матері – України” [20, с. 292].

Улас Самчук запитує сучасних українців. – “Чи багато сьогодні між нами знайдеться таких, які в ім’я загального державного добра могли б зректися своїх групових упереджень, що стоять на перешкоді єдності й цілості визвольного фронту, як це зробив свого часу Симон Петлюра?”. Адже він, “на руїнах жорстокої, темної революції, в країні абсолютної політичної порожнечі, зумів створити і три роки вдержати державу і армію народу, який двоє з половиною століть був відданий на найбезогляднішу фурію національної заглади”. Пам’ять про С. Петлюру “перейде в міт нації, перейде в культ нації, на вівтар якого нація складатиме свої жертви вдячності від віку і до віку” [33, с. 41].

Список використаних джерел та літератури:

1. Верес Р. Спогади – важливе історичне джерело // Свобода (Нью-Йорк). – 1966. – Ч. 228. – 9 груд. – С. 2.
2. Миронець Н., Старовойтенко І. Просопографія // Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко [та ін.]. – К. : Либідь, 2008. – С. 424-431.
3. Колобов О. О. Значення фондів особового походження для історико-біографічних досліджень // Українська біографістика : Зб. наук. пр. – Вип. 2. – К. : “РИО”, 1999. – С. 201-212.
4. Воропай О. Мемуарна література // Визвольний шлях (Лондон). – 1983. – Кн. 3. – берез. – С. 374-377.
5. Приходько В. “Пабіско” (спогад) // Свобода (Нью-Йорк). – 1952. – Ч. 321. – 2 груд. – С. 2.
6. Павлович П. Заслужений громадський діяч (3 нагоди 75-ліття проф. Віктора Приходька) // Свобода (Нью-Йорк). – 1961. – Ч. 95. – 23 трав. – С. 3.
7. Січинський В. Під сонцем Поділля. 3 нагоди 50-річного ювілею літературно-публіцистичної і громадської діяльності проф[есора] Віктора Приходька // Свобода (Нью-Йорк). – 1956. – Ч. 233. – 5 груд. – С. 3.
8. Український парламентаризм на еміграції. Державний Центр УНР: документи і матеріали. 1920–1992 / упоряд.: В. Яблонський. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2012. – 840 с.

9. Приходько В. Під сонцем Поділля: спогади. – Ч. 1. – Вид. 4-е. – Нью-Йорк ; Мюнхен : Криниця, 1967. – 184 с.
10. Приходько В. Під сонцем Поділля: спогади. – Ч. 2 / упорядники і автори передмови Ю. Легун, О. Кравчук. – Вінниця 7 : ТОВ “Консоль”, 2011. – 416 с.
11. Плав’юк М. Символ національної революції [До 120-ліття з дня народження С. Петлюри] // Пам’ять століть (Київ). – 1999. – № 3. – С. 3-5.
12. Плав’юк М. Симон Петлюра – будівничий і символ Української державності // Інформаційний бюлетень Української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі. – 1991. – № 54. – С. 4-7.
13. Іванис В. Симон Петлюра – Президент України. – К. : Наукова думка, 1993. – 268 с.
14. Панова І. Ю. Голова Державного Центру УНР в екзилі: політико-правовий статус // Держава і право: 36. наук. пр. Юридичні і політичні науки. Вип. 49. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – С. 84-90.
15. Самійленко І. Перший етап державного центру УНР в екзилі (1920-1948) // Свобода (Нью-Йорк). – 1993. – Ч. 15. – 23 січ. – С. 2.
16. Симон Петлюра (1879-1926) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://svit.ukrinform.ua/celebrities.php?page=petlura.htm> (22.03.2013). – Назва з екрану.
17. Сальський В. Головний Отаман Симон Петлюра і Армія УНР (спогади) // Табор (Варшава). – 1927. – № 3. – С. 5-20.
18. Збірник пам’яті Симона Петлюри (1879-1926). – Прага : [б. в.], 1930. – 258 с. Репринтне видання: К. : МП Феникс, 1992. – 260 с.
19. Капустянський М. Похід українських Армій на Київ–Одесу в 1919 році: Короткий воєнно-історичний огляд : у 2-х кн. – 2-ге вид. – Мюнхен : [б. в.], 1946. – Кн. 1. – 130 с.
20. Петлюра С. Статті, листи, документи / Цент. ком. вшанування пам’яті Симона Петлюри в Америці. – Нью-Йорк : Укр. Вільна АН у США, 1956. – 480 с.
21. Приходько В. Момент підписання Варшавського договору (спогад) // Свобода (Нью-Йорк). – 1954. – Ч. 124. – 30 черв. – С. 3.
22. Приходько В. Момент підписання Варшавського договору (спогад) // Свобода (Нью-Йорк). – 1954. – Ч. 125. – 1 лип. – С. 3.
23. Приходько В. Момент підписання Варшавського договору (спогад) // Свобода (Нью-Йорк). – 1954. – Ч. 126. – 2 лип. – С. 5.

24. Петлюра С. В. Статті [Текст] / упоряд. та авт. передм. О. Климчук. – К. : Дніпро, 1993. – 341 с.
25. Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі: Статті і матеріали / За ред. Л. П. Винар і Н. Пазунок ; Ін-т дослідження модерної історії України. – Філадельфія ; К. ; Вашингтон : Фундація ім. С. Петлюри в США та ін. – 1993. – 494 с.
26. Варшавський договір УНР з Польщею та його наслідки [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://npu.edu.ua!/e-book/book/html/D/iplp_kspd_Ovsij%20I%20O%20Zovnishnja (22.02.2013). – Назва з екрану.
27. Приходько В. Із зустрічей з Головним Отаманом С. Петлюрою (спогади) // Свобода (Нью-Йорк). – 1953. – Ч. 121. – 3 черв. – С. 3.
28. Приходько В. Із зустрічей з Головним Отаманом С. Петлюрою (спогади) // Свобода (Нью-Йорк). – 1953. – Ч. 122. – 4 черв. – С. 3.
29. “П. В.” [Приходько В.] Симон Петлюра і жидівське питання Росії // Свобода (Нью-Йорк). – 1951. – Ч. 133. – 9 черв. – С. 2.
30. Гунчак Т. і Р. М. Петлюра Симон // Енциклопедія Українознавства-П. – Львів: НТШ, 1996. – Т. 6. – С. 2029-2030.
31. Полтавська Петлюріана. Число 3 [Текст] : матер. четвертих Петлюрівських читань / Полтавське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім. Т. Г. Шевченка ; ред. П. П. Ротач. – Полтава : Рік, 1999. – 160 с.
32. Симон Петлюра. Політичний портрет [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://www.history.vn.ua/article/31.html> (22.02.2013). – Назва з екрану.
33. Самчук У. Державна концепція С. Петлюри // Альманах Українського Народного Союзу (Нью-Йорк). – 1979. – С. 37-41.

ДОДАТКИ

**УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №42/99**

Про День соборності України

***Указ втратив чинність
(згідно з Указом Президента України
від 30 грудня 2011 року N 1209/2011)***

Враховуючи велике політичне та історичне значення об'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки для утворення єдиної (соборної) української держави, постановляю:

Установити День соборності України, який відзначати щорічно 22 січня - у день проголошення в 1919 році Акта злуки.

Президент України

Л. КУЧМА

м. Київ
21 січня 1999 року
N 42/99

Джерело: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U042_99.html

**УКАЗ
Президента України №1209/2011**

**Про відзначення в Україні деяких пам'ятних дат
та професійних свят**

***Із змінами і доповненнями, внесеними
Указами Президента України
від 30 грудня 2013 року N 717/2013,
від 13 листопада 2014 року N 871/2014
Додатково див. ухвалу
Вищого адміністративного суду України
від 28 березня 2012 року***

З метою впорядкування відзначення в Україні деяких пам'ятних дат і професійних свят та на підтримку пропозицій громадян, громадських організацій постановляю:

1. Установити в Україні:

Абзац другий статті 1 виключено

(згідно з Указом Президента України від 13.11.2014 р. N 871/2014)

Всеукраїнський день працівників культури та майстрів народного мистецтва, який відзначати щорічно 9 листопада разом із Днем української писемності та мови;

(абзац третій статті 1 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента України від 30.12.2013 р. N 717/2013)

День родини, який відзначати щорічно 8 липня;

День флоту України, який відзначати щорічно в останню неділю липня.

2. Визнати такими, що втратили чинність:

Указ Президента України від 21 січня 1999 року N 42 “Про День соборності України”;

Указ Президента України від 21 березня 2000 року N 484 “Про Всеукраїнський день працівників культури та аматорів народного мистецтва”;

Указ Президента України від 19 листопада 2005 року N 1619 “Про День Свободи”;

Указ Президента України від 27 грудня 2006 року N 1132 “Про відзначення у 2007 році Дня Соборності України”;

Указ Президента України від 13 грудня 2007 року N 1219 “Про відзначення у 2008 році Дня Соборності України”;

Указ Президента України від 18 листопада 2008 року N 1053 “Про День флоту України”;

Указ Президента України від 21 серпня 2009 року N 663 “Про День майстрів народного мистецтва”;

Указ Президента України від 1 грудня 2009 року N 986 “Про відзначення у 2010 році Дня Соборності України”.

3. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

В. ЯНУКОВИЧ

м. Київ

30 грудня 2011 року

N 1209/2011

Джерело: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U1209_11.html

**УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ № 871/2014**

Про День Соборності України

1. Відзначати щорічно 22 січня - у день проголошення в 1919 році Акта злуки Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки – День Соборності України.

2. Внести до Указу Президента України від 30 грудня 2011 року № 1209 "Про відзначення в Україні деяких пам'ятних дат та професійних свят" зміну, виключивши абзац другий статті 1.

3. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

Петро ПОРОШЕНКО

13 листопада 2014 року

Адреса сторінки: <http://www.president.gov.ua/documents/18440.html>
Усі права на матеріали, розміщені на сайті, належать Адміністрація Президента України.

**Закон про встановлення святкування 22 січня, як дня
проголошення самостійності України (24 січня 1919 р.)**

*Джерело: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919%20\(01\)%2024.
den%20nezaleznosti.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919%20(01)%2024.den%20nezaleznosti.php)*

ІМЕНЕМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ
затверджую:

ГОЛОВА ДИРЕКТОРІЇ *В.Винниченко* в.р.
ЧЛЕНИ: Андрієвський в.р. *А.Макаренко* в.р.
Член-Секретарь *Ф.Швець* в.р.
24 січня 1919 р. Київ.

Посвідчив: В.о. Державного Секретаря
Михайло Корчинський в.р.

УХВАЛЕНИЙ РАДОЮ НАРОДНІХ МІНІСТРІВ

З А К О Н

*про встановлення святкування 22 січня,
як дня проголошення самостійності України.*

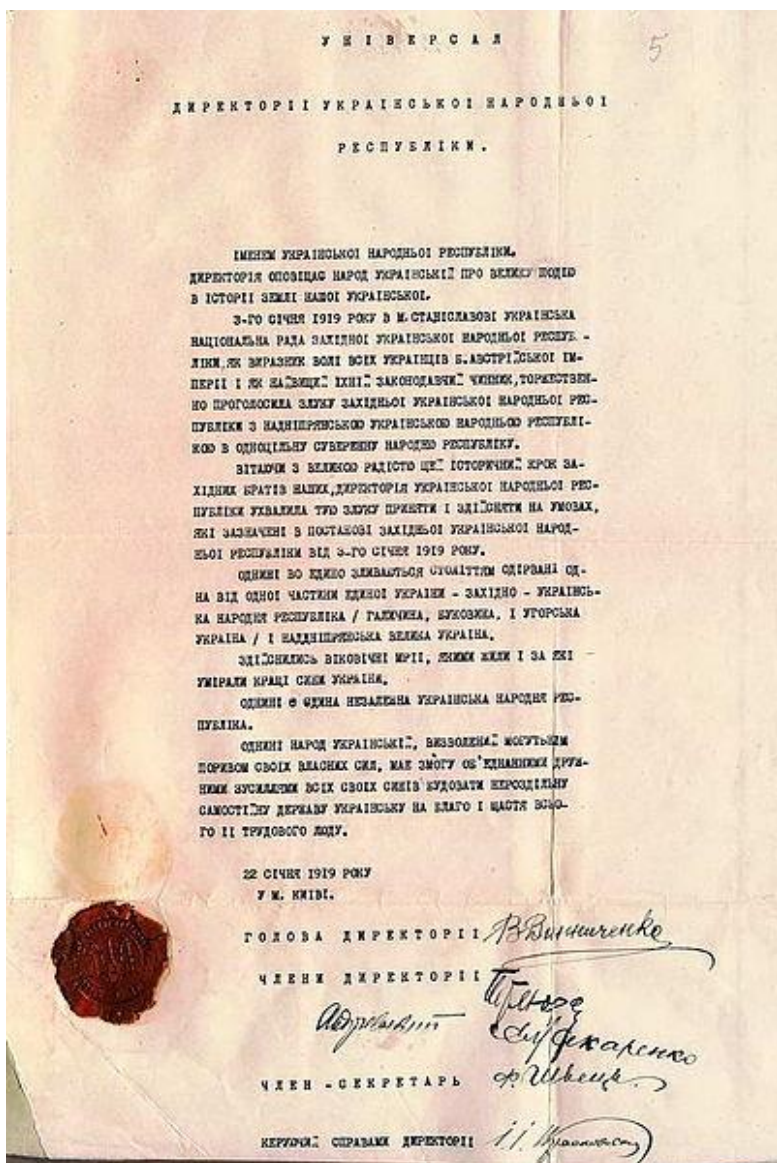
На доповнення відповідних законів встановити щорічно святкувати 22 січня, як дня проголошення Українською Центральною Радою самостійності України.

ГОЛОВА РАДИ НАРОДНІХ МІНІСТРІВ *В.Чеховський*

МІНІСТР НАРОДНЬОЇ ОСВІТИ *Проф. І.Огієнко*

Універсал Директорії УНР про Злуку УНР та ЗУНР від 22 січня 1919 року.

Джерело: ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 5, арк. 5.
<http://www.archives.gov.ua/Sections/Constitution/2/index.php?41>

**Ухвала Української Національної Ради про злуку Західно-Української Народної Республіки і Української Народної Республіки.
3 січня 1919 р.**

Джерело: <http://www.memory.gov.ua/news/svyato-zluki-unikalni-foto-vid-institutu-natsionalnoi-pamyati>

ВІСТНИК

державних законів і розпорядків

Західної Области Української Народної Республіки.

1. Випуск.

Виданий 31. січня 1919.

Річник 1919.

Зміст: (ч. 1—7) 1. Ухвала У. Н. Р. про злуку Західно-Української Республіки з Українською Народною Республікою. — 2. Закон про спосіб оповіщення законів і розпорядків. — 3. Закон про вибори до складу У. Н. Р. — 4. Закон про Вида У. Н. Р. — 5. Закон про несамоквітність членів У. Н. Р. — 6. Розпорядок в справі воєнних чинів осіб небажаних до військової служби. — 7. Розпорядок в справі виплати одноразового надбавкового додатку чинним урядникам і функціонерам державним, урядникам і функціонерам управлінням до смертних, вдовам і сиротам по них та робітникам залізничного.

1.

Ухвала

Української Національної Ради з дня 3. січня 1919 р. про злуку Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою.

Українська Національна Рада постановила:

Українська Національна Рада, виконуючи право самоозначення Українського Народу, проголошує торжественно з'єднане з винищенням днем Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою в одну, єдину, суверенну Народну Республіку.

Зміряючи до найкоршого переведення цієї злуки, Українська Національна Рада затверджує передоступний договір про злуку, заключений між Західно-Українською Народною Республікою і Українською Народною Республікою дня 1. грудня 1918 р. у Хвастові, та поручає Державному Секретаріатові негайно розпочати перего-

вори в київським правительством для сфіналізованих договору про злуку.

До часу, коли зберуться установчі збори з'єднаної Республіки, законодавчу владу на території бувшої Західно-Української Народної Республіки виконує Українська Національна Рада.

До тогож самого часу цивільну і військову адміністрацію на згаданій території веде Державний Секретаріат, установлений Українською Національною Радою, як її виконуючий орган.

За Виділ Української Національної Ради:

Др Горбачевський, в. р.

Др Петрушевич, в. р.

2.

Закон

з дня 4. січня 1919 р. про спосіб оповіщення законів і розпорядків.

Українська Національна Рада постановила:

Передвступний договір (м. Фастів, 1 грудня 1918 р.)

Джерело: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0011300-18>

Винниченко В. Відродження нації. - Київ; Відень, 1920. - Т.3. - С. 254 - 256.

**Передвступний договір,
заключений дня 1 грудня 1918 року в м. Фастові
між Українською Народньою Республікою
й Західно-Українською Народньою Республікою
про маючу наступити злуку обох українських держав
в одну державну одиницю**

1. Західно-Українська Народня Республіка заявляє цим непохитний намір злитись у найкоротшім часі в одну велику державу з Українською Народньою Республікою – значить заявляє свій намір перестати існувати як окрема держава, а натомість увійти з усією територією й населенням, як складова частина державної цілости, в Українську Народню Республіку.

2. Українська Народня Республіка заявляє цим рівнож свій непохитний намір злитись у найкоротшім часі в одну державу з Західно-Українською Народньою Республікою – значить заявляє свій намір прийняти всю територію й населення Західно-Української Народньої Республіки, як складову частину державної цілости, в Українську Народню Республіку.

3. Правительства обох Республік вважають зв'язаними повищими заявами, то значить: вважають себе посполу зобов'язаними цю державну злуку можливо в найкоротшім часі перевести в діло так, щоби в можливо найкоротшім часі обі держави утворили справді одну неподільну державну одиницю.

4. Західно-Українська Народня Республіка з огляду на витворені історичними обставинами, окремими правовими інституціями та культурними й соціальними ріжницями окремішності життя на своїй території й її населення, як будучій частині неподільної Української Народньої Республіки, дістає територіяльну автономію, которій межі означить у хвилі реалізації злуки обох Республік в одну державну

цілість окрема спільна комісія за ратифікацію її рішень компетентними законодавчими й правительственными державними органами обох Республік, Тоді також установлені будуть детальні умовини злуки обох держав.

5. Договір цей, списаний у двох примірниках, як двох окремих оригіналах, призначених по одному для правительств кожної з обох держав, може бути опублікований за згодою обох правительств, т.є. Директорії Української Народньої Республіки й Ради Державних Секретарів Західно-Української Народньої Республіки.

Директорія Української Народньої Республіки:

В. Винниченко

П. Андрієвський

Ф. Швець

Отаман Укр[аїнських] Респ[убліканських] військ

С. Петлюра

*Повновласники Ради Державних Секретарів
Західно-Української Народньої Республіки:*

д-р Льонгін Цегельський

д-р Дмитро Левицький

ДО СВІТЛОЇ ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У КИЄВІ

Президія Національної Ради і Рада Державних Секретарів Західно-Української Народної Республіки мають честь подати отсим до відома Світлої Директорії і Правительства Української Народної Республіки, що Українська Національна Рада, яко найвищий законодавчий орган Західно-Української Народної Республіки, на торжественнім засіданні в Станиславові, дня 3 січня 1919 року, одногolosно рішила, що слідує:

Українська Національна Рада, виконуючи право самовизначення Українського Народу, проголошує торжественно з'єднання з нинішнім днем Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою в одну одноцілну, суверенну Народню Республіку.

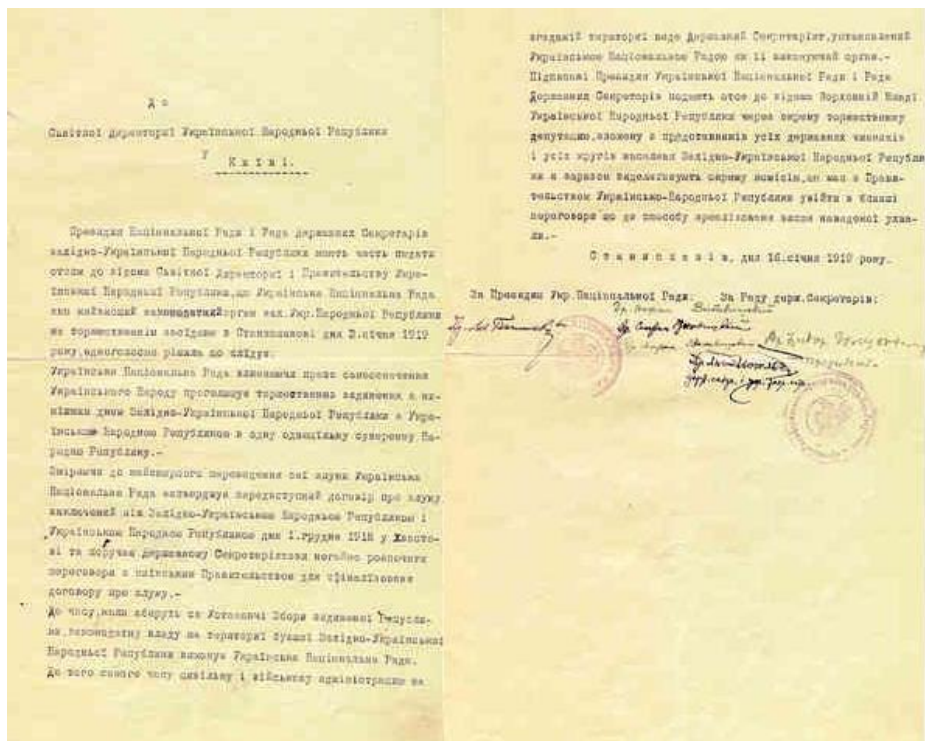
Зміряючи до найскоршого переведення цієї злуки, Українська Національна Рада затверджує передвступний договір між Західно-Українською Народною Республікою і Українською Народною Республікою дня 1 грудня 1918 року у Хвастові та поручає Державному Секретаріатові негайно розпочати переговори з Київським правительством для офіналізації договору про злуку.

До часу, коли зберуться Установчі Збори об'єднаної Республіки, законодавчу владу на території бувшої Західно-Української Народної Республіки виконує Українська Національна Рада.

До того самого часу цивільну і військову адміністрацію на згаданій території веде Державний Секретаріят, установлений Українською Національною Радою як її виконавчий орган. Підписані Президія Української Національної Ради та Рада Державних Секретарів подають се до відома Верховної Української Народної Республіки через окрему торжественну депутацію, złożену з представників усіх державних чинників і

усіх кругів населення Західно-Української Народної Республіки, а разом висилають окрему комісію, що має з правительством Української Народної Республіки увійти в близькі переговори що до способу зреалізовання вище наведеної ухвали

Станіслав, дня 16 січня 1919 року
За президію Української Національної Ради:
Доктор Лев Бачинський,
Доктор Стефан Левицький
За Раду Державних Секретарів:
Доктор Ізидор Голубович, Президент
Доктор Льонгін Цегельський,
Державний Секретар і управитель закордонних справ

Петлюра С. Наказ по Військовому міністерству (2 січня 1919 р.)

Джерело: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919\(01\)02.petlura_vijska.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919(01)02.petlura_vijska.php)

Наказ по Військовому міністерству

До мого відома дійшло, що в місцевостях, оголошених на військовому стані облоги, ведуть злочинну агітацію проти Української Народньої Республіки та її законної влади – Директорії – переважно люде, що не належать до громадян нашої Республіки і що наїхали з Великоросії та інших країн бувшої Росії. Ці люде, замість того, щоб дякувати нашій Україні за той хліб, який їдять тут, вчиняють різні заколоти, сіють анархію, грабують мирне населення, займаються саботажем, провокацією та спекуляцією. Бувші гетьманці поробилися большевиками – комуністами і хотять знову накинати нам на шию московське ярмо, од якого ми тільки що увільнились, і вирвати у нас ту землю та волю, яку5 ми здобули. Повідомляю, що українське республіканське військо проливало свою кров не для того, щоб повернулася знову гетьманщина та московські совдепи, а для того, щоб наш народ зажив мирно і спокійно своїм власним життям в самостійній Українській Народній Республіці. А через це наказую всім командуючим фронтами, губерніяльним комендантам і командуючим охороною залізниць, незалежно від встановлених вже мір по боротьбі з контрреволюцією та анархією, висилати за межі України всіх ворогів Української влади, замічених в злочинній агітації проти неї; це належить і до громадян нашої Республіки. Наказую оголосити для загальної відомости, що висильці підлягатимуть не тільки самі злочинці-агітатори, а разом з ними і їх жінки та сем'ї. З огляду на те, що агітатори не-українці часто підробляють документи і паспорти на громадян Української Республіки, наказую телеграфно робити перевірку таким документам, а винуватих у фальшуванні документів розглядати як шпівонів з впливаючими звідсіль висновками. Наказ цей телеграфно передати по призначенню, оголосити в часописях, наліпити на всіх станціях і негайно вводити в силу.

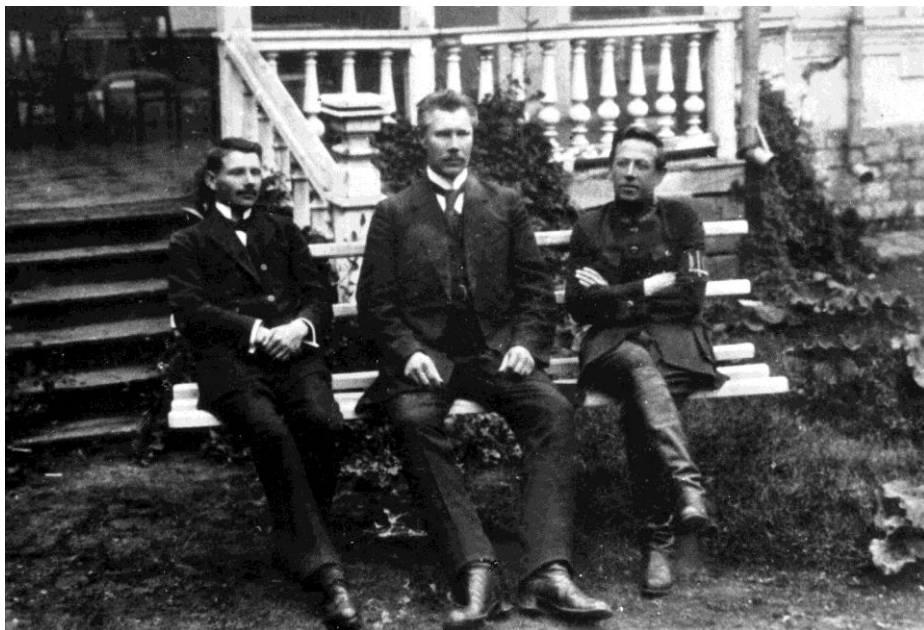
Головний отаман

С. Петлюра

Члени Директорії УНР

(зліва направо) Ф. Швець, А. Макаренко, С. Петлюра. 1919 р.

Джерело: http://golosukraine.com/publication/kultura/istoriya/26185-neprimirimij-borec-za-ukrayinsku-derzhavu/#.VRvG_I5QNko

Члени Директорії УНР. 1919 р.

Джерело: <http://www.litopys.com.ua/encyclopedia/khronolog-ya-rozvitku-pod-y/direktor-ya-unr-z-grudnya-1918-r/>

С. Петлюра (Головний отаман військ УНР, Голова Директорії
(13.02.1919-10.11.1920)) у Кам'янці-Подільському.

Джерело: <http://www.archives.gov.ua/>

Петлюра

В. Винниченко Голова Директорії УНР.

Джерело: <http://www.archives.gov.ua/>

В. Винниченко

Є. Петрушевич. Президент ЗУНР. 1919 р.

Джерело: <http://his.img.pravda.com/images/doc/d/3/d351758-1.jpg>

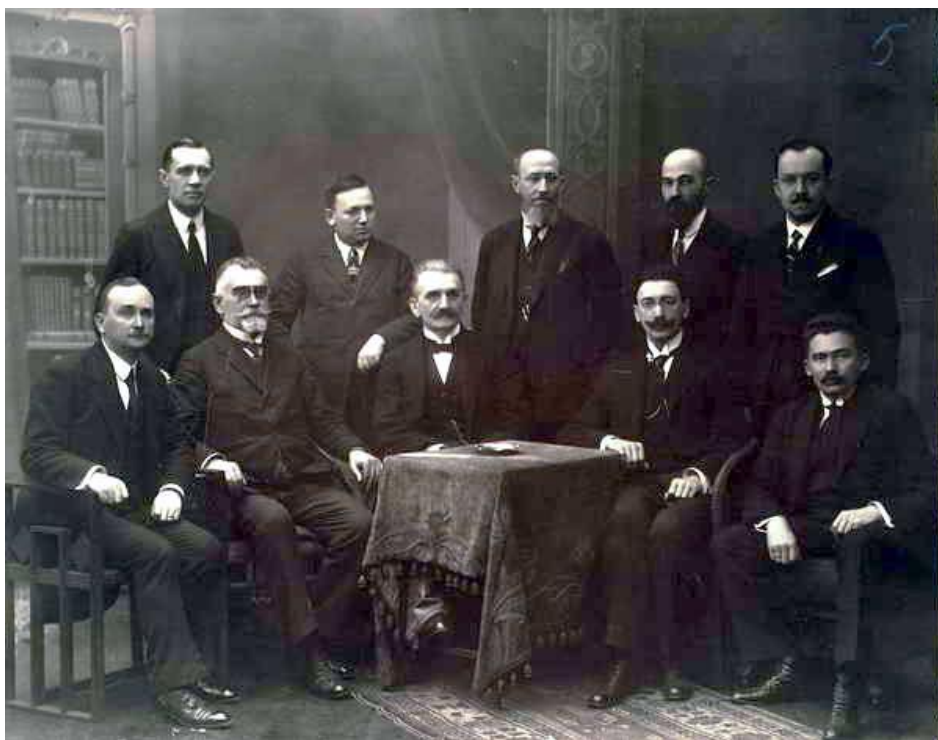
Члени Уряду Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) у м. Кам'янці-Подільському. 1919 р.

*Джерело: ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 2015, арк. 1.
<http://www.archives.gov.ua/Sections/Constitution/2/index.php?44#photo>*

**Члени Уряду Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР)
у Відні. 1920 р.**

*Джерело: ЦДАВО України, ф. 5235, оп. 1, спр. 2015, арк. 5.
<http://www.archives.gov.ua/Sections/Constitution/2/index.php?45#photo>*

Проголошення Акту Злуки українських земель на Софійській площі в Києві. 22 січня 1919 р. Знято з дзвіниці Софійського собору, на горизонті видно ще не зруйнований більшовиками Михайлівський Золотоверхий.

Джерело: <http://www.memory.gov.ua/news/svyato-zluki-unikalni-foto-vid-institutu-natsionalnoi-pamyati>

19 грудня 1918 р. Директорія на Софіївській площі (Винниченко, Андрієвський, Швець, Петлюра).

Джерело: <http://incognita.day.kiev.ua/aresht-trivalistyu-v-dobu.html>

**22 січня 1919 р. Мітинг у День Злуки (м. Київ, Софіївська площа).
В. Винниченко і С. Петлюра**

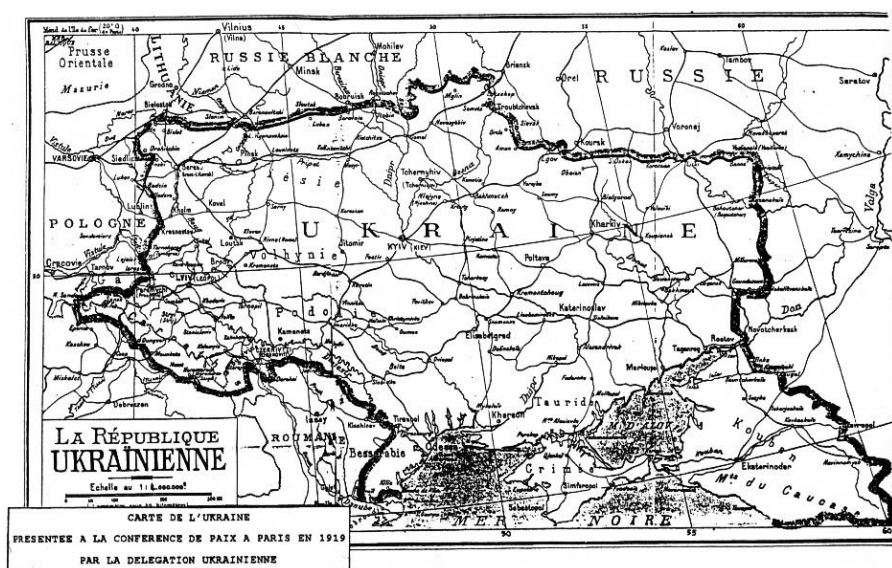
Джерело: <http://incognita.day.kiev.ua/aresht-trivalistyu-v-dobu.html>

22 січня 1919 р. Мітинг у День Злуки (м. Київ, Софіївська площа).
Джерело: <http://www.history.org.ua/?termin=Dyrektoriya>

Території, на які претендувала Українська Народна Республіка.
Джерело: <http://www.archives.gov.ua/>

Головний отаман С. Петлюра. Наказ № 131.

(26 серпня 1919 р.)

Джерело: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919\(09\)26.petlura.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919(09)26.petlura.php)

Наказ № 131
Головного отамана С. Петлюри
від 26 серпня 1919 р.

Українське хоробре військо, скуте національною свідомістю свого великого визвольного завдання, освячене кращими заповідями своїх прадідів, непереможно й швидкою ходою посунуло вперед, до кращої долі, здобуваючи її своєю і вражою кров'ю. Самою історією судилося нашому славетному козацтву принести на своїх багнетах волю й щастя своїй рідній землі й усім тим, хто на ній з давніх-давен мирно оселився. А бандити всього світу, спіймані на гарячому вчинку, – більшовики, наче ті полохливі злодії, нестримно тікають на північ, у свій темний закуток.

Проте на вільній, але занапащеній нашій землі ще залишився сморід конаючого звіря-ворога. Йому було мало чесної крові вояцтва; йому захотілося ще крові невинної, ні в чому неповинного населення. Темні люди, чорносотенці і червоносотенці (одна темна зграя), різні провокатори, кинувши зброю, повилазили зі своїх закутків і розпочали ганебну працю на іншому ґрунті. Вони завзято снують своє ганебне павутиння провокації, викликаючи погроми єврейської нації й часом підбурюючи на це страшне діло й деякі несталі елементи нашого війська. В такий спосіб вони хочуть заплямити перед усім чесним миром нашу боротьбу за волю й загирити нашу національну справу.

Старшино й козацтво! Час нам знати, що єврейство, так само як більшість нашого українського населення, зазнало лиха від більшовицько-комуністичної навали й зрозуміло вже, де правда. Найкращі єврейські партії, як ось Бунд, "Об'єднанці", "Поалей Ціон", "Фолькс Партай", рішуче стали на бік української самостійної державності й рука в руку з нами працюють на її користь. Час уже зрозуміти, що мирне єврейське населення – їхні діти, їхні жінки, так само, як і ми, – було поневолене й позбавлене своєї національної волі. Йому нікуди йти від нас; воно живе з нами з давніх-давен, поділяючи з нами нашу долю й недолю.

Лицарське військо, що несе всім націям України братерство, рівність і волю, не повинно спокійно слухати всяких пройдисвітів і

провокаторів, жадаючих людського м'яса. Так само воно не може спричинитися до тяжкої недолі євреїв. Хто ж допускається такого тяжкого злочину, той є зрадник і ворог нашого краю й мусить бути усунений від людського співжиття.

Старшино й козацтво! Весь світ дивиться й не надивується на наші визвольні подвиги. Не плямуйте ж їх, хоч би й випадково, ганебним ділом і не завдавайте нашій державі пекучого сорому на весь світ. Наші численні зовнішні й внутрішні вороги вже використовують погромні події; вони вже тичуть у нас пальцями й цькують на нас, нібито ми негідні на незалежне державне існування й мусимо знову запрягтися в ярмо неволі.

Я, ваш головний отаман, кажу вам, що якраз тепер на міжнародному суді розв'язується справа: бути чи не бути нашому державному незалежному життю. Старшино й козацтво! У ваших руках ця справа. Виступайте зі зброєю проти справжнього ворога й пам'ятайте, що наше чисте діло вимагає й чистих рук. Будьте певні, що всіх ворогів краю зустріне сувора законна кара народного суду, а помста, часто-густо необміркована, – це не козацьке діло.

Всіх же, що підбурюватимуть вас на погроми, рішуче наказую викидати геть з нашого війська й віддавати під суд як зрадників Вітчизни. Суд же нехай судить їх по їхніх вчинках, не жалюючи для злочинців найсуворіших кар закону. Уряд УНР, розуміючи всю шкоду від погромів для держави, видав до всього населення краю відозву, в якій закликає виступити проти всіх заходів ворогів, що підіймають погроми єврейського населення.

Наказую всьому вояцтву пильно прислухуватись до цієї відозви й найширше розповсюдити її серед населення та серед товариства. Наказ цей прочитати в усіх дивізіях, бригадах, полках, куренях та сотнях як Наддніпрянської й Наддністрянської армій, так і серед повстанських частин.

Головний отаман

Петлюра

Начальник штабу Головного отамана

отаман Юнаків

Проти погромів

***Головний Отаман Республіканських Військ 27 серпня с.р.
звернувся до Українських Військ з слідуючою відозвою:***

Вояки Української Армії! Українське Народне Республіканське Військо Наддніпрянщини і Наддністрянщини, з'єднане в одну Армію, побідним маршем іде наперед, розбиваючи ворога, з кожним днем здобуває все нові та нові простори України, звільняючи від грабіжників-большевиків, і цим несе Українському Народові свободу, волю і надії на світлі дні державного ладу і порядку.

Большевицька анархія і безладдя, страшний червоний терор, панування чрезовичайок, каторжан, у яких немає нічого святого в житті, виснажили останні соки у нашого народу і залили наші степи річками крові невинних і сльозами людськими.

З дзвонами в церкві, з хлібом-сіллю, квітками і сльозами радості зустрічає стомлений, знесилений і обідраний Український Нарід вас, хоробрі лицарі, як визволителів з-під ярма і знущань большевицьких, і як плоть від своєї плоті, і як кров від своєї крові.

Великий національний ентузіазм охоплює наш нарід при вашому вході в села і міста, і урочиста зустріч вас завжди чекає, а винувниками всього цього являєтесь ви, старшини і козаки Української Армії.

Славні і ніколи незабутні хвилини переживаєте ви в цей час, а з вами і всі народи, які живуть на терені українському. Свята боротьба за визволення поневолених, незгладно на належність їх до тої чи другої нації, за панування правди і волі, народоправства і за самостійність нашої Республіки, – ось ваші ідеали в цій боротьбі.

Об'єднання всіх демократичних сил України всіх національностей, які стали на ґрунті самостійности нашої Республіки і участь їх в державному будівництві буде запорукою нашої перемоги над ворогами і запорукою нашого самостійного і ні від кого не залежного життя.

Але вороги наші не сплять і уважно слідкують за кожним нашим кроком, аби тим чи іншим вчинком внести розлад серед нас і цим пошкодити скорішому здійсненню змагань нашого народу.

Ті ж самі большевики вважають Україну спадщиною Москви, тільки різниця та, що раніш була спадщина чорної, а тепер червоної

Москви. Вони бачать, що прийшов уже кінець їх пануванню на Україні, бо сам нарід український повстав проти них, але вони не гублять ще надії на поневолення народу українського.

Провокацією, на яку вони витрачають величезні суми, вони хотять розкласти нас зсередини, підкуплюючи злочинний елемент, який підбурює наших козаків до різних бешкетів і до погромів над невинним єврейським населенням, і цим хотять накласти тавро погромників на чоло лицарів, які несуть визволення всім народам на просторах України.

Цим способом наші вороги хотять роз'єднати українські і єврейські працюючі маси, шляхи яких дійсно зв'язані і мають за собою 300 років знуцання і гніту російського царизму.

Наша Народня Армія мусить нести рівність, братерство і визволення українському і єврейському громадянствам, бо останнє активно підтримує Правительство У.Н.Р. Всі його партії, як-то: Бунд, Об'єднанні, Поалей-Ціон і Фолкс-Партей стали на ґрунті самостійности України і беруть участь у будівництві Республіки.

Я сам знаю, коли представники єврейського населення допомагали нашому війську і підтримували законну республіканську владу. Вороги нашої державности – большевики розстрілювали і розстрілюють не тільки українське населення, але й єврейське, часто із останнього забирали останні засоби для життя.

З великою пошаною я ставлюся до тих жертв єврейкого населення, які воно понесло на вівтар нашої отчизни в цій боротьбі.

З донесення командуючих нашими славними дивізіями і корпусами і од державних інспекторів я знаю також про те, що єврейське населення допомагало нашим хворим і раненим, і діти євреїв обмивали кров з ран у наших козаків в шпиталях, наскоро улаштованих за 3–5 верст од бойової лінії.

Мене зворушили сльози подяки на очах наших козаків до євреїв за їх сердешне піклування і допомогу ближньому, і я з приємністю спостерігав, як козаки нашої армії І. ставили варту біля крамниць та склепів єврейських, охороняючи їх майно від грабунків.

Виправлення мосту єврейським населенням під Староконстантиновом, зруйнованого большевиками, в дуже короткий термін і допомога харчами, білизною теж говорять за лояльне до нашої армії відношення. Маю певність і тверду надію, що такі факти надалі будуть частішими з боку єврейського громадянства і принесуть користь, так потрібну в справі заспокоєння для нашого краю.

Міністер Єврейських Справ цілим рядом заходів вплинув уже на большевицькі кола єврейства, і вони вже не підтримують большевиків, бо бачать в цьому свою загибель. Разом з вами кличу єврейське громадянство йти з нами і всім допомагати нашому війську і правительству, і тоді можна сказати з певністю, що Правительstwo УНР і ви, його армія, справитесь з тою великою і відповідальною роботою, яку ви провадите, одночасно руйнуючи силу большевиків і створюючи нашу самостійну Республіку, в якій кожний нарід має право вільного, спокійного життя.

СТАРШИНИ І КОЗАКИ УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ!

Українські [і] єврейські працюючі маси дивляться на вас, як [на] визволителів, і грядучі покоління не забудуть ваших заслуг перед цими народами, а історія з гордістю впише на свої сторінки моменти з цієї боротьби. Уникайте провокацій, а з провокаторами, хто сам чинить погроми та підбиває слабіших від нас, будьте безпощадними.

Кара на смерть мусить упасти на голову погромників провокаторів.

Більше карности і дисципліно-карности я вимагаю від вас в цьому відношенні, щоб ні один волос не упав з голови невинного.

Пам'ятайте, що ви є кращі сини свого великого народу, який хоче жити своїм самостійним життям і нікого не хоче поневолювати, а тому і ви, його військо, і надалі стійте непохитно на сторожі його інтересів і інтересів того, хто вам допомагає і благає вас і про його визволення.

Винуваті перед українським народом і республікою, незгладно на їх належність до тої чи іншої національності, понесуть саму тяжку кару по законах, які мають чинність на території Української Народньої Республіки, а невинуватим ви мусите нести визволення з-під ненависного ярма большевицького.

Республіки і моя сердешна подяка і пошана вам за вашу лицарську хоробрість, завзяття і самопожертву, яку несете ви на вівтар Отчизни, визволяючи од большевиків нашу Україну і всі народи, що її населяють, а тим самим і єврейський.

З Богом за велике і святе діло визволення народів з тяжкого ярма большевицького.

Головний Отаман *Петлюра*

12 жовтня 1919 року.

Петлюра С. Промова на політичній нараді.

(26 листопада 1919 р.)

Джерело: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919\(11\)26.petlura.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919(11)26.petlura.php)

Петлюра Симон
Промова на політичній нараді

Панове старшини й козаки!

Дивлячись на всіх вас тут, пригадую й пізнаю не одне ім'я й обличчя тих людей, з якими мені пощастило почати роботу й боротьбу за волю України. В тому тяжкому стані, в якому перебуває українська армія в цю хвилину, може, декому в серце закрадається думка – чи не пора, мовляв, нам сказати: “Не тратьте, куме, сили, пускайтеся на дно!”

Немає більшої помилки, коли б хто з нас так подумав. Чи ми своєю боротьбою здобули для України що-небудь? Так, наша боротьба в історії українського народу буде записана золотими буквами. Ми виступили на арену історії тоді, коли весь світ не знав, що таке Україна. Ніхто не хотів її визнати, як самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Єдиною боротьбою, упертою і безкомпромісовою, ми показали світові, що Україна є, що її народ живе і бореться за своє право, за свою свободу й державну незалежність. Ті, що легковажили наш рух, тепер побачили, що ми така сила, якої не можна не брати на увагу. Самі російські большевики словами Леніна заявляють, що тільки через боротьбу з Україною большевизм не дійшов до Західньої Європи.

Признаймося без гордощів і без зайвої скромности, що за час двохлітньої нашої боротьби ми створили українську націю, яка й надалі активно боротиметься за свої права, за право самостійно й ні від кого не залежно поряdkувати на своїй землі.

Знаю, що внаслідок наших невдач багато слабших духом піддаються настроям безнадійности, про які передо мною говорив голова ради міністрів. «Фахівці» від нас одсіялись. Будемо робити наше військове діло тими силами, які ми маємо. Я знаю втому і злидні, які підточують армію, її дух і віру. Ми перейдемо на спільний котел, а таки буде наше зверху!

Тільки не треба одчаю. Коли ми тут дамо собі присягу, що й далі непохитно будемо боротися, то ми переможемо. Денікіну

приходить кінець, бо вже взяли большевики Курськ і Бахмач. Проти добровольців ідуть народи Кавказу й Кубані. Нам треба вирватись із цього тісного кутка, виспатись і відпочити, а тоді ми підемо вперед. Дехто думає, що ми повинні розійтись по Україні й нищити Денікіна з сільських закутків. Це неправильно, бо, розпустивши військову організацію, ви все знищите.

Я попереджаю, щоб ніхто не йшов на той бік фронту без наказу. Сепаратні вчинки в армії недопустимі. За порушення наказів винні будуть відповідати по закону аж до розстрілу. Я дав вказівки командуючому армією звести частини докупі. Не треба зайвих посад і зайвих людей. Воєнний плян ми можемо виконати тільки тоді, коли будемо виконувати накази.

Не повинно бути хаосу в політичному думанні. Наша політика оправдала себе. Самостійна Україна коли буде, то буде тільки як демократична республіка. Переговори з большевиками не роблять нас самих большевиками. Ми будемо завжди самі собою. Наше становище не безвихідне. Ми на короткий час відходимо на північ, щоб відтіля рушити на південь проти денікінських частин, які самі вже розпадаються. Не думайте, що нам можна базуватись тільки на повстанцях. В нашій боротьбі рішачучу роль грало і гратиме регулярне військо.

Отже, панове старшини й козаки, візьмемось до праці в цей тяжкий момент, щоб зберегти єдину надію України, регулярну армію, бо тільки наша боротьба й перемога може визволити Україну від чужого панування!

26.11.1919 р.

**Від Правительства Української Народньої Республіки
(2 грудня 1919 р.)**

Джерело: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919\(12\)02.unr.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919(12)02.unr.php)

Від Правительства Української Народньої Республіки

В будуванні Самостійної Української Народньої Республіки в цей момент кінчається один період – період нечуваної героїчної боротьби і великих страждань українського народу. Доля судила, що український нарід на шляху до самостійного життя не мав реальної підтримки серед держав світу. Територія України вважалася і вважається як приватна здобич для кожного, хто може свої бажання піддержати озброєною силою, а не як хата вільного українського народу і свободних, рівноправних меншостей цієї країни.

Російські комуністи бажають за допомогою матеріяльних багатств України піддержати свою Советську Республіку. Російські контрреволюціонери почали відновлення російської царської імперії походом на Україну.

Імперіалістичні держави Європи будують свою політику на сході через поневолені народи України. Тому не дивно, що український нарід, полишений лише на свої власні сили, не міг досі твердо стати на ноги в будівництві своєї держави.

З моменту евакуації Києва, після повалення гетьманського насильства. Українська Народня Республіка була під страшною загрозою захоплення ворогами. І лише завдяки надзвичайному героїзмові народу і війська держалися ми проти наших противників.

За час цієї боротьби в боях полягло велике число нашого вояцтва, а ще більше вірних синів України гинуло від усяких заразних хвороб. Держави світу не тільки байдуже дивилися на те, що український нарід гине без усяких санітарних засобів, а навіть забороняли привозити на Україну потрібні нашому війську ліки.

Правительство Української Народньої Республіки і республіканське військо, які заводили лад і порядок на території України, спираючися на демократичні принципи, не були в силі виконати свої завдання, бо буржуазно-демократична Європа відрізала нашу територію від взаємовідносин зі світом, внаслідок чого наш край знову кинутий на чорну страшну анархію.

Через усе те наше державне діло стояло многократно перед катастрофою: в січні 1919 року – в Києві, в лютім – у Вінниці, в травні

– в Волочиську, в червні – в Кам'янці. Все це етап українського народу по дорозі на Голгофу. Бичований, знеможений, піднімався він у своїм завзятті до свого самостійного життя, до нових спроб стати вільним і рівноправним громадянином світу. І, напевне, наше робітниче і селянське військо виконало б свої завдання, коли б тяжкий іспит історії не знесли матеріально і морально наших організованих сил.

Перехід Галицької Армії на сторону Денікіна поставив нашу армію в надзвичайно тяжке стратегічне і матеріальне положення, бо одночасно з передачею ворогові сили військового майна для його наступу була відкрита наша головна комунікаційна лінія.

Це примусило державний апарат нашої Республіки і військо залишити район Кам'янця, Проскурова та Староконстантинова і перейти в місцевість, де б наша армія могла відпочити, поправитись і знову, як організована й дисциплінована сила, піти в наступ проти ворога.

Відступ армії в тяжких умовах розстроїв наш державний урядовий і фінансовий апарат і зруйнував постачання армії. В цей критичний момент для української державності, коли наша армія зосереджувалась у районі містечка Любара, купка авантюристів, прикриваючи свої пляни советськими лозунгами, задовольнила свої хижацькі наміри. тим, що зрадницьки пограбувала державну скарбницю.

Цим наша армія поставлена в ще більш скрутне мате-ріальне становище. В зв'язку з зазначеним станом речей, Правительство Української Народньої Республіки заявляє, що воно тимчасово переходить на інші способи боротьби за нашу державність. Військо одержить від вищого командування ті завдання, які воно повинно надалі виконувати. Правительство разом з верховною владою республіки для державного діла перебуватиме в певному місці, щоб, маючи зв'язок з народом і військом, керувати справами України і заступати її перед другими державами і народами так, як цього будуть вимагати інтереси нашої республіки. Правительство не припиняє своєї діяльності і доложить всіх сил, щоб боротьба українського народу за визволення була доведена до успішного кінця.

Панські порядки нового гетьмана, генерала Денікіна, вже підняли проти себе весь трудящий народ України, всю українську і неукраїнську демократію. Понад Дніпром ідуть великі повстання українського народу проти російських чорносотенних завойовників.

Окрім повстання в тилу добровольчеської армії, її силу підриває наступ червоної армії із Советської Росії. господарюванням чужоземців Україна доведена до крайньої руїни і безладдя. Народ України і наше республіканське військо знає, що в большевизмі порятунку немає. Большевицький комунізм на українському ґрунті не приймається. Він може посіяти тільки нову міжгромадянську війну, нове кровопролиття, втретє знищити Україну матеріально.

Вояки Української Армії і весь народ України! Нехай наша віра в нашу народню справу не захитається ні на мить!

Тяжкий момент, який переживає наш рідний край, вимагає від вас великої самопожертви. Але ніщо на світі не дається без боротьби. Двохрічною своєю боротьбою з ворогами України ви поважно поставили перед усім світом справу визволення нашого народу. Всесвітній Соціалістичний Конгрес в Люцерні 8 серпня цього року одноголосне признав Українську Самостійну Республіку.

Весь щиро демократичний і соціалістичний світ дивується нашій впертій і невпинній боротьбі з своїми ворогами за національну і соціальну справедливість.

Успіхи наших ворогів недовговічні, бо на чужі гроші і чужою допомогою, а не своєю внутрішньою силою, держиться армія Денікіна. Українська Народня Республіка держиться своїми власними силами і наперекір нашим лютим ворогам вона буде жити вільно й самостійно. Як раніше, так і тепер нашим кличем буде самостійна Народня Республіка. Тільки в самостійній республіці може трудящий народ України, без різниці національностей, здобути собі землю, волю і громадські та національні права.

Нехай живе вільний нарід України і його Незалежна Народня Республіка.

Голова Директорії *Отаман Петлюра*

Голова Ради Народніх Міністрів і Міністер Внутрішніх Справ ***І.Мазепа***. Міністер Преси й Пропаганди ***Т.Черкаський***. Міністер Праці ***Й.Безпалко***. Міністер Єврейських справ ***П.Красний***. Керуючий Міністерством Пошт і Телеграфів ***Паливода***. В.о.Міністра Народнього Господарства ***І.Солодар***. Державний Секретар ***Л.Шрамченко***.

м. Любар на Волині, 2 грудня 1919 року.

Із листа С. Петлюри до надзвичайного представника Директорії УНР у Бухаресті К. Мацієвича з проханням отримати від румунського уряду допомогу з озброєння і боєприпасами для української армії. 28 жовтня 1920 р.

Джерело: http://golosukraine.com/publication/kultura/istoriya/26185-neprimirimij-borec-za-ukrayinsku-derzhavu/#.VRvG_I5QNko

Шановний Кость Андрійович!

У відповідь на листа Вашого, переданого через Остроградського, коротко оповідаю:

а) Військове становище. Армія перебуває зараз у стані перемир'я, яке, як заявили деякі більшовицькі делегати, поширюється, з їх погляду, і на наш фронт. Ми маємо відомості, що більшовики перекидають свої війська на Врангеля і на нас. Армія після тяжких маршів і боїв потроху одпочиває, приводить у порядок мобілізованих, ладнає себе з господарчого боку [...]. Взагалі готується до прийняття удару. Якщо буде зауважено, що більшовики мають нанести нам удар, ми будемо попереджати його. [...] Нам не вистачає набоїв. Од них зараз все залежить. Маємо запас всього біля 600.000 рушничних — це лише для одного бою. Отже в даний мент все залежить од своєчасності тої допомоги, яку Ви можете нам дати [...].

Набої! Не забувайте.

З повагою Петлюра.

-1-
27/1. 1920 р.

Шановний Корб Адрианович,

1

В відповідь на листа Вашого переданого через Острозького
20, коротко відповідаю.

а) Кієвське становище. Армія перебуває зараз в сусані
перемір'я, де, як заявили деякі більшовицькі делегати, поми-
ряться, з їх поведи і на наш фронт. Ми маємо відомості, що
більшовики перекидають свої війська на Кравеця і на нас.

Армія, після таких марнів і боїв, потроху одпочиває, при-
водячи в порядок мобілізованих, намагає себе з господарного боку,
готовляючи зимовий одяг, взуття, їжу тощо. Взагалі
готовіться до прийняття удару. Як що буде загрозою, що
більшовики нападуть на нас, ми будемо попер-
емати його. Покази де що приєднали з допомогою тех-
нічної - аероплани, танки, авто, вози, бички,
санітарні тощо. Нам не вистарить либів од-
значити. Маємо також багато
... для одного бою. О

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – директор Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат педагогічних наук, доцент. (м. Хмельницький)

Атаманюк Алла Василівна – викладач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Атаманюк Микола Васильович – голова Хмельницького обласного осередку Всеукраїнської молодіжної громадської організації “Студентська республіка” (м. Хмельницький)

Галатир Віталій Вікторович – старший науковий співробітник Державного архіву Хмельницької області, кандидат історичних наук (м. Хмельницький).

Галашин Ірина Михайлівна – студентка юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету (м. Тернопіль).

Григоренко Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор Хмельницького національного університету, академік Міжнародної академії інформатизації, член Національної спілки краєзнавців України, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (м. Хмельницький).

Гундерук Людмила Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Дацків Ігор Борисович – доктор історичних наук, професор; професор кафедри документознавства, інформаційної діяльності та українознавства Тернопільського національного економічного університету (м. Тернопіль).

Захар’єв Володимир Анатолійович – науковий співробітник відділу охорони пам’яток історії та культури у

Хмельницькій області, здобувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, директор Меморіального музею графа-реформатора Ігнація Сцібор Мархоцького у Миньківцях та “Центру Мархоцькознавства”, член Національної спілки краєзнавців України (м. Хмельницький).

Ковальчук Оксана Леонідівна – старший викладач кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Олійник Валентина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Парандій Валентина Олександрівна – директор Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат історичних наук (м. Хмельницький).

Петрик Тетяна Михайлівна – старший викладач кафедри економіки та управління Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Трембіцький Андрій Анатолійович – магістр, історик і краєзнавець, член Хмельницького міського відділу Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАНУ (м. Хмельницький).

Трембіцький Анатолій Михайлович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, заступник директора з наукової роботи Державного історико-культурного заповідника “Межибіж”, завідувач Хмельницького міського відділу Центру дослідження Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України, член НТШ і НСКУ (м. Хмельницький).

ЗМІСТ

Білий Л. Г. СОБОРНІСТЬ УКРАЇНИ – ОСНОВА ДЕРЖАВНОСТІ.....	3
Атаманюк А. В., Атаманюк М. В. НАЦІОНАЛЬНО-ЕТНІЧНИЙ ЧИННИК ДНЯ СОБОРНOSTІ УКРАЇНИ.....	6
Галатир В. В. Л. БАЧИНСЬКИЙ І ПРОЦЕС ОБ'ЄДНАННЯ УНР ТА ЗУНР.....	14
Галашин І.М. АКТ ЗЛУКИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ОЦІНКА.....	19
Григоренко О. П., Захар'єв В. А. КАРОЛЬ СЦІБОР МАРХОЦЬКИЙ: ЯСКРАВІЙ ПРЕДСТАВНИК ПОКОЛІННЯ ПРОГРЕСИВНОЇ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ПАТРІОТИЧНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	23
Гундерук Л. М. ДОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ.....	37
Дацків І. Б. ДІЯЛЬНІСТЬ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СЛУЖБИ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У 1918–1923 РОКАХ.....	39

Ковальчук О.Л. РЕВОЛЮЦІЙНІ ЗМІНИ УКРАЇНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ І НОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ МАЙБУТНЬОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ МОНІТОРИНГ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ.....	50
Олійник В. В. ВІДЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ТОРЖЕСТВ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ В ПЕРІОД (1917 – 1920 РР.): ПРОГОЛОШЕННЯ ІІІ УНІВЕРСАЛУ, АКТ ВОЗЗ’ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ.....	54
Парандій В. О. ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС ДО ДНЯ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ.....	58
Петрик Т. М. АКТ ЗЛУКИ ЧК КОНСОЛІДУЮЧИЙ ФАКТОР СОБОРНОСТІ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ.....	67
Трембіцький А. М. НАДІЯ САВЧЕНКО ПРО ПРОСКУРІВЩИНУ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ.....	72
Трембіцький А. М., Трембіцький А. А. СИМОН ПЕТЛЮРА У СПОГАДАХ ПОДОЛЯНИНА ВІКТОРА ПРИХОДЬКА.....	94
ДОДАТКИ	107
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	144
ЗМІСТ	146

Наукове видання

День Соборності України:
історико-політологічні дискусії

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

День Соборності України: історико-політологічні дискусії :
зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во
Хмельницького ін-ту МАУП, 2015. – Вип. 2. – 148 с.

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні
джерела відповідальність несуть автори.
Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

*Технічний редактор
Валентина Олійник, Валентина Парандій
Художнє оформлення
Валентина Парандій*

**Здано в набір 20 березня 2015 р. Підписано до друку 23 березня 2015 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.**